

PRAEFATIO AD LECTOREM.	2
TRACTATUS I. DE COGNITIONE PRIMI ENTIS, SEU DEI APUD SINAS.	5
CAPUT I. An Sinae antiqui habuerint aliquam Dei, seu primi Entis cognitionem, nec fuerint Athei?	5
QUAESTIO I. Quot modis vox <i>Tien</i> 天, seu Caelum accipiatur iuxta antiquos libros Sinenses?	5
QUAESTIO II. Quas perfectiones <i>Tien</i> 天, seu Caelo, et <i>Xam Ti</i> 上帝, seu caeli Domino, ac Rectori attribuant antiqui libri Classici?	6
QUAESTIO III. Ex dictis investigatur, utrum isti libri antiqui, et Classici dent veram aliquam primi Entis, seu Dei cognitionem, adeoque falsum sit veteres Sinas fuisse Atheos?	21
CAPUT II. An recentiores Sinae habeant aliquam primi Entis, seu Dei cognitionem, nec sint Athei?	23
QUAESTIO I. Quas perfectiones Caelo, aut caeli Domino seu <i>Tien</i> 天 aut <i>Xam Ti</i> 上帝 attribuunt libri Sinici recentiores, antiquorum classicorum interpretes?	24
QUAESTIO II. Quomodo vocem <i>Tien</i> 天 seu <i>Caelum</i> explicent recentiores Authores, et an <i>Tien</i> 天 distinguant a <i>Xam Ti</i> 上帝, seu Caelum a caeli Domino?	45
QUAESTIO III. Quodnam primum rerum omnium Principium in mundo agnoscant recentiores Authores Sinae?	52
QUAESTIO IV. Definitio, divisio, proprietates Spiritus iuxta Sinas Authores maxime recentiores.	64
[107]	74
QUAESTIO V. Quid est iuxta Sinas <i>Kiao Xe</i> 郊社, seu Caelo ac Terrae litare?	74
QUAESTIO VI. Quid apud Sinas significat bina vox <i>Tay Kie</i> 太極 seu primus rerum Terminus?	94
QUAESTIO VII. Ex dictis investigatur utrum isti libri recentiores dent veram aliquam primi Entis seu Dei cognitionem, adeoque an Sinae recentes non sint Athei?	99
[150]	102
CAPUT III. De vera Dei appellatione apud Sinas.	102
QUAESTIO I. An Deus apud Sinas possit appellari <i>Xam Ti</i> 上帝 id est caeli Dominus ac Rector, seu supremus Dominus?	102
QUAESTIO II. An Deus apud Sinas possit appellari <i>Tien</i> 天 seu Caelum?	113

**Philosophia Sinica Tribus Tractatibus,
Primo Cognitionem Primi Entis,
Secundo Ceremonias erga Defunctos,
Tertio Ethicam, Iuxta Sinarum mentem complectens,**

AUTHORE P. Francisco Noel Societ. IESU Missionario.

De speciali licentia SS. D. N. D. CLEMENTIS PAPAE XI. Et SUPERIORUM PERMISSU.

PRAGAE, Typis Universit.: Carolo-Ferdinandee, in Collegio Soc. Iesu ad S. Clementem,

per Ioachimum Ioannem Kamenicky.

Factorem, Anno 1711.

[(a)2 recto]

PRAEFATIO AD LECTOREM.

Dum Philosophiae Sinicae nomen huic libro praefixum intueris, Amice Lector, ne cogites velim cursum Philosophicum, qualem moderni nunc Philosophi tradunt. Rem, non artem loquor; materiam et scientiam, non formam et ordinem propono; Veterum more Philosophiam appello. Haec iuxta illos nunc virtutis, mentisque corrigendae studium; nunc rectae rationis operatio ac vitae lex; nunc rerum divinarum humanarumque scientia; nunc habitus intellectus sapientia et prudentia constans, et hominis actiones gubernans nuncupatur. Unde duplex Philosophia exurgit; altera speculativa, quae in perscrutanda rerum veritate suam exercet industriam; altera practica, quae in dirigendo humanarum actionum ordine, certas leges praescribit. Illius praesidio, quod verum est, attingimus; huius ope, quod honestum est, assequimur. Istam igitur Philosophiae rationem in hoc opusculo, quod in tres partes seu Tractatus, distinxit, sequor. In primo Tractatu, speculationis veritatem; in secundo et tertio, operationis honestate maxime specto.

In primo de sublimissima antiquorum Philosophorum indagatione, de vera, inquam, primi Entis cognitione, ad quam paene tota Aristotelis Philosophia [(a)2 verso] ultimo reducitur, singillatim edissero; et utrum Sinae veram primi Entis, primi Principii, primi rerum Effectoris aut Dei notitiam tum olim habuerint, tum hodieque habeant, investigo; nec tantum intrinsecas primi Entis perfectiones, et extrinsecas eius operationes iuxta Sinarum mentem discutio, sed etiam quid ipsi de Intelligentiis aut Spiritibus sentiant, perquiro.

In Secundo variae Sinarum Ceremoniae tam erga Parentes, quam erga Benefactores defunctos adhibitae et recensentur et perpenduntur, moralisque illarum honestas indagatur; sive inquiritur, utrum isti parentales actus, qui sunt et satis singulares et plurimi, aliquam rectae rationi dissonam, naturalique lumini, quod Deus signavit super nos, adversantem deformitatem; an potius ingenitam et specialem debitae gratitudinis aequitatem includant?

In tertio ea, quae Sinae circa rectam humanarum actionum tam privatarum et domesticarum, quam publicarum normam sparsim in suis libris sine ordine, et ex data occasione tradunt, documenta ac praecepta succinctè reduxi ad ordinem Aristotelicum; et ex iis brevem Ethicam Monasticam, Oeconomicam, Politicam efformavi.

Denique ut istarum rerum Sinensium dissertationes fierent Tibi, Amice Lector, clariores, notiores, iucundiores; historicam notitiam tum Rituum quos habent, tum Spirituum quos norunt Sinae, ex ipsorum libris excerptam, ad finem operis iudicavi annectendam.

[(a)3 recto] Itaque quemadmodum antiqui Philosophi, ac maxime Platonici Philosophiam distribuerunt in Rationalem, Naturalem, et Moralem; sic Rationalem in primo Tractatu, Naturalem in secundo, Moralem in Tertio utcumque et quasi expressam, aut saltem adumbratam invenies.

Quod attinet ad veram primi Entis notionem; non tibi mirum videatur, si illam Sinae recentiores terminis paulo abstractioribus aut obscurioribus involvant; et plerumque generalibus Caeli, Naturae, Rationis, et eiusmodi nominibus Primum Principium expriment; cum istae voces et locutiones antiquis Graeciae Philosophis, differentibus de prima omnium rerum Causa, adeo fuerint familiares. Quid enim frequentius apud illos reperias, quam istud nomen Λόγος, seu Ratio? Quid usitatius quam natura? Unde si illa abstracta nomina ad veram Dei essentiam indicandam non sufficerent; necesse foret non tantum Sinas, sed etiam omnes illos veteres Philosophos nigra Atheismi labe condemnare, adeoque asserere totum mundum, excepta Iudaea, parte exiguissima, ante Christi ortum per tot saecula, veri sui Conditoris et Remuneratoris ignorantia labora[vi]sse; quod certe nec sana ratio admittet, nec Divinae providentiae videtur conforme.

Deinde nec verba ambigua, obscura, imo et paene adversa, quae quandoque in libris Sinicis reperiuntur, huic insitae veri Numinis cognitioni obsunt, cum illa **[(a)3 verso]** notioribus et clarioribus satis alibi explicentur aut refellantur. Ecquos enim in orbe libros proferes, praesertim doctrinae praecepta tradentes, in quibus subinde obscura et ambigua non reperias? Imo in ipsis sacris codicibus, si soli verborum cortici inhaerere volueris, quam multa difficilia, et primo aspectu quasi pugnancia invenies? Haec pauca, quae possunt ad nostrum rem facere, tantum appono. Fides docet Deum esse unicum; et tamen Deus ipse Moysi dicit: *ecce constitui te Deum Pharaonis*. Exod. 7. 1. *Dii fortes terrae vehementer elevati sunt*. Psal. 46. 10. *Deus stetit in Synagoga Deorum; in medio autem Deos diiudicat*. Psal. 81. 1. *Deos vidi ascendentes de terra*. 1. Reg. 28. 13. Ex his non infers dari plures Deos. Pari modo spiritus Dei est bonus; et tamen dicitur: *Post diem alteram invasit spiritus Dei malus Saul*. 1. Reg. 18. 10. Non datur in mundo vacuum, aut nihilum; et tamen dicitur: *extendit Aquilonem [Aquilonem] super vacuum, et appendit terram super nihilum*. Iob. 26. 7. Caelorum concentus sunt somnia Pythagorae: et tamen dicitur: *Quis enarrabit caelorum rationem, et concentum caeli quis dormire faciet?* Iob. 38. 37. Non hinc arbitraris ista infinitae Dei bonitati, veracitati, sapientiae adversari. Praeterea Angeli in libro Iobi dicuntur filii Dei. *Quadam autem die cum venissent filii Dei, ut assisterent coram Domino*. Iob. 1, 6. Et tamen Gen. 6. 2. dicitur: *Videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores ex [(a)4 recto] omnibus quas elegerant*. Non inde tibi fingis Angelos matrimonio coniunctos, aut ista de Angelis intelligi. Quemadmodum igitur huiusmodi sacri textus nec verae Dei, nec verae Angelorum notitiae repugnant; ita etiam ea (sed exclusa prorsus quacumque similitudinis aequalitate) quae in Sinarum libris obscura ac implexa interdum occurrunt, non debent veri Numinis, et Intelligentiarum secundarum aut Spirituum cognitioni adversari, dum ea in aliis locis clare et nitide exponuntur.

Pari modo in parentalibus Ritibus, etsi insolita externorum actuum pompa, et nonnulla interdum verba, vehementis aut doloris aut amoris expressiva, quasi videantur communem agendi honestatem excedere; non ideo tamen confestim existima aliquid indebiti cultus aut superstitionis in iis latere. Non vana rerum Species, sed actuum externorum scopus ac loquentis mens attendenda est; imo plerumque in ipsis sacris paginis nec ex sola exteriori specie, nec ex nudis verbis potes sententiam ferre, vel certe erroneam non raro feres: v. gr. [«verbi gratia»,

«ad esempio»] dum S. Scriptura ait: *Panem tuum et vinum tuum super sepulturam Iusti constitue.* Iob. 4. 18. *Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositae sepulchro.* Eccli. 30. 18. An forte dices escas ad sepulchrum apponi, ut homines defuncti comedant? Dum ait: *incenso iecore piscis, fugabitur daemonium.* Tob. 6. 19. An tibi finges in hoc superstitionem? Dum ait: *Unus interitus est hominis et iumentorum, et aequa [(a)4 verso] utriusque conditio ... nihil habet homo iumento amplius.* Eccli. 3. 19. *Mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem.* Eccli. 9. 5. An hinc inferes hominum animas mori? Dum ait: *homines et iumenta salvabis, Domine.* Psal. 35. 7. *Ego dispono vobis ... ut edatis et bibatis super mensam in regno meo.* Luc: 22. 30. Credesne forsan bruta cum hominibus in caelo beari; et homines in caelo comedere et bibere? Haec autem ideo tantum affero, ut non velis in libris Sinicis exigere raram illam claritatem, quae nulla prorsus explicatione aut interpretatione indigeat, cum eam nec in aliis requiras, nec invenias.

Deinde quando asseritur in S. Scriptura Rex Salomon fuisse sapientior omnibus qui illum praecesserunt et subsecuturi sunt, numquid si cum Adamo, Prophetis, Apostolis, B. Virgine, Christo conferatur, istud sua explicatione indiget? Quando igitur Sinae adeo multis, et nimiis fortasse laudibus suum Magistrum Confucium extollunt, agnosce etiam ista laudum praeconia intra suae limitationis terminos esse omnino coarctanda; et sicut sacri Interpretes haec de Rege Assuero dicta: *Rex vero Assuerus omnem terram, et cunctas maris Insulas fecit tributarias;* Esther. 10. 1. ad veritatis declarationem certis limitibus circumscribunt; ita etiam Sinae suorum verborum auxeses ad limitata tantum iustae moderationis spatia norunt extendere.

Quare ut libri Sinici, quibus haec tota Philosophia [(b) recto] nititur, rite possint intelligi, spectandus est totus illorum scopus ac verus sententiarum sensus, non sola quaedam disiuncta et avulsa verba; uti ipsemet Doctor Sinicus Memcius lib. 2 cap. 3. sic ait: *Prudens libri Carminum interpres non debet abuti nudis verbis ad nocendum sententiis; nec nudis sententiis ad nocendum sententiarum sensui.* Idcirco non tantum ea, quae pro huius Philosophiae veritate faciunt; sed etiam multa, quae ipsi videntur adversari, diligenter attuli; et plures fortasse difficultates mihi obieci, quam quivis Adversarius obiicere potuisset; sed obiectas etiam dissolvere curavi; et rationibus quidem ex ipso librorum Sinensium fonte desumptis, ut sic non possint liberae proprii intellectus inventioni, aut opinantis mentis arbitrio adscribi. Et quamvis singulae difficultatum solutiones seorsim sumptae non semper intellectum convincant, quod in omni alia re vix exigi aut sperari potest; collectim tamen acceptae non videntur ullum prudenti iudicio posse relinquere ambigendi, aut in contrariam partem abeundi locum. Nec ipsi libri Sinenses, quos assidue cito, possunt ingerere suspicionem favendi uni sententiae aut opinioni potius, quam alteri; vel enim conscripti fuerunt, uti paene omnes quos adduco, ante exortas de Philosophiae Sinensis rebus contentiones, vel post illarum exortum; illos prioris temporis conditio, haec Authorum suorum fama ab ista suspicione absolvit. Horum siquidem Authores sive Christianos, sive Ethnicos voluisse [(b) verso] suum nomen ignorantiae opprobrio, et Litteratorum risui exponere, numquam, ut arbitror, vir prudens sibi persuadebit. Denique haec pauca sequentia, rursus te praemonitum volo:

Primo, animadvertite me in toto hoc opere semper loqui iuxta mentem Sinarum litteratorum, qui veram sui regni doctrinam, dictam *Ju Kiao* 儒教, profitentur; nam de iis, qui pravas Idololatrarum *Lao* 老 aut *Foe* 佛 Sectas ac falsa dogmata fabulasque sequuntur, non est hic quaestio.

Secundo, omnes paene libri, quorum testimonia aut textus in decursu profero, e China in Europam allati sunt, et Romae asservantur, ut si quandoque opus foret originalia illorum loca inspicere, in promptu haberi possint.

Tertio, ad significandas parentales hominum Defunctorum Ceremonias, quas Sinae vocant *cy 祭*, consulto abstinui a latina voce *oblationes*, et usus sum indifferenti et generali voce *Ceremonia cy 祭*; quia cum *oblationes* iuxta Calepinum et alios Autores proprie dicantur, quae Diis offerebantur, nec Defuncti homines apud Sinas litteratos pro Diis habeantur; ideo ad evitandam vel in ipsa vocis significatione omnem superstitionis speciem, ab illa abstinui; quamvis per se ista vox *Oblatio*, uti omnibus liquet, sive ad sacrum, sive ad profanum donum significandum usurpari possit.

Quarto, ut te levarem labore ac fastidio legendi tot allatos librorum textus, quibus tota haec Philosophia [(b 2) recto] Sinica innititur, succinctum eorum sensum aut compendium in cuiusvis Quaestionis, Sectionis, ac Paragraphi contextu semper inserui, et ad calcem fuse illos, prout in libris Sinicis iacent, apposui; et utrobique eundem litterarum Alphabeti ordinem sibi invicem respondentem servavi; ut, dum volueris vel solum textus sensum ac compendium, vel totum dumtaxat textum, vel utrumque simul legere, statim possis tuis votis satisfacere.

Quinto, quamvis Sinae careant vino ex vite confecto; ad significandum tamen potum illum, quem ex oriza et aliis rebus conficiunt, adhibentque in suis Ritibus et usu quotidiano, semper usurpo vocem *vinum*, propter quamdam modicam cum vino ex vite confecto similitudinem.

Atque haec sunt quae ad clariorem rerum dicendarum intelligentiam tibi, Lector, praemittenda iudicavi. Si quid postea in ratiocinationibus erratum inveneris, emenda; si quid in versionibus, bene linguae et librorum Sinensium peritus restaura. Fruere labore non modico, et Vale.

[1]

TRACTATUS I. De Cognitione primi Entis, seu Dei apud Sinas.

CAPUT I. An Sinae antiqui habuerint aliquam Dei, seu primi Entis cognitionem, nec fuerint Athei?

Ut possimus scire an prisci Sinae habuerint aliquam primi Entis, seu Dei cognitionem, debemus illorum libros, qui hucusque extant, consulere; illorum enim libri sunt illorum cognitiones, imo et volitiones scriptae; quodq[ue]; isti libri nunc afferunt, est id, quod isti Sinae olim cognoverunt, et senserunt, iam vero ad hoc primum Ens exprimentum, ac significandum, solent isti libri adhibere vocem *Tien 天*, id est *Caelum*, et vocem *Xam Ti 上帝*, id est *caeli Dominum*, vel caeli Rectorem; sed est controversia an illa vox *Tien 天*, vel *Xam Ti 上帝*, vere significet primum Ens, primum omnium rerum Principium, seu verum Deum? Discutiendae sunt ergo illarum vocum *Tien 天* et *Xam Ti 上帝* significationes.

QUAESTIO I. Quot modis vox *Tien 天*, seu Caelum accipitur iuxta antiquos libros Sinenses?

Respondeo tot fere modis accipi, quot apud Latinos. 1. enim accipitur pro Caelo aereo (A). 2. pro Caelo stellato (B). 3. pro Caelo animarum post mortem (C). 4. pro Caelesti Providentia (D). 5. pro Caeli agendi ratione (E). 6. pro ipso caeli Domino, et Rectore, Sinice *Xam Ti 上帝*; de quo est maxime quaestio ac controversia (F). Hanc ut elucidemus, debemus videre quamnam potestatem, quasnam virtutes, quasnam perfectiones isti libri Sinenses attribuant

Caelo, seu caeli Domino, ac Rectori; et an sint eadem quae ipsi vero Deo attribuuntur. Cum autem promiscue istis duabus vocibus *Tien* 天 seu Caelo, et *Xam Ti* 上帝, seu *caeli Domino*, ac *Rectore* utantur; ideo perfectiones, quas et Caelo, et caeli Domino attribuunt, coniunctim apponam, ita tamen ut dum ponam vocem *Caelum* intelligatur in textu esse vox *Tien* 天, et dum ponam vocem *caeli Dominus*, vel *caeli Rector*, intelligatur in textu esse vox *Xam Ti* 上帝, vel *Ti* 帝; *Ti* 帝 enim, et *Xam Ti* 上帝 pro eodem saepe sumuntur.

[2]

Textus Librorum.

A. 1. Caelum pro *Caelo aereo*, Liber Carminum Sinice *Xi Kim* 詩經. tom. *Siao ya* 小雅 oda *ho mim* 鶴鳴: palustris avis *Ho* 鶴 (species est Ciconiae) cantus longe, lateque in caelo auditur. Ibidem oda *yo lieu* 菀柳: avis licet altissime volet, tantummodo ad caelum usque pertingit. Ibidem oda *Zai Ki* 采芑: Celerrima illa avis *Sin* 隼 ubi ad caelum pervenit, quiescit.

B. 2. Pro *Caelo stellato*. Lib. carm. tom. *que sum*, oda *chen Leao* 網繆: Constellatio Antares (nempe Sinica) seu cor Scorpii in Caelo apparet.

C. 3. Pro Caelo Animarum post mortem. Lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hia uu* 下武: Tres illi defuncti principes (Scilicet *Tay uam* 太王, *Vam Ki* 王季, *Ven Vam* 文王), in Caelo existunt. Et Lib. Annalium Imperialium, Sinice *Xu Kim* 書經 tom. 5. cap. *Chao kao* 召誥 sic: huius Imperii *In* 殷 plures defuncti Imperatores ni[sic in]telligentia, ac prudentia inlyti in Caelo existunt.

D. 4. Pro *Caelesti Providentia* Lib. Sententiarum Sinice *Lun yu* 論語 art. 12. sic. pro vita et morte datur lex, divitiae, et paupertas a Caelo pendent.

E. 5. Pro Caeli agendi ratione. Memcius l. 2. c. 5. unicum est Caelum, quod potest vere dici magnum; et unicus est Princeps *yao* 堯, qui potuit illud perfecte imitari.

F. 6. Pro ipso *Caeli Domino*, ac *Rectore*, seu *Xam Ti* 上帝. Lib. Ann. Imper. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓 sic: maximum illud Caelum, terribili ira percitum iussit defunctum Patrem meum *Ven Vam* 文王 summa cum reverentia laesae suae Maiestatis auctoritatem assumere ad expellendam tyrannidem.

QUAESTIO II. Quas perfectiones *Tien* 天, seu Caelo, et *Xam Ti* 上帝, seu caeli Domino, ac Rectori attribuant antiqui libri Classici?

Respondeo: perfectiones quas attribuimus vero Deo, videntur isti libri etiam *Tien* 天, seu Caelo, et *Xam Ti* 上帝, seu Caeli Domino attribuere. Ut autem hoc probem, percurram singillatim sed breviter, praecipua Dei attributa, quae ab istis libris adscribuntur Caelo seu *Tien* 天, et caeli Domino seu *Xam Ti* 上帝; unde patebit per istas voces *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 intelligi et significari verum Deum apud antiquos Sinas, itaque.

[3]

Paragraphus I. De Dominio *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos auctores.

Non ago hic de supremo Dei Dominio, quatenus est proprietatis sed quatenus iurisdictionis, seu quatenus est potestas gubernandi omnes homines, ut subditos suos, Reges creandi, et mutandi, leges ferendi, delinquentes plectendi, unde resultat in hominibus obligatio illi ut supremo Domino inserviendi, obediendi, cultum exhibendi; adeoque peccant, si ista non praestent. Iam vero hoc summum Dominium isti libri Sinenses videntur Caelo, seu caeli Domino, ac Rectori, id est *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 attribuere. Dicunt enim, quod Caelum, seu caeli Dominus, ac Rector constituat populis Reges, ac Doctores tanquam sui vicarios (A); mutet Imperia (B); iubeat (C); munus committat (D); legem imponat (E); peccatis irascatur; iubeat ea plecti (F); benigne votis annuat (G); Imperator in eius aula imperium capessat (H); Magistratus ab Imperatore, sed Imperator a Caelo auctoritatem sua accipiat (I); illi inservitur sicut filius inservit parenti (K); Regum sit illi obtemperare (L); sit crimen illi non obedire, illi non servire, illum non colere (M); nec habeatur ad quem confugiatur ad deprecandam delicti veniam, si quis in illum peccaverit (N); non audeat Rex vilipendere eius servitium, eius mandatum negligere, eius voluntatem transilire (O); omnes et Magistratus et populi intendant totas vires suas in subministrandis rebus ad eius cultum necessariis (P); imo Imperator ipse aret terram ad praeparandam orizam, et vinum eius servitio impendendum (Q); ei litetur, ei fiat oblatio (R); Princeps ipse coquat pecudem ei offerendam (S); Princeps *Ven Vam* 文王 omni diligentia ei inserviret, eius cultum sollicitaret (T); Imperator *Vu Vam* 武王 ei litaverit, victimam cremando (V); Imperator *Hoam Ti* 黃帝 Palatium (X); et Imperator *Chuen hio* 顓頊 musicam fecerit ad ei faciendas oblationes (Z). Quid, quaeso, amplius, et distinctius dici potest sive ad declarandum supremum caeli Rectoris Dominium, sive ad exprimendam arctissimam hominum erga illum subiectionem, illique serviendi necessitatem. Numquid igitur isti libri Caelo, caelive Domino idem, quod nos vero Deo, attribuunt Dominium? quia autem Potentia, seu Omnipotentia Dei est affinis Dominio, nunc illi hanc subiungo.

[4]

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Annalium imperialium Sinice *Xu Kim* 書經 tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓 sic: Caelum ad populos iuvandos constituit illis Reges ac Magistros; sed hi Reges ac Magistri seu Doctores possunt tantum caeli Domino cooperari ac consociari ad amandos et pacandos totius imperii populos.

B. 2. Lib. Annal. imperial. tom. 5: cap. *Chao kao* 召誥 sic: magni caeli supremus Dominus, vel magnum Caelum supremus Dominus Sinice *Hoam Tien Xam Ti* 皇天上帝 imperiorum successores immutat.

C. 3. Lib. Annal. imperial. tom. 4. cap: *Ta Kao* 大誥: quae ego facio, inquit princeps *Chim uam* 成王, sunt ea, quae Caelum imperat.

D. Illud certe rem grandem et arduam mihi imposuit, meae que curae commisit. Vide etiam hic infra, num: 5. littera E; et num. 12. littera M.

E. 4. Lib. Annal. imperial. tom. 3. cap. *Tay Kia* 太甲 sic: Imperator tuus praedecessor lucidam illam Caeli legem semper ante oculos habebat.

E. 5. Lib. Immutabile Medium Sinice *chum yum* 中庸 artic. 1. sic: caeli lex est ratio naturae infusa.

E. 6. Lib. carminum tom. *Ta ya* 大雅 oda *ta mim* 大明 sic: quamvis praeclara virtus adsit deorsum; terribile tamen sursum existit imperium. Hinc difficile Caelo confidere.

F. 7. Lib. Annal. imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓 sic Princeps *Vu Vam* 武王 suos Proceres alloquitur: coaceruata illius Familiae imperialis (nempe *Xam* 商) scelera mensuram suam impleverunt; Caelum iubet eam plecti; si ego Caelo non obtemperavero, hoc meum peccatum illius peccato par erit. Hinc ego quotidie timore ac reverentia plenus petii facultatem a defuncto patre meo *ven* 文; deinde litavi caeli Domino, ac terrae spiritui, ut vobis omnibus comitibus et adiutoribus Caeli poenas tandem exigere. Caelum est in populos liberale ac misericord[is]; si quid ab ipso populi expetunt, id illis concedit. G. Vos igitur me unum quasi adiuvate ad expurgandum in aeternum totum istud imperium. Hoc tempus non est perdendum.

H. 8. Lib. Annal. imperial. tom. 4. cap. *Kin tem* 金滕 sic: tunc princeps *Vu Vam* 武王 in caeli Rectoris aula excepit imperium, suaeque virtutis iubar ad omnes iuvandos imperii populos longe lateque diffudit.

I. 9. Lib. Rituum Sinice *Li Ki* 禮記 tom. 9. cap. 32. *Piao Ki* 表記: Imperator, inquit Confucius, a Caelo iussum capessit, et vir litteratus ab Imperatore. Idcirco si Imperator iussui obtemperet, vir litteratus etiam iussui [5] obtemperat; si autem Imperator iussui non obtemperet, nec vir litteratus etiam obtemperat.

K. 10. Lib. Rituum, tom. 9. cap. 27. *ngai Kum uem* 哀公問 sic: vir pius inservit parenti, sicut inservit Caelo; et inservit Caelo sicut inservit parenti.

L. 11. Lib. Annal. imperial. tom. 4 cap. *Tay Xi* 泰誓 sic: Caelum amat populos: Regum est Caelo obtemperare.

M. 12. Lib. Annal. imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓, Princeps *Vu Vam* 武王 invasurus Imperatorem *Cheu* 紂 sic suos in comitiis generalibus alloquitur: nunc vero iste Imperator *Xeu* 紂 (alio nomine *Cheu* 紂) excelsum Caelum non colit, et innumera populo mala accersit; ebriosus, libidinosus, crudelis. Pro uno reo totam familiam punit, filiis propter parentes dignitates confert; ad extruenda sibi effusa palatiorum, aularum, pensilium, stagnorum oblectamenta, vestras omnes vires, ac opes exhaurit; diro tormenti genere bonos ac fidos viros torret; praegnantium ventres dissecat. Hinc magnum illud Caelum terribili ira percitum iussit defunctum patrem meum *Ven Vam* 文王 summa cum reverentia, suae laesae Maiestatis auctoritatem assumere ad expellendam Tyrannidem; sed grande opus ante mortem nequit totum absolvere. Quocirca ego puer parvulus *Fa* 發, nunc in vobis omnibus imperii Proceribus et adiutoribus video pristinum imperialis Familiae *Xam* 商 regimen prorsus decidisse; nec tamen ille *Xen* 受 adhuc respiscit; sed otiosa pigritia et immodesta vita squallens domi agit; non servit caeli Domino; aliisque Caeli ac terrae spiritibus; non facit solitas suis Maioribus defunctis oblations [err. corr. Parentationes] in parentali eorum aula, et q. Vide etiam hic supra, num. 7. littera F.

N. 13. Lib. Sententiarum artic. 3. sic: si in Caelum peccaveris, non est ad quem confugas deprecaturus poenae effugium.

O. 14. Lib. Annalium Imperialium tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓 sic: si quis ergo, ait Princeps *Vu Vam* 武王, sive nocens sive innocens inveniatur, qui sane ego ausim [ausus sim] illius (id est Caeli) voluntatem transilire?

O. 15. Lib. Rit. tom. 9. cap. 32. *Piao Ki* 表記. Olim, inquit Confucius, tria prima Imperia (scilicet *Hia* 夏, *Xam*, *Cheu* 周) in inserviando *Tien Ti Chi Xin Mim* 天地之神明 caeli, ac terrae intelligenti spiritui, semper sortibus usa sunt; non enim audebant sua particulari determinatione, et electione vilipendere caeli Domini servitium, ac cultum. Vide ibi de his sortibus sententias non sat inter se cohaerentes.

P. 16. Lib. Rit. tom. 3. cap. 6. *Yue lim* 月令. Hoc mense Imperator iubet [6] Montium, lacuum, Sylvarum et fluminum Praefectos una cum aliis omnium suae Imperialis ditionis urbium Praefectis propere sollicitare pabulum ad alendas pecudes oblationibus destinatas, omnesque populos pro suis quemque viribus aliquid conferre ad colendum magni caeli supremum Dominum. Vide in sequenti tractatu.

Q. 17. Lib. Rit. tom. 9. c. 32. *Piao Ki* 表記. Imperator suis ipse manibus arat terram, praeparat orizam, ac vinum ad caeli Domini servitium.

R. 18. Lib. Immutab. med. art. 19. Ritus ille quo litatur Caelo, ac Terrae, institutus est ad inserviendum caeli Domino ac Rectori, vel dic: litamen quod fit Caelo ac Terrae, est id, quo servitur caeli Domino ac Rectori.

R. 19. Memc. Lib. 2. c. 1. quamvis quis sit totus deformitate deturpatus, si tamen se componat, ac lavetur, potest vel sic caeli Domino oblationem facere.

R. 20. Lib. Mutationum ac productionum, Sinice *Ye Kim* 易經, in symbolo *Huon* 渙. sapientes prisci Imperatores solebant oblationes facere caeli Domino, et funebria Maioribus defunctis aedificia erigere.

S. 21. Lib. *Ye Kim* 易經 in symbolo *Tim* 鼎. Princeps virtute et scientia absolutus coquit, et condit ipse pecudem, id est tenellum vitulum, ad faciendam caeli Domino oblationem.

T. 22. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅, oda *Ta mim* 大明: Princeps autem *Ven Vam* 文王 omni cura, diligentia, ac reverentia caeli Domino palam inserviebat.

T. 23. Lib. Annal. Imper. tom. 5. cap. *Lie Chim* 立政: Praeterea Principes *Ven Vam* 文王, et *Vu Vam* 武王, probe noverunt discernere suorum trium primorum Ministrorum, sive ante, sive post dignitatem adeptam, animos ad colendum caeli Dominum, eique inserviendum.

V. 24. Lib: Annalium universalium tom. 2. Princeps *Vu Vam* 武王 salutatus Imperator a Regulis litavit caeli Domino, victimas, ac res oblatas comburendo; montiumque ac fluminum spiritibus fecit oblationem, ac tandem omne belli opus confectum ubique denunciavit.

X. 25. Lib. Annal. Univers. tom. 2. sic: Imperator *Hoam Ti* 黃帝 post traditam ubique aedificiorum normam, ipse extruxit Unionis Palatium, in quo caeli Domino oblationes faciebat, omnes Proceres, ac populos excipiebat, recteque vivendi ac regendi praecepta tradebat.

X. 26. Idem Lib. Annal. universal. tom. 1. sic: Imperator *Chuen Hio* 顓頊 Imperatoris *Hoam Ti* 黃帝 nepos, fudit aera campana, et musicam ex quinque [7] notis fundamentalibus cum sex modis floridis confectam composuit ad coniungendum violentarum, ac remissarum passionum temperamentum, ad faciendas oblationes caeli Domino, ad excipiendos Regulos.

Paragraphus. II. De Potentia *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos autores.

Immensa Dei Potentia in hoc maxime elucet, quod omnes mundi res non tantum ut esse incipiant, sed etiam ut conserventur, et ut operentur, ab ea pendeant; quod nihil possit sine ea fieri; quod possit omnia impedire aut destruere. Sed haec, aut similia Caelo, caelive Domino, id est *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝 attribuunt illi libri; dicunt enim: omnes res suam a Caelo trahunt originem (A); omnes res ut esse incipiant, nituntur magna, ac prima Caeli virtute (B), activa Caeli virtus novit, ac regit magna rerum initia (C), caeli Dominus ac Rector coepit in actum exire a symbolo aenigmatico tabulae libri *Ye Kim* 易經 repraesentante aequinoctialem mundi plagam, et postea ab hoc omnes mundi res, ac productiones profluunt (D) in omnibus hominibus, quos producit Caelum, invenitur materia et forma (E); Caeli Dominus infundit homini internam naturae rationalis rectitudinem (F); Caelum in China dedit populos, ac limites adscripsit (G); producit quidem populos passionibus plenos, sed etiam dat viros sapientes, ut eos regant, ac dirigant (H); sine eius iussu ac providentia nihil potest fieri (I); homines obtemperantes, et virtute inclytos adiuvat (K); nullum e gente *Cheu* 周 residuum finit, nec aufugere permittit (L); omnia potest impedire (M); sceptrum confert (N), rogatur ut longae vitae felicitatem et quietam habitationem largiatur (O); oratur pro frugibus (P); occulta virtute populos stabilis ad simul cohabitandum (Q); dum aliquid fit, quod nullae hominum vires efficiunt, huius auctor, ac causa est Caelum (R), denique universalis, ac particularis Caeli virtus efficit, ut omnia sine mutua oppositione, et in terra gignantur, et in caelo gyrentur (S). Eandem ergo, quam nos Deo, illi libri Caelo, caelive Domino attribuunt potentiam; sed cum Potentia Divina non sit distincta a scientia et volutate, nisi ratione principii; utramque huic subnectamus, et primo quidem de scientia inquiramus.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Rit. tom. 5. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲: Omnes res suam a Caelo [8] trahunt originem, homines a suis Avis, idcirco hi cum caeli Domino conferuntur. Illud ergo litamen quod Caelo fit, est id quo maximae grates omnium rerum Principio persolvuntur, ipsumque corde recolitur.

B. 2. Lib. mutat. ac product. symbolo *Kien* 乾: proh! quam magna est illa Caeli agentis virtus! Omnes res, ut esse incipiant, ea nituntur, illa autem totum Caelum comprehendit, seu omnes alias caeli virtutes in se complectitur.

C. 3. Lib. mutat. ac product. parte *Xam chuen* 上傳 art. 1. activa Caeli virtus novit, ac regit magna rerum initia, et obsequens terrae virtus eas perficit.

D. 4. Lib. mutat. ac product. parte *Xue qua* 說卦 art. 5. caeli Dominus, ac Rector iubendo exivit seu coepit exire in actum a symbolo aenigmatico *Chin* 震, repraesentante aequinoctialem mundi plagam. Et paulo infra: omnes mundi res ex illo symbolo *Chin* 震 emanant. Vox illa Sinica *Chin* 震 significat subitum ac magnum motum.

E. 5. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Chim min* 烝民: in omnibus istis hominibus, quos Caelum producit, invenitur materia et forma; cumque hanc omnes homines communem naturam accipiant, ideo omnes naturaliter virtutis pulchritudinem diligunt.

F. 6. Lib. Annal. Imper. tom. 3. cap. *Tam Kao* 湯誥. Maximus ille caeli Dominus infundit homini internam naturae rationalis rectitudinem.

G. 7. Lib. Annal. Imper. tom. 4. cap: *zu zay* 梓材. postquam maximum Caelum in China populos dedit, postea sub primis Imperatoribus limites illi adscripsit.

H. 8. Lib. Annal. Imper. tom. 3. cap. *Chum hoei chi Kao* 仲虺之誥: quia Caelum producit homines desideriiis, et passionibus plenos, ideo si Duce, Rectore, ac Domino careant, statim tumultuantur; ast Caelum producit viros intelligentes, ut illos regant.

I. 9. Lib. Mutat. ac product. symbolo *Vu Vam* 無妄: Si Caeli providentia non adiuvet, qui sane fieri quidpiam possit[?].

K. 10. Lib. mutat.: ac product. parte *Xam chuen* 上傳 art. 12. Si quaeris, inquit Confucius, quem Caelum adiuvet? est vir obtemperans; quem homines adiuvent? est vir verax seu rectus.

K. 11. Lib. mutat. ac product. symb. *Ta yeu* 大有: summa virtus, seu summa virtute Princeps a Caelo adiuvatur, nihilque ei non bene ac fauste accidit.

L. 12. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *yun han* 雲漢: vastissimi caeli Dominus, ac Rector neminem ex nobis residuum finit. Et paulo post: [9] vastissimi caeli Domine ac Rector, occur [et cur] non finis nos procul aufugere?

M. 13. Lib. Carm. tom: *Ta ya* 大雅 oda *Chen niam* 瞻卬: nihil prorsus est, quod vastissimum, et excelsissimum Caelum impedire non possit; noli igitur tuos Avos degener probro afficere; quin et vel sic poteris tuae posteritati consulere.

N. 14. Lib. Carm. tom. *Lu tsum* 魯頌 oda *Pi Kum* 閼宮: cum factum fuisset, ut Caelum in campo *mo ye* 牧野 penitus tandem Imperatore *Cheu* 紂 abiecisset; tunc omnes, ne dubites, dixerunt; omnem sollicitudinem exue; caeli Dominus, ac Rector ad te appellit, sive manifeste vult ut imperes.

O. Ibid. paulo infra: magnam longae vitae felicitatem ad Regni *Lu* 魯 conservationem nostro principi Caelum conferat, recuperatisque nostrorum familiae *Cheu* 周 Principum terris, ei det feliciter in oppidis *Cham* 常 et *Hiu* 許 habitare.

P. 15. Lib. Rit. tom. 3. c. 6. *Yue lim* 月令: huius verni mensis 1. die dicto *Sin* 辛, Imperator orat caeli Dominum, ac Rectorem pro frugibus.

Q. 16. Lib. Annal. Imper. tom. 4. cap. *Hum Fan* 洪範: illud autem Caelum occulta virtute populos stabilit; illosque ad simul cohabitandum adiuvat, ac colligit.

R. 17. Memcius l. 2. cap. 3. *uan cham Xam* 萬章上. Dum sit aliquid, quod nullae hominum vires efficiunt, huius auctor, ac causa est Caelum.

S. 18. Lib. Immut. med. art. 30. Videmus quotidie innumeras diversi generis res una in terra produci, nec tamen illas sibi mutuo adversari. Videmus quatuor anni tempestates, solem, lunam, una in Caelo volvi, nec tamen illa sibi mutuo opponi. Id nimirum sit; quia inest quaedam virtus tum particularis, quae in singulas res diversimode sese diffundit, tum universalis, quae ad omnes res producendas vaste sese extendit.

Paragraphus. III. De Scientia *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos autores.

Cum Scientia Dei et Potentia sint attributa coniuncta, nihilque agat Potentia ad quod Scientia non se extendat; si *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝 Potentia, sive Caeli, aut caeli Domini Potentia sit eadem cum Dei potentia, ut in praecedenti § [= paragraphus 2] vidimus, inde possumus colligere, atque inferre, quatenus, et quanta sit eiusdem scientia. Videamus tamen quid particulatim Sinae autores dicant de ea, caeli Dominus, inquiunt, haec infima respiciens

tremendam maiestatem tenet, et in respiciendis quatuor mundi [10] seu Imperii partibus, quaerit quietam populorum sedem (A); lustravit omnia Imperii Regna (B); Principis *Uam Ki* 王季 animum consideravit, ac direxit (C); Caelum clarissime omnia perlustrat, et quamvis altissimum; ad nostras tamen res, ac gesta, seu descendendo, seu ascendendo et usq[ue]; et usq[ue]; appellit, quotidieque huc respicit (D); numquid Caelum, inquit Confucius, me cognoscit? (E); vult ne ille, ut ego Caelum fallam? Ut illi imponam (F)? Itaque si haec pauca cum Dei scientia, sive visionis, sive simplicis intelligentiae sive approbationis singillatim conferas, nonne unum et idem esse dices? Iam vero cum per hanc scientiam Dei voluntas in sua operatione dirigatur, voluntatem etiam Caeli seu Caeli Rectoris, ac Domini videamus.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hoam y* 皇矣: Maximus ille caeli Dominus, ac Rector, haec infima respiciens tremendam Maiestatem tenet; et in respiciendis quatuor mundi seu Imperii partibus, quietam populorum sedem; ac pacem quaerit. Cum autem duo illa Regna familiae *Hia* 夏 et *Xam* 商 rectam regendi formam amisissent, quaerens lustravit omnia ista Imperii Regna; siquidem caeli Rector adeptus quem optat, mox eius ditionis, ac Regiminis normam promovet. Tunc igitur in partem occidentalem propenso animo respiciens, hanc ad habitandum nostro Principi *Tay uam* 太王 dedit. Ibidem paulo infra: caeli Dominus, ac Rector in hunc locum Principem nostrum *Tay uam* 太王 clara virtute praestantem transtulit, deditque illi uxorem parem.

B. Ibid. paulo infra: caeli Dominus, ac Rector lustravit illum montis *Ki* 對 locum, et ex eo Regnum erexit, constituitque, qui posset illud rite gubernare.

C. Rursus paulo infra ibidem: caeli Dominus, ac Rector Principis *Vam Ki* 王季 animum consideravit, ac direxit.

D. 2. Lib. Carm. tom. *Cheu tsum* 周頌, oda *Kim chi* 敬之: reverentiam, reverentiam, inquam, attende: Caelum clarissime omnia perlustrat; eius Imperium, ac Providentiae favor non est conservatu facilis. Vide ne dicas: altum est, altum est, illic sursum positum; enimvero ad has nostras res, ac gesta, sive descendendo, sive ascendendo et usque, et usque appellit; quotidieque huc respicit.

E. 3. Lib. Sentent. artic. 14. Caelo, inquit Confucius, non irascor; de hominibus non conqueror; per rerum inferiorum studium penetra ad [11] superiorum intelligentiam; numquid igitur illud est Caelum, quod me cognoscit?

F. 4. Lib. Sentent. art. 9. equem, ait Confucius, vult ille, ut fallam? Vultne, ut Caelum fallam? Ut Caelo imponam?

Paragraphus. IV. De Voluntate *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos auctores.

Non ago de voluntate Dei necessaria, qua Deus se ipsum amat, aut Qua sibi ipsi in suo infinito bono complacet; sed de voluntate eius libera, tum effectiva, tum executiva, adeoque de amore, quo fertur erga rerum creaturarum bonitatem seu moralem, seu physicam; et de odio, quo prosequitur earum malitiam moralem. Iam vero illi libri agendo de Caelo, caelive Domino, sic dicunt: Non Imperator *Yao* 堯, sed Caelum dedit Imperium Principi *Xun* 舜 possidendum (A); Potest quidem Caelo aliquis proponi, ut ei det Imperium; sed non potest Caelum cogi ut ei det; uti Imperator non potest a Regulo cogi, ut det alicui Regnum (B); Quia Imperator *Kie* 桀

virtutem temnebat, spiritus offendebat, populos vexabat, ideo Caelum throno eum deturbavit, et verissima virtute praeditum Principem *Tam* 湯 illi substituit (C); eumque iussit omnium istorum Regnorum limites componere, ac dirigere (D); Hic Princeps *Tam* 湯, uti et Minister eius *In* 尹, potuit sua virtute cor Caeli sibi devincire (E); Olim iste Imperator *Kie* 桀 Caelo non obtemperabat, suisque sceleribus totum Imperium implebat; hinc Caelum adiuvens Principem *Tam* 湯 iussit eius Imperium deturbare (F); aliquem autem Principem a paterni Imperii successione non reiicit, nisi sit huic *Kie* 桀 aut *Cheu* 紂 similis (G); Omnes se vino ingurgitabant, foetidusque eorum vitiorum odor ad excelsa usque pertingebat. Idcirco Caelum destruxit familiae *In* 殷 Imperium, istiusque; familiae *In* 殷 gente propter suas effroenes libidines non amabat. Caelum non est crudele; sed illa gens hoc malum sua culpa ultro sibi acceleravit [err. corr. accersivit] in (H); Caelum non semper omnes amat, sed qui ipsum colunt, hos amat (I); Princeps *Tam* 湯 coepit in perfectionis studio ita quotidie crescere, ut ingenti splendore eius virtus ad Caelum usque pertingeret; caeli Dominus, ac Rector erat unicum eius reverentiae obiectum; hinc caeli Dominus iussit eum Chinam gubernare ac componere (K); Caelum amat populos (L); iubet eos qui et rerum cognitione, et considerata vivendi ratione aliis antecellunt, intelligentiam, et sensum instillare iis, qui sunt hac in re posteriores. (M); Principissae N. virtus erat [12] rectissima, hinc caeli Dominus eam protexit (N). Omnes isti populi miseris obruti aspiciunt Caelum quasi somnians nihil discerneret; sed Maximus extat caeli Dominus; quisnam sane est, qui dicat, quod aliquem odio habeat? (O); eheu! reconditum Caelum in hanc infimam terram effundit tremendam iram suam; hinc publica Regiminis Consilia prava, et malesana (P); si quid, ait Confucius, hac in re egi, quod aequitas non postulabat; me Caelum respuat, me, inquam, Caelum respuat (Q). Quid sane clarius de ipsa multiformi Dei voluntate dici potest? Quid distinctius? Annon omnia ista vere Dei voluntati congruunt? Sed nunc de Iustitia, quae est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.

Textus Librorum.

A. 1. Memcius L. 2. cap. 3. *uan cham Xam* 萬章上, Discipulus *Van Cham* 萬章 sic suum Magistrum Memcium interrogat: videor saepius audisse Imperatorem *Yao* 堯 Ministro suo *Xun* 舜 dedisse Imperium; ita ne est? Minime reponit Memcius; Imperator non potest alteri dare Imperium. Princeps *Xun* 舜, subiicit *Van cham* 萬章, cum Imperium habuerit, ecquis igitur illud ei dedit? Caelum, reponit Memcius. Sed Caelum, opponit ille, in ista donatione eumne distinctis verbis iussit esse Imperatorem? Minime, inquit Memcius; Caelum enim non loquitur, sed per eximias virtutes, ac praeclara gesta, quibus Princeps *Xun* 舜 fulgebat, dumtaxat id indicavit. Qui hoc, subiungit *Van Cham* 萬章? Cui Memcium: Imperator dum videt aliquem Imperio aptum, potest quidem Caelo illum proponere, ut Imperator fiat; sed non potest Caelum cogere, ut illi Imperium conferat; quemadmodum Regulus, dum videt aliquem Regno aptum, potest quidem Imperatori illum proponere, ut Regulus fiat; sed non potest Imperatorem cogere, ut illi Regnum conferat etc. [et cetera] (B). Olim Imperator *Yao* 堯 Principem *Xun* 舜 ad Imperatoris dignitatem Caelo proposuit; Caelum propositum admisit; admissum Imperii populis longe, lateque perspicuum fecit; perspicuum effectum Imperii populi admiserunt ac receperunt.

C. 2. Lib. Annal. Imper. tom. 3. cap. *hien yeu ye te* 咸有一德: Imperator *Kie* 桀 virtutem pessumdabat, Spiritus temnebat, populos vexabat; hinc Maximum Caelum (nempe Rex Caeli) thronum illi non conservavit, sed respiciens in omnes partes, excitavit, qui Imperium exciperet;

[13] cumque propense quaereret virum vera virtute praeditum, ad eum iubendum sive constituendum spirituum Dominum (nempe litaminum Praesidem); Unus ille Minister *In* 尹, et Princeps *Tam* 湯 verissima virtute praeditus potuit Caeli cor sibi devincire.

D. 3. Lib. Carm. tom. *Xam Tsum* 商頌 oda *hiuen niao* 玄鳥: Olim caeli Dominus iussit bellicosum Principem *Tam* 湯 omnium istorum Regnorum limites componere, ac dirigere.

E. 4. Vide hic supra num. 2. lit. G.

F. f. Lib. Annal. Imper. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓: Caelum amat populos: Regum est Caelo obtemperare et obsecundare. Olim Imperator *Kie* 桀 Caelo non obtemperabat; omnia sibi subdita Regna suis sceleribus inficiebat. Tunc Caelum adiuvens Principem *Chim Tam* 成湯 iussit eius Imperium deturbare.

G. 6. Memcius Lib. 1. cap. 3. *uan cham Xam* 萬章上 sic: ut aliquem Principem a paterni Imperii haereditate Caelum reiiciat, opus est ut sit similis illis Imperatoribus *Kie* 桀 et *Cheu* 紂.

H. 7. Lib. Annal. Imper. tom. 4. cap. *Tsieu Kao* 酒誥: omnes vino se ingurgitabant, foetidusq[ue]; eorum vitiorum odor etc. ut supra in contextu.

I. 8. Lib. Annal. imperial. tom. 3. cap. *Tay Kia* 太甲: Caelum non semper omnes amat; sed qui ipsum colunt, hos amat.

K. 9. Lib. Carm. tom. *Xam Tsum* 商頌, oda *cham fa* 長發: tunc Imperatores familiae *Hia* 夏 nondum caeli Domini Imperium abiecerant; cum autem ventum esset ad Principem *Tam* 湯, hic opportuno natus tempore, coepit in perfectionis studio ita quotidie crescere, ut ingenti splendore eius virtus ad Caelum usque pertingeret, idque diuturno tempore sine intermissione continuavit. Caeli Dominus, ac Rector erat unicum eius reverentiae obiectum; hinc caeli Dominus iussit eum totas novem provincias (sive totam Chinam, quae tunc sic divisa erat) gubernare ac componere.

L. 10. Vide hic supra num. 5. lit. F.

M. 11. Memc. Lib. 2. cap. 3. *uam cham Xam* 萬章上 sic: Caelum ex omnibus istis hominibus, quos producit, eos qui rerum cognitione aliis praecellunt, iubet instillare intelligentiam iis, qui rerum cognitione sunt posteriores; et eos qui considerata vivendi norma alios antecedunt, iubet indere animi sensum iis, qui recte vivendi consideratione sunt posteriores.

N. 12. Lib. Carm. tom. *Lu tsum* 魯頌. oda *pi Kum* 閼宮: illius Principissa virtus erat rectissima; hinc caeli Dominus eam protexit.

[14] O. 13. Lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅 oda *chim yue* 正月: en omnes isti populi miseriis obruti, omnibusque periculis expositi aspiciunt Caelum quasi somnians nihil discerneret; verum adveniente tempore ut exequatur, quod destinavit, nemo est, quem non vincat. Maximus sane extat caeli Rector Sinice *yeu Hoam Xam Ti* 有皇上帝! Quisnam certe est ille qui dicat quod odio aliquem habeat?

P. 14. Lib. Carm. tom. *Syao ya* 小雅. oda *Siao Mim* 小旻: Eheu! Reconditum Caelum, etc. ut supra in contextu.

Q. 15. Lib. Sentent. art. 6. Confucius interposito iuramento sic: si ego, inquit, hac in re (agit de Reguli uxore dixta *Nam Tsu* 南子, quam inviserat) quidpiam egi, quod honestas, aequitas, ac ratio non postulabat, me Caelum respuat; me, inquam, Caelum respuat.

Paragraphus V. De Iustitia *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos auctores.

Iustitia Dei distributiva iuxta D. Thomam, vel potius Superiustitia, est, quae dat omnibus secundum dignitatem, nimirum bonis praemium, malis poenam. Deinde cum eius misericordia sit iustitiae plenitudo, illam etiam hic attingemus. Nunc de utraque quid dicant illi libri antiqui, videamus. Simul atque, inquiunt, posteriores familiae *Hia* 夏 Imperatores praeclara Maiorum exempla ac virtutes abiecerunt, tunc Caelum variis calamitatibus immissis usum est Principis *Tam* 湯 manu ad transferendum illi Imperium (A); nec inique hoc illi transtulit, utpote virtutis tantum adiutor. [ium] ad immittenda enim bona vel mala tantum virtutis veritatem vel falsitatem spectat (B); Ipse Imperator *Kie* 桀 (nempe ultimus familiae *hia* 夏) est multum nocens; Caelum iubet eum plecti; ego, inquit Princeps *Tam* 湯, caeli Dominum vereor; non ausim illum non punire (C); Iste Imperator *Kie* 桀 sceleribus scatens, fecte, ac fraudulentè excelso Caelo abutebatur ad Imperandum populis; sed Caeli Dominus eius sceleribus usus, elegit familiam *Xam* 商, ex qua Princeps *Tam* 湯, ad accipiendum Imperium (D); Recta Caeli agendi via bonos beans, et malos affligens varia familiae *Hia* 夏 mala immittebat ad patefacienda eius scelera; idcirco ego, inquit Princeps *Tam* 湯, iubentis caeli Maiestati luculenter iratae obsequens, non ausus sum illi parcere (E); qui inter vos, pergit idem, virtute et sapientia pollent, ego non ausim illos non perspectos facere; et ego si peccaverim, non [15] ausim mihi ipse ignoscere; hoc enim dumtaxat specto, quod spectat ac sanxit caeli Domini cor (F); Deinde de sequenti familia Imperiali *In* 殷 seu *Xam* 商 sic: omnes vino se ingurgitabant, foetidusque eorum vitiorum odor ad excelsam usque pertingebat; idcirca Caelum destruxit familiae *In* 殷 Imperium, istiusque familiae *In* 殷 gentem propter suas effroenes libidines non amabat. Caelum non est crudele; sed illa gens sua culpa ultro hoc sibi malum accersit (G); caeli Dominus Imperatorem istum *Cheu* 周 (nempe ultimum familiae *In* 殷) crudeliter Regnantem puniit (H); Illi populi regionis *Miao* 苗 vel pecunia, vel autoritate iustitiam corrumpabant, innocentesque opprimebant; hinc caeli Dominus absque errore illis poenam intulit, quam effugere non valentes prorsus perierunt (I); caeli Domimus non semper servat eundem agendi modum, bene agentibus innumera bona, male agentibus innumera mala immittit (K); bene agentes praemiis, male agentes poenis Caelum afficit, aiebat Confucius (L); poena tibi semper metum iniiciat; non inique illam Caelum infert; sed homines sibi ultro illam accersunt (M); heu! Ego solus in miseris? Ecquam ergo causam Caelo dedi? Ecquod meum peccatum? (N); o Caelum! Diceris hominum pater ac mater, seu parens; et tamen sic ego sine crimine horrendis calumniis obruor? O rigida caeli Maiestas! (O); Caelum in populos est misericors et illos amat (P); Pluribus supersedeo; haec enim videntur satis manifeste veram Dei iustitiam et misericordiam generatim indicare; nec certe scio, utrum aliquid expressius ipsi libri Christiani vix possint dicere. Sed nunc videamus quatenam vita *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝, seu Caelo, caelive Domino competat? Adeoque non esse quid mortuum.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Annalium imperialium tom. 3. cap. *y hiun* 伊訓: simul atque posterioris familiae *In* 殷 Imperatores, etc, ut supra in contextu.

B. 2. Lib. Annalium Imperialium tom. 3. cap. *hien yue ye te* 咸有一德: Caelum non inique nostro Principi *Tam* 湯 contulit Imperium: Caelum enim tantum iuvat eum qui purissima virtute excellit: et paulo post: Caelum ad immittenda vel bona, vel mala, unice spectat, an adsit virtus vel pura, vel mixta, seu falsa.

C. 3. Lib. Annal. imperial. tom. 3. cap. *Tam Xi* 湯誓: Iste Imperator *Kie* 桀 (ultimus è familia *Hia* 夏) est multum nocens; Caelum iubet eum [16] plecti. Deinde paulo infra: ego, inquit Princeps *Tam* 湯, audivi vestras omnium querelas: ille Imperator *Kie* 桀 magnopere est nocens; ego caeli Dominum vereor; non ausim illum non punire.

D. 4. Lib. Annal. imperial. tom. 3. cap. *chum hoai chi Kao* 仲虺之誥: iste Imperator *Kie* 桀 sceleribus scatens etc. ut supra in contextu.

E. 5. Lib. Annal. imperial. tom. 3. cap. *Tam Kao* 湯誥: Recta Caeli agendi via, bonos beans, et malos affligens, varia familiae *Hia* 夏 mala immittebat ad patefacienda eius scelera: idcirco ego puer parvulus (ait Princeps *Tam* 湯) iubentis caeli Maiestati luculenter iratae obsequens, non sum ausus illi parcere; sed ausus sum assumere tenellum nigri coloris vitulum ad eum sacrificandum, excelsiq. [ue]; caeli, ac densae terrae spiritum (vel ut quidam Bacchalaureus Christianus in manuscriptis, excelsi caeli spiritualem Regem) Sinice *Xam Ti Xim heu* 上帝神后 palam admonere, petens ab eo facultatem plectendi illa familiae *Hia* 夏 scelera.

F. Ibid. paulo post: qui inter vos (pergit Princeps *Tam* 湯 in magnis comitiis) virtute, et sapientia pollent, ego non ausim illos perspectos non facere; et ego si peccaverim, non ausim mihi ipse ignoscere; id enim duntaxat specto, quod caeli Rectoris cor spectat ac sanxit.

Hunc libri locum paucis immutatis sic citat liber sentent. art. 20. Ego *Ly* 履 (est nomen Principis *Tam* 湯) puer parvulus ausus sum tenellum nigri coloris vitulum assumere ad eum sacrificandum, magnique caeli, ac densae terrae spiritum Sinice *Hoam hoam heu Ti* 皇皇后帝 (sic *Cham kiu chim* 張居正 primus imperii Minister in suis celebribus commentariis interpretatur) manifeste ac palam admonere his verbis: Ille Imperator *Kie* 桀 multis est nocens criminibus: non ausim ego illi ignoscere, ac connivere; omnes isti viri sapientes tui sunt, caeli Rector, Proceres; adeoque non debeo permittere, ut illi obscuram sine honore, et magistratu vitam agant; id enim dumtaxat specto, quod tuum, caeli Domine, cor spectat ac sanxit.

Nota. Lib. annal. imperialium dicit *Xam Ti en Xin heu* 上帝神后, id est excelsi caeli spiritualis Rex, seu Spiritus Princeps, ut dixi; hic autem liber sentent. Dicit *Hoam hoam heu Ti* 皇皇后帝, id est ad literam, Regum Rex Dominator Dominus; istae enim quatuor voces, *Hoam hoam heu Ti* 皇皇后帝, singulae significant Regem, Principem, Dominantem, Dominatorem, Doininum, etc, licet etiam tres primas subinde aliter [17] sumant Sinae, ut infra videbimus.

G. 6. Lib. Annal. Imper. tom. 4. *Tsieu Kao* 酒誥: omnes vino se ingurgitabant etc. ut supra in contextu.

H. 7. Lib. Annal. Imper. tom. 5. cap. *Lie chim* 立政: caeli Dominus Imperatorem illum graviter puniit.

I. 8. Lib. Annal. Imper. tom. 6. cap. *Liu him* 呂刑: illi populi Regionis *Miao* 苗 etc. ut supra in contextu.

K. 9. Lib. Annal. Imper. tom. 3. cap. *Y hiun* 伊訓: caeli Dominus non semper etc. ut supra in contextu.

L. 10. Lib. Sermon. Confucii familiarium seu domesticorum art. 20. tuus ego discipulus *Yeu* 由 (alloquitur Confucium) olim memini te, Magister, dicere: bene agentes praemiis, male agentes poenis Caelum afficit.

M. 11. Lib. Annal. Imper. tom. 6. cap. *Liu him* 呂刑: poena tibi etc, ut supra in contextu.

N. 12. Lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅, oda *Siao puon* 小弁. Eheu! Ego solus etc. ut supra in contextu.

O. 13. Lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅, oda *Kiao yen* 巧言: o remotissimum, reconditissimum, et immensum Caelum! Diceris hominum Pater, et Mater; et tamen ego sic absque crimine, absque causa horrendis calumniis obruor! O rigida immensi Caeli Maiestas! Me innocentem hac in se arbitrator; et in seq. oda. *Ho gin su* 何人斯: homines non erubescis, non times Caelum?

P. 14. Lib. Annal. Imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓: Caelum in populos est misericors. Et paulo post: Caelum amat populos.

Paragraphus VI. De vita *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos authores.

Cum intelligere Dei sit eius vivere, cumque in §. 3. iam viderimus scientiam, seu intellectionem Caelo, caelive Domino competere, id est *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝, hinc possumus colligere quaenam vita etiam ei competat. Sed hic non inquiri illud vivere essentiale praecise, quod est movere seipsum principaliter actu, seu operatione immanente per se; quasdam tantum operationes, sive externas, sive internas, quibus vel principium, a quo procedunt, vel suppositum ad quod diriguntur esse vivens indicatur, afferam; quales sunt oblatio, datio, iussio, locutio, [18] auditio, visio, adoptatio, oratio, et similes. Sic ergo dicunt isti libri: caeli Dominus in somnis obtulit Imperatori *Kao Tsum* 高宗, optimum Ministrum (A); et Princeps *Vu Vam* 武王 somniavit sibi dari a caeli Domino novem dentes, seu 9. annos (B); caeli Dominus succensens pravitati Principis *Quen* 鯀, non illi contulit recti regiminis novem leges (C); Dum caeli Rector discerneret familiae *In* 殷 Imperium, exstimulabat Principis *Vu Vam* 武王 virtutem, et in eo totum tandem Imperium collegit (D); cum Caelum quaereret aliquem Principem Imperio aptum, soli familiae *Cheu* 周 Principes inventi sunt digni, qui Imperatores fierent, eosque praeclare instruxit (E), Cumque Princeps *Vu Vam* 武王 visitaret Regulorum Regna; tunc Caelum adscivit eum in filium, seu Imperatorem elegit (F); Sic etiam caeli Dominus regnare fecit praeclaros Imperatores *Chim* 成 et *Kam* 康 (G); caeli Dominus cum Principe *Ven Vam* 文王 verba facit (H); Imperator debet Caelum orare pro sui Imperii conservatione (I); Caelum iuxta id, quod populi vident et audiunt, videt et audit (K). Numquid omnes illi modi loquendi sat clare indicant, ei de quo agitur, vitam inesse? Quaenam autem sit illa vita, tum ex dictis, tum ex dicendis satis patebit. Nunc de Immensitate et Aeternitate.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Annal. Imp. tom. 3. cap. *Yue mim* 說命 sic Imperator *Kao Tsum* 高宗 caeli Dominus optimum Imperii Ministrum, et adiutorem mihi in somnis obtulit, idem refertur in libro Annal. universalium tomo 2.

B. 2. Lib. Rit. cap. 8. *Ven Vam xi tsu* 文王世子: Princeps *Ven Vam* 文王 filium suum *Vu Vam* 武王 alloquens: dic, inquit, quod fuit somnium tuum? Ego, reponit *Vu Vam* 武王 somniavi

caeli Rectorem dare mihi 9. dentes. quid per novem dentes intelligendum sit, ibi explicat Princeps *Ven Vam* 文王.

C. 3. Lib. Annal. imperial. tom. 4. cap. *Hum Fan* 洪範: cum Princeps *Quen* 鯀 ad reprimendas debacchantis diluvii aquas perturba[vi]sset quinque universalia rerum naturalium primaria principia; caeli Dominus, ac Rector tremenda ira commotus, illi non contulit communes recti regiminis novem leges seu regulas.

D. 4. Lib. Annal. Imper. tom. 5. cap. *Kiun xe* 君奭: olim cum caeli Dominus Imperium familiae *In* 殷 discerperet, enixe exstimulabat Principis *Vu Vam* 武王 virtutem, in eoque tandem totius Imperii amplitudinem collegit.

E. 5. Lib. Annal. Imperal. tom. 5. cap. *To fam* 多方: cum Caelum in [19] omnibus istis plagis quaereret qui Imperium capesseret, vehementemque gravibus signis motum imprimeret, ut alicuius animum induceret ad excipiendum propensi Caeli iustum: nemo ubique locorum fuit, qui huic propensi Caeli iussui par foret. Soli nostra familiae *Cheu* 周 Principes sua, singulari in colligendis omnium animis dexteritate, claroque virtutis suae splendore digni inventi sunt, qui spiritualis Caeli Domini fierent, seu magistratum: ac curam susciperent; idcirco illos Caelum praeclare instruxit, elegit, et in eos Imperium familiae *In* 殷 transtulit ad dirigendas, ac componendas vestras illas omnes provincias.

Nota. Hic et alibi Imperator Sinicus vocatur spiritualis Caeli et omnium spirituum Dominus (nempe Pontifex seu Sacerdos); tum quia est litaminum, quae spiritibus fiunt, Dominus; tum quia spiritus eius dominio nituntur ad cultum; uti in libro carm. tom. *Ta ya* 大雅, oda *Ki ven o* 卷阿, variorum interpretum collectores *Fan* 范 et *Van* 萬, ad haec textus verba: *ita ut tota vita sis omnium spirituum Domimus*, sic aiunt: ista vox *Dominus* non tantum vult dicere quod sit litaminum Dominus; sed etiam quod perfecta spirituum intelligentia eius dominio nitatur.

Ex quo patet hunc loquendi modum non significare Imperatorem esse caeli Domino superiorem, eive dominari; sed istum modum loquendi quasi esse similem huic, quo dicimus, iste vir est Chiliarcha, aut Tribunus Regis N. est Gubernator Regis N; id est Tribunus vel Gubernator constitutus a Rege, seu nomine Regis. Unde Imperator Sinicus dicitur Caeli Legatus lib. Annal. Imper. tom. 2. cap. *In chim* 胤征 sic: si Caeli Legatus (id est, Imperator) indiscriminatim bonos et malos puniat, erit ardenti rogo crudelior. Similia etiam alibi habentur. Et Dictionarium *Tsu gvei* 字彙 in littera *Li* 吏 hanc binam vocem *Caeli Legatus* sic explicat: qui iussum a Caelo accipit, dicitur Caeli Legatus; qui iussum a Principe accipit, dicitur Principis Legatus, sive Magistratus. Item Imperator Sinicus dicitur constitui Imperator a Caelo, aut caeli Domino; dicitur eius filius; dicitur caeli Dominus esse eius superior etc. ut videre est supra, et hic infra, atque in cap. sequenti, maxime in §. 6. n. 1.

F. 6. Lib. Carm. tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Xi May* 時邁: cum ego, inquit Princeps *Vu Vam* 武王, stato tempore Regulorum Regna visitarem, tunc Caelum me in filium (id est Imperatorem) adscivit.

G. 7. Lib. Carm. tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Che Kim* 執競: numquid sane [20] resplenduerunt clarissime illi Imperatores *Chim* 成 et *Kam* 康? Sed et hos caeli Dominus regnare fecit.

H. 8. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hoam y* 皇矣, sic caeli Dominus Principem *Ven Vam* 文王 alloquitur: ego occultam ac praeclaram tuam virtutem, nec multis verbis, nec multa externa specie emicantem in corde foveo.

I. 9. Lib. Annal. imperial. tom. 5. cap. *Chao kao* 召誥: Imperator virtute sua debet uti ad orandum Caelum Imperii sui perennitatem. Et paulo infra sic perguit, Princeps *Chao Kum* 召公: suppliciter hoc sericum volumen, usui futurum litaminis, ad orandum Caelum Imperii tui perennitatem, tibi, Imperator, offero.

K. 19. Lib. Annal. Imper. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓; iuxta id quod populi nostri vident, et audiunt, Caelum videt et audit.

Paragraphus VII. De Immensitate et Aeternitate *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta antiquos auctores.

Binam hic pono Dei perfectionem, Immensitatem scilicet et Aeternitatem. Quid illi libri de utraque innuant, paucis accipe. Caeli lex, inquiunt, tacito ac Mysterioso modo suum semper cursum, sine intermissione, ac fine peragit (A). Qui Caeli iram ac mutationes reveretur, nec nugari, nec pergraecari audeat; quocumque enim abeas, quocumque vageris; Caelum clarissime videns, illuc pertingit (B); En ego istam Caelo victimam offero; a dextris victimae Caelum adstet precor; vel dic, adstat (C); Immensus caeli Dominus est populorum in hoc orbe infimo degentium Rex (D), Spiritus non habet locum determinatum (E); o Vastissimum et Immensum Caelum! An non cogitas? An non meditaris (F)? Haec pauca sufficiant ad exprimendam immensam caeli Domini in quovis et durationis, et loci spatio existentiam.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Carm. tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Guei Tien* 維天: proh! Quam arcano, ac mysterioso modo Caeli lex suum assidue cursum sine intermissione ac fine peragit! Numquid hoc luculenter patet? Sic Principis *Ven vam* 文王 virtus omnibus numeris absoluta nunquam stitit.

B. 2. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅. oda *fan* 板: Qui Caeli iram timet, non audeat nugari et ridere; quique Caeli mutationes reveretur, non audeat [21] pergraecari, et sibi indulgere; istud enim vastissimum et reconditissimum Caelum dicitur *clarissime videns*; quocumque abeas, illuc pertingit; illud, inquam, vastissimum et reconditissimum Caelum dicitur *omnia perlustrans*; quocumque vagando te conferas, illuc pertingit.

C. 3. Lib. Carm. tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Ngo tsiam* 我將: hunc ego agnum, hunc ego vitulum offero, Caelum illi a dextris adstet, vel adstat.

D. 4. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Tam* 蕩: Immensus ille caeli Dominus est populorum in hoc orbe infimo degentium Rex.

E. 5. Lib. mutat. ac product[i]o parte *Xam chuen* 上傳 art. 4. spiritus caret determinato loco; et libri *Ye Kim* 易經, seu mutationum, ac productionum Doctrina, determinato obiecto.

E. 6. Lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅 oda *Yu uu chim* 雨無正: Eheu! Vastissimum, Immensum, reconditissimum Caelum, suae virtutis beneficia non diffundit, sed funestas sterilitatis calamitates immittit, destruitque omnia ista Regna. O rigida Clementis Caeli Maiestas! An non cogitas? An non meditaris? Si illos nocentes ac sceleratos abieceris, et perdideris, ipsi cum sint rei, suorum scelerum poenam libenter excipient; istos vero innocentes ubique simul, ac promiscue in exitium praecipitare, quo modo id percipi possit?

Paragraphus VIII. De Simplicitate Tien 天, ac Xam Ti 上帝 iuxta antiquos auctores.

S. Thomas, ut probet Dei simplicitatem, dicit Deum esse Spiritum; *Spiritus est Deus*. Iob. 6. Cum enim spiritus non sit compositus ex partibus quantitatis, ideo est simplex et longe nobilior corpore, quia spiritus est id, per quod corpus vivit. Videamus ergo nunc an iuxta illos libros *Tien 天 ac Xam Ti 上帝*, id est Caelum seu caeli Rector, sit spiritus? Eheu! inquit, vastissime caeli Rector, vel vastissimum Caelum supreme Domine ac Rector, non nos recogitas? Cum te intelligentem Spiritum tam reverenter colamus, sane succensere nobis non debes (A); Tria prima Chinae Imperia inservierunt caeli, ac terrae Spiritui, qui vocatur caeli Dominus, ac Rector (B); sine ritibus, inquit Confucius, non habentur regulae, quibus caeli, ac terrae Spiritus servitium, seu cultus dirigatur (C); Hi omnes ritus instituti ad alendos vivos, ad sepeliendos mortuos, ad serviendum spiritibus ac caeli Domino, ab illa prima Origine emanarunt (D); spirituale Caelum Principibus familiae *Cheu 周* sceptrum [22] dedit (E); Spiritualis Caeli agendi ratio quatuor anni tempestates sine errore dirigit (F); Excelsi Caeli res et voce, et odore, seu sensibilitate est expers (G); Princeps *Fo Hi 伏羲* offerebat Spiritui victimas (H); Princeps *Chim Tam 成湯* admonuit excelsi caeli spiritualem Regem, seu Spiritum, id est inquisiit eius voluntatem vel petiit ab eo facultatem (I). Cum igitur dicant Caelum spirituale, spiritualem Caeli agendi rationem, spiritualem Dominatorem, seu Regem, Caeli rem esse sensibilitate expertem, certe inest Caelo spiritus; quinimo caeli Dominum vocant Spiritum; datur ergo Spiritus simplicitas. Sed de hoc Spiritu, eiusque unitate rursus postea.

Caetera Dei attributa, utpote vel in dictis iam comprehensa, vel in dicendis satis comprehendenda, hic omitto.

Insuper ut brevitati consulerem, particularem uniuscuiusque textus applicationem cum respondente Attribute Dei, Attribute formalitate omittendam censui; eam ipsemet lector facile poterit facere.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. Carm. tom. *Ta ya 大雅* oda *yun han 雲漢*. Eheu! Vastissimi caeli Rector, vel vastissimum Caelum supreme Domine ac Rector, Sinice *Hao Tien Xam Ti 昊天上帝*, etiamne, vel sic non nos recogitas, cum te intelligentem Spiritum interna, et externa reverentia sic colamus? Certe nec nos odisse, nec nobis succensere debes.

B. 2. Lib. Rit. tom. 9. cap. 32. *Piao Ki 表記*. Olim, inquit Confucius, tria prima Imperia in inserviendo caeli ac terrae Intelligenti Spiritui, seu Intelligentiae, semper sortibus usa sunt; non enim audebant sua particulari determinatione, et electione vilipendere caeli Domini servitium, ac cultum.

C. 3. Lib. Rit. tom. 9. cap. 27. *Ngai Kum uen 哀公問*, sine ritibus, inquit Confucius etc. ut supra in contextu.

D. 4. Lib. Rit. tom. 4. cap. 9. *Li yun 禮運*: hi omnes ritus etc. ut supra in contextu.

E. 5. Lib. Annal. Imper. tom. 5. cap. *To fam 多方*: soli nostrae familiae *Cheu 周* Principes, sua singulari in colligendis omnium animis dexteritate, claroque virtutis suae splendore digni inventi sunt, qui spiritualis Caeli Domini fierent; seu curam ac magistratum susciperent.

F. 6. Lib. Mutat. ac product. Symbolo *Quon 觀*: respice spiritualem illam [23] Caeli agendi rationem, seu viam qua quatuor anni tempestates sine errorevolvuntur, hac autem spirituali

agendi via utitur vir summa et virtute et scientia prestatas ad proponendam recte vivendi disciplinam; atque ita omnes se illi subiiciunt.

G. 7. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Ven Vam* 文王: excelsi caeli res, ut supra in contextu.

H. 8. Lib. Annal. universal. tom. 1. Princeps *Fo Hi* 伏羲 omnis generis animantia alebat, tum ut culinae inservirent, tum ut praesto haberet victimas Spiritui, vel spiritibus offerenda; hinc etiam dictus est animalium mactator.

I. 9. Lib. Annal. Imper. tom. 3. cap. *Tam Kao* 湯誥: ausus sum, inquit Princeps *Chim Tam* 成湯, excelsi caeli spiritualem Regem, vel excelsi caeli ac densae terrae Spiritum palam, admonere.

QUAESTIO III. Ex dictis investigatur, utrum isti libri antiqui, et Classici dent veram aliquam primi Entis, seu Dei cognitionem, adeoque falsum sit veteres Sinas fuisse Atheos?

Hoc frustra pene videtur quaeri, tot enim tamque clara istorum librorum testimonia ultro ex se rapiunt intellectum ad iudicandum Sinas illos veram habuisse supremi Numinis notitiam: nihilominus ut ista adhuc distinctius appareant, brevem aliquam facio dictorum recapitulationem, et ex multis haec pauca coacervatim deduco.

I. Iuxta illos libros omnes res suam a caelo, seu caeli Domino ac Rectore trahunt primam originem, et nituntur eius virtute ut esse incipiant; quod idem est ac Caelum, seu Caeli Dominum esse primam omnium rerum Causam; deinde Caelum homines producit; illis rectam rationem, naturamque rationalem infundit; nihil absque eius Imperio ac Providentia potest fieri; praesidet rerum principiis etc. an non ista significant primum Ens, adeoque illimitatum et in omni perfectione infinitum? Cum nihil illo sit prius a quo limitetur, eiusque perfectiones terminentur aut limitentur; illi enim libri nihil prius Caelo, aut caeli Domino agnoscunt. Deinde nusquam reperias caeli Dominum aliquando incepisse, initium aliquando habuisse, progenitores tenuisse, hominem fuisse; sed Spiritum tantum passim vocant. Imo dum dicunt hunc a symbolo aenigmatico [24] libri *Ye Kim* 易經 dicto *Chin* 震, plagam mundi aequinoctialem repraesentante, in actum exiisse, et ab hoc in omnes mundi productiones sese postea diffundere; an non forte tacite innuunt illum incepisse mundi creationem ab aequinoctio verno iuxta Salianum, et alios? Quamvis enim Princeps *Ven Vam* 文王 per illam Symbolorum aenigmaticorum dispositionem, ut aiunt interpretes, adumbraret productiones, ac mutationes, quae in toto unius anni decursu fiunt; nihil tamen obstat, quo minus illa etiam referri possint ad productiones primi mundi anni, earumque initium; cum alte omnium Sinarum mentibus sit infixum, veluti perpetua successivae Doctrinae traditione receptum, omnium rerum originem, omniumque productionum principium in illa Symbolorum aenigmaticorum dispositione gradatim ordinata reperiri, seu potius per illa repraesentari et adumbrari.

II. Insuper perfctiones, quae sunt Deo maxime propriae, illi libri attribuunt Caelo, seu caeli Domino, id est *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝: dicunt enim Reges populis ab eo constitui tanquam sui coadiutores, seu legatos, seu iustitiae Ministros; dicunt illum coli, timeri, orari, illi inserviri, litari, obtemperari; illum peccatis irasci, virtute devinciri, bonis conferre praemia, malis inferre poenas; omnia perlustrare, animos considerare, corda dirigere, quocunque pertingere, non posse decipi, illum esse maximum, excelsum, immensum, intelligentem, amantem, misericordem, adiutorem, protectorem. Annon omnia ista sunt Sacrae Scripturae simillima, dum loquitur de Deo? V. g. [«Verbi gratia»] omnis potestas de sursum est; per me Reges regnant et legum conditores iusta decernunt, mihi flectetur omne genu; iratus est furore

Dominus; Deus ultionum Dominus; scrutans cor ac renes; excelsus Dominus et humilia respicit; altissimus dedit vocem suam etc.

III. Neque dicas hic forte recurrendum ad sensum allegoricum, per quem omnia ista applicentur vel caelo materiali, vel eius virtuti materiali, vel caelo cuidam inani et Chymaerico. Quomodo enim tam energicas locutiones et expressiones possunt in rebus tam grandibus, in negotiis tam gravibus adhiberi ad significandum vel caelum materiale, vel eius virtutem materialem, vel caelum quoddam Chymaericum? Siquidem vel Imperator exhortando suos Principes, Duces, commilitones ad pugnandum contra iniquum populi oppressorem, sanciendo leges, ac ritus publicos, offerendo litamina ac preces; vel Regius Minister dando suo Principi rite vivendi ac rite regendi documenta; vel Regius Historiographus [25] referendo illustria priscorum virorum gesta, utuntur his locutionibus, et expressionibus, ut videre est in Lib. Annal. Imper. tom. 3. 4. 5. In Lib. Carm. tom. 8. In Lib. Annal. Universal. tom. 1. 2. In Lib. Memcii etc.

Si ergo his verbis et locutionibus egissent de caelo chymaerico (idem dic de materiali, vel eius virtute materiali) ad quid sane haec iuvisent? Ecquem stimulum in exhortationibus, in minis, in consiliis? Ecquam reverentiam in litaminibus, in ritibus, in precibus? Ecquam fidem in narrationibus afferre potuissent? Deinde si de caelo materiali, aut eius virtute materiali egissent, ad quid tot inusitatae metaphorae? Tot modi loquendi, qui vix ac ne vix quidem ipsi caelo materiali eiusve virtuti materiali convenire possunt? Non enim potest, ut alia multa omittam, caelum materiale dici spiritus, intelligentia, seu intelligens. Idem dicendum de eius virtute materiali, etc. alioqui iam faceres illud vel pure spirituale, vel compositum ex materiali et spirituali, vel spiritum caelo materiali coexistentem; vel certe diceres contrapositionem; nimirum idem omnino esse materiale et immateriale, seu spirituale, id est idem omnino esse corpus et spiritum, quod repugnat; et quamvis sumeres ibi spirituale pro accidente, non pro substantia non tamen etiam; vel sic negare posses inesse spiritum; cum qualitas spiritualis iuxta Philosophos non possit recipi, et inhaerere subiecto materiali, sed spirituali. Nec rursus recurras ad sensum metaphoricum, ubi enim invenias aliquid materiale dici metaphorice spirituale, nisi revera vel illi insit aliquid spirituale, vel respectum habeat ad aliquid spirituale, a quo denominative tantum dicatur spirituale? Denique, ut omnia complectar, ubi, inquam, invenias in historiis, in ritibus publicis, in legibus, in rebus tanti ponderis tot, et similes metaphoras? Cumque S. Aug. l. 3. de doctrina Christian. cap. 10. et 11. ad assequendum verum Sacrae Scripturae sensum ponat hanc regulam: quotiescunque scripturae verba possunt proprie accipi, non sunt deflectenda ad significationem tropicam aliumve sensum minus proprium; secus, si ex verbis proprie acceptis aliquid sequatur *absurdum aut falsum*; numquid et hic potest servire ista regula? Cum nihil absurdum seu falsum ex acceptione propriae significationis sequatur: contra vero aliquid absurdum, aut falsum ex alia acceptione sequeretur. Aliud est de ista voce *Caelum* tropice sumpta pro *caeli Domino*, seu Spiritu caeli; haec enim metaphora passim apud omnes gentes, et maxime Europaeas usurpatur; uti hisce diebus adhuc legebam in libello gallico nuperrime edito de novis terris [26] Mexicum versus detectis; ubi assidue *Caelum* pro *caeli Domino* usurpat. Denique si quis ista omnia tam clara, tam manifesta tamque energica expressa Dei Attributa velit violenter ad metaphoram detorquere, poterit etiam impius aut Atheus eodem modo fere omnia quae in Sacra Scriptura dicuntur de Deo, referre ad sensum allegoricum, atque ita perfricta fronte negare convinci ex iis dari Divinitatem.

IV. Iam vero ex his colligere possumus utrum prisci Sinae fuerint Athei, nec ne? Atheus potest sumi dupliciter, vel negative pro eo qui nullam omnino alicuius supremi et invisibilis Numinis cognitionem habet; vel positive pro eo, qui licet aliquam obscuram illius cognitionem habeat, illam tamen reiicit, ac negat Deum esse. Atheismus primi generis consistit in intellectu tantum, seu potius in negatione actus intellectus; sed hic an dari possit, non discutio; Theologi enim communiter dicunt (*Amic. Medin. Molin. Zumel. Granad. etc.*). licet dari possit negativa

ignorantia Dei, aut potius inadvertentia de existentia Dei, v. g. in puero, vel in homine sylvestri, saltem ad breve tempus, ita ut ei nulla occurrat cogitatio de Deo; non tamen videri dari posse talem ignorantiam respectu unius totius communitatis. Atheismus secundi generis non tantum in intellectus, sed etiam in voluntatis actu consistit; cum enim haec propositio *Deus est*, non sit per se nota quoad nos, requiritur actus voluntatis ut intellectus determinetur ad illius assensum; unde positive Athei, et culpabiles quidem sunt, qui dum illis occurrit cogitatio de Dei existentia, nolunt examinare rationes ad assensum intellectus requisitas, ut iudicent de Dei existentia; vel illis examinatis nolunt ut intellectus illis assentiatur; vel si vi manifestarum rationum intellectus rapiatur ad assensum, ipsi in corde hoc iudicium reiiciunt. Sed hisce duobus ultimis modis Semi-Athei, aut impii potius quam Athei sunt dicendi; *quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; veritatem Dei in iniustitia detinent; quia cum agnovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt*. Rom. 1. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*. Psal. 13.

Quod autem attinet ad illos priscos Sinas generaliter loquendo, nec videntur intellectu, nec voluntate Athei fuisse; illorum enim intellectiones sunt illi libri antiqui, qui Caelo, seu caeli Domino ac Rectori attribuunt perfectiones Deo proprias, uti vidimus; illorum volitiones sunt etiam in illis libris expressae, dum narrantur tria prima Chinae Imperia *Hia* 夏, *Xam* 商, et *Cheu* 周, quae 1976. annis circiter duravere, inserviisse caeli Domino, sive [27] caeli ac terrae Spiritui; Conditor Sinarum *Fo Hi* 伏羲 Spiritui, vel spiritibus, Imperatores *Chuen Hio* 顓頊, *Hoam Ti* 黃帝, *Vu Vam* 武王, caeli Domino lita[vi]sse; Princeps *Ven Vam* 文王 omni cura ac diligentia illi inserviisse; Princeps *Chim tam* 成湯 illum veritus fuisse, et illi obediisse; omnes magistratus, et populus necessaria ad eius cultum sollicita[vi]sse. Ex his igitur possumus colligere illos Sinas antiquos non fuisse Atheos; non hinc tamen continuo inferas illos sanctos, et a peccatis immunes ac salvos fuisse. Certe vix videtur alius ante Christum natum populus, in sancendis ritibus ad colendos caeli, terrae, montium, fluminum, aliarumque rerum sublunarium spiritus, tam diligens ac sollicitus fuisse, quam Sinicus, si Iudaicum excipias. Qui ergo illi Sinae dici possint Athei? Sed forte quis dicet: fateor, illi veteres Sinae videntur habuisse aliquam primi Entis seu Dei cognitionem, nec Athei fuisse; sed post invectam in Chinam Sectariorum Idololatriam, recentiores Sinae ne viderentur cum his commune aliquid sentire, sensim ad Atheismum transierunt, priscamque illam primi Entis seu Dei cognitionem amiserunt; atque adeo hisce temporibus aliter, quam olim sentiunt. Nunc ergo idipsum inspiciamus et discutiamus, utpote in quo praecipua controversiae difficultas sita est. Itaque sit

CAPUT II. An recentiores Sinae habeant aliquam primi Entis, seu Dei cognitionem, nec sint Athei?

Pro hac difficultate rite solvenda, rursus Sinarum libri consulendi sunt; sed libri Sinarum recentiorum, libri usu recepti, libri suorum authorum scientia et fama commendati, libri qui nunc teruntur, et ex quibus praesentes discipuli Sinenses suas hauriunt *cognitiones*; nec unus aut alter, sed plures eiusmodi libri. Sic enim scietur, quas Sinae praesentes habeant cognitiones, et quamnam primi Entis notitiam teneant. V. g. si ipsi Sinae cuperent scire, quamnam nos Europaei Sanctissimae Trinitatis intelligentiam ac notitiam habeamus; numquid prudenter et tute agerent, si praecipuos Europaeorum libros, qui nunc in Scholis addiscuntur, aut explanantur, consulerent? Pari modo si nos vellemus scire an Graeci non tantum Schismatici, sed etiam haeretici sint; eorum libros usu nunc receptos deberemus consulere; et si forte post inquisitionem de vero eorum sensu adhuc dubitarem; deberemus tunc stare Graecorum [28] eruditorum iudicio, suos libros viva voce nobis explanantium. Ita in hac difficultate.

Dixi *cognitiones*, non *volitiones*; aliud namque est nosse, aliud velle; aliud nosse Deum, aliud velle; quamvis enim intellectus veritatem aliquam cognoscat, saepissime tamen voluntas renuit se illi subiicere, multoque minus amat illam in praxim deducere.

Itaque de his omnibus nunc agamus; et primo quidem ut cognoscamus an recentiores Sinae non eandem, quam prisci cognitionem primi Entis habeant, eamve amiserint, aut deturpa[ve]rint, videamus in hac I. Quaestione quomodo ipsimet explicent illos omnes textus originales librorum antiquorum, quos in capite praecedenti retulimus; si enim eorum explicationes, seu interpretationes conformes sint textus originalis sensui, tunc certum est eorum cognitiones easdem etiam esse, ac cognitiones priscorum Sinarum, qui illum textum originalem composuerunt, adeoque unum, et idem agnoscere. Textus autem originalis sensum habes in dicto capite praecedenti. Inspiciamus nunc eorum interpretationes, eundemque ordinem, quem supra, sequamur. Sed ut sim brevior, quando interpretatio coincidet cum sensu originali iam explicato, aut nihil expressius dicet, eam omittam (quod bene notandum est pro intelligentia totius huius capituli) eamque tantum afferam, quae videbitur aliquid expressius dicere, etiam in partem contrariam.

Deinde ut solvam omnes difficultates, quae possent forte contra haec obiici, in 2. Quaestione videbimus quomodo isti recentiores Authores explicent vocem *Tien* 天 seu Caelum, et *Xam Ti* 上帝 seu caeli Dominum; et an talis explicatio obsit, aut repugnet verae Dei cognitioni. Deinde in 3. ostendemus quodnam primum rerum omnium Principium in mundo ipsi agnoscant, et sub quo nomine? Ac consequenter in 4. iuxta horum recentiorum et antiquorum Sinarum mentem exponemus Spiritus definitionem, divisionem, proprietates. In 5. examinabimus utrum litamen dictum *Kiao* 郊, quod sit Caelo, dirigatur ad caelum materiale, vel immateriale seu ad caeli Spiritum nempe Deum? Item utrum litamen dictum *Xe* 社, quod fit Terrae, dirigatur ad terram materialem, vel ad eundem caeli ac terrae Spiritum, aut ad alium? In 6. discutiemus duas voces *Tay Kie* 太極, quae significant primum rerum Terminum seu Naturam; et quia Sinae recentiores quandoque confundunt has voces *Tay Kie* 太極 cum voce *Li* 理, id est Ratio; et vocem *Li* 理 cum voce *Tien* 天 seu Caelo; ideo [29] inquiremus utrum bina vox *Tay Kie* 太極 quandoque a Sinis usurpetur pro supremo caeli Domino seu Deo, quatenus Deus est prima rerum omnium Causa. Denique in 7. resumendo summatim omnia ex istis recentioribus Sinarum libris prius excerpta ac deducta, investigabimus, utrum illi dent veram aliquam primi Entis seu Dei cognitionem, adeoque an Sinae recentes sint aut possint dici Athei?

Nunc ergo a perfectionibus, quas Caelo et caeli Domino, id est *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 attribuunt Sinici isti libri recentiores antiquorum classicorum interpretes, incipiamus, ut noscamus utrum Sinae moderni aliter quam antiqui sentiant de Deo. Itaque

QUAESTIO I. Quas perfectiones Caelo, aut caeli Domino seu *Tien* 天 aut *Xam Ti* 上帝 attribuunt libri Sinici recentiores, antiquorum classicorum interpretes?

Respondeo: videntur easdem quas libri antiqui quoad rem, licet quandoque sub diversis verbis ac nominibus involutas, attribuere. Ut id probemus, quemadmodum in praecedenti capite praecipua Dei Attributiona singillatim accepimus, et vidimus ea a libris antiquis et classicis adscribi Caelo, et caeli Domino id est *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝; ita in hoc eundem modum servabimus, et inspiciemus, utrum isti libri recentiores antiquorum interpretes ista omnia Dei Attributiona adscribant etiam caelo ac Caeli Domino? Sit ergo

Paragraphus I. De Dominio Tien 天, ac Xam Ti 上帝, seu Caeli ac caeli Domini iuxta recentiores interpretes.

Circa hoc paucis refero quorundam Interpretum sensa: dum Excelsum Caelum, inquit, populis, quos producit, constituit Reges ad eos regendos, et Doctores ad eos docendos, eius intentio id unum optat, ut hi Reges ac Doctores suo nomine et tanquam sui Vicarii rectam vitae disciplinam tradant, ac propagent, adiuvando caeli Dominum in eo, ad quod non pertingit (A); Caelum producens hominem, postquam materiam sensibilem ei dedit ad formandum corpus, tunc rectam rationem ei infundit ad constituendam naturam rationalem. Haec [30] recta ratio, quatenus in Caelo, est caeli Virtus prima, communicativa, directiva, perfectiva; quatenus in homine, est congenita hominis pietas, aequitas, honestas, intelligentia, seu potius naturalia pietatis, aequitatis, honestatis, intelligentiae semina; huius infusio ac receptio est instar praecepti a Caelo impositi, ideoque dicitur Caeli lex (B). Haec Caeli lex, seu ratio naturae infusa generaliter sumpta comprehendit omnes res creatas; specificè sumpta prout est facultas lucida et intelligens, seu rationalis comprehendit tantum hominem (C). S. Thomas. 1. 2. q. 90. etc. asserit legem esse aliquid rationis, et legem aeternam esse rationem gubernationis rerum in Deo tanquam in Principe, sive rationem Divinae sapientiae secundum quod est directiva omnium actuum et motionum; Legem naturalem in nobis existentem esse participationem istius legis aeternae, a qua omnia regulantur ad proprium finem, sed creatura rationalis excellentiori modo, quatenus est providens sibi et aliis; Hanc legem naturalem humanam esse quoddam dictamen rationis practicae, nempe prout impressum a Deo, ut intimans sub obligatione quid faciendum aut omittendum. Haec S. Thomae principia videntur posse sat convenienter aptari iis, quae isti Sinae Interpretes dicunt de Caeli lege, de quo sic rursus aiunt: Caeli via seu Caeli agendi ratio caret omni iniquitate; semper honestati et aequitati inhaeret; cur autem Princeps tanquam Caeli Vicarius, Caelique nomine regimini praesit, est quia Caeli honestatem et aequitatem ad regendos populos sibi proponit (D); ego autem, ait Confucius, nec Spiritui anguli in cubiculo Austro occidui, nec Spiritui foci adulandum esse censeo; sed super hos Spiritus, Maiestas nulla est Caelo maior, utpote summa et nulli alteri comparabilis. Qui in agendo sequitur rectam rationem, huic Caelum bona elargitur; qui autem in agendo adversatur rectae rationi, ei Caelum mala immittit. Si quis in eo, quod agit, muneris sui partes transgrediatur, nec rectam sequatur rationem, hic in Caelum peccat; ut hoc autem in Caelum peccatum condonet, ecquem, quaeso, rogare possit (E)? Vir deturpatus praemissa abstinentia et munditie, potest ad intelligentem Spiritum accedere, caeli Domino oblationem facere (F); Prisci Imperatores oblationes faciebant caeli Domino, et erigebant parentalia aedificia ad ostendendum in Imperio haberi Dominos (G); ratio autem cur Imperator oblationem faciat caeli Domino, est quia nihil in mundo habetur quod caeli Dominus non producat, et nihil quod Imperator non regat (H); Imperator in colendo caeli Domino dignitatem sibi caelitus [31] collatam exornat, et sic habet supra se cui obtemperet; in creandis populorum ac Regnorum inspectoribus totum Monarchiae corpus firmum efficit, et sic habet infra se quibus rerum curam committat; hincque fit, ut sive supra se, sive infra se oculos convertat, nulla re verecundetur; Imperatoris enim dignitas inter hos duos terminos Caeli, et hominis versatur; dum autem dicitur Imperialis familia *Hia* 夏 venerata fuisse, Imperialis familia *Xam* 商 magnifica[vi]sse, Imperialis familia *Cheu* 周 reverenti servitio coluisse caeli Dominum, unus et idem est sensus (I).

Vides igitur ex his Reges ac Doctores populorum a Caelo tanquam supremo Domino constitui; ab eodem hominis corpus produci, naturam rationalem infundi, eius legem generaliter sumptam esse rationem naturae infusam, specificè sumptam esse rationem naturae lucidae, seu intelligenti inditam; deinde dum quis transgreditur rectam rationem, in Caelum peccare; ei fieri oblationes ut Domino, ut Spiritui intelligenti, ut rerum Effectori; ipsum esse supra Imperatores; hos ei obtemperate; Imperatores trium primorum Imperiorum ei inserviisse. Quid, quaeso,

distinctius et clarius de Deo ut Domino dici potest? Numquid ille prodigus Evangelicus Lucae 15. dicebat: Pater peccavi in Caelum, et coram te?

Textus Librorum.

A. 1. Ad 1. textum capitis praec. §. 1. *de Dominio*, sic interpretatio ab hoc Imperatore *Kam hi* 康熙 in lucem edita, dicta *quotidiana 4. Librorum explicatio*, sinice *Su xu ge Kiam* 四書日講, tom. 14. parte 2, capitis *Leam hoei vam* 梁惠王, in libri Memcii, qui citat dictum textum, immutatis paucis verbis, explicatione sic: dum Excelsum Caelum populis etc. ut supra in contextu.

B. 2. Ad eundem textum cap. 1. §. 1. *de Dominio*, sic eadem quotidiana explicatio tom. 2. Lib. *Chum yum* 中庸. art. 1. Caelum producat hominem, postquam aerem seu materiam sensibilem ei dedit ad formandum corpus, tunc rectam rationem ad constituendam naturam rationalem ei infundit; idcirco haec ratio quatenus in Caelo, est virtus magna seu prima, est communicativa seu extensiva, est directiva, est perfectiva; et ab hac quatuor anni tempestates, quinque primaria rerum naturalium universalia principia, omnes rerum species, omnes rerum mutationes ac productiones profluunt. Quatenus in homine, est congenita pietas, aequitas, honestas, intelligentia; et ab hac quadruplex naturalis [32] affectus, misericordiae, verecundiae, reverentiae, scientiae; quintuplex humanae conditionis ordo (nempe debitus inter Patrem et filium amor, debita inter Regem et subditum aequitas, debita inter maritum et uxorem diversitas, debita inter Seniores et Iuniores subordinatio, debita inter amicum et amicum sinceritas), omnes res, omnes actiones reguntur, et diriguntur; huius rationis infusio ac receptio est instar legis aut praecepti a Caelo impositi; atque hoc est quod dicitur ratio naturae infusa.

C. Deinde Doctor seu interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in suo commentario *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 1. circa hanc rem, ad initium libri *Doctrinae adultorum*, sinice *Ta Hio* 大學, sic etiam ait: quod liber *Ta Hio* 大學 vocat *facultatem*, vel *naturam lucidam et intelligentem*, est id quod liber *Chum yum* 中庸 seu immutab: medium sic exponit; Caeli lex est ratio naturae infusa: sed istae voces libri *Chum yum* 中庸, *ratio naturae infusa* comprehendunt et homines et alias omnes res; hae autem voces libri *Ta Hio* 大學, *facultas*, vel *natura lucida et intelligens*, indicant duntaxat hominem; non enim hanc habent aliae res, nec sunt cum homine eiusdem naturae.

C. Denique ad eundem librum *Ta Hio* 大學, sic quotidiana explicatio tom. 1. lucida illa hominis facultas est recta ratio, quam Caelum ei ceu lumen infundit; hocque est quod dicitur lucida Caeli lex. Nonne hoc habet aliquam similitudinem cum eo quod dicitur in Psal. 4. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine?*

D. 3. Ad octavum textum etc. sic interpres *Chin Hao* 陳澧 lib. *Li Ki* 禮記 tom. 9. cap. 32. *Piao Ki* 表記, citans authorem *Liu* 呂: Caeli via etc. ut supra in contextu. Deinde haec addit: Caeli ordinatio, Caeli dispositio, Caeli lex, Caeli ultio, haec omnia sunt Caelum.

E. 4. Ad 10. textum etc. sic quotidiana explicatio: tom. 4. in Lib. *Lun yu* 論語 art. 3. Ego autem, ait Confucius etc. ut supra in contextu.

F. 5. Ad 15. textum etc. sic Interpres *Cham kiu chim* 張居正 vulgo *Cham ko lao* 張閣老, primus olim Imperii Minister tom. 20. in lib. 2. Memcii cap. 2. *Li leu hia* 離婁下. Hominem deturpata facie vilescentem, solent quidem alii fastidire; si tamen hic abstinentiam praemittat,

sese diligenter lavet, sordes excutiat, tunc vel ad ipsum intelligentem Spiritum accedere, oblationemque caeli Domino facere potest.

G. 6. Ad 16. textum etc. liber dictus *vera libri mutationum ac productionum explicatio*, sinice *Cheu ye chin kiay* 周易正解, compositus, seu in lucem [33] editus paucis ab hinc annis, a tribus authoribus literatis ex urbecula *Tam yam* 丹陽 Provinciae *Nankinensis*, quae Provincia est praecipuum totius litterariae rei Sinicae seminarium, tom. 15. Symbolo *huon* 渙 sic: oblationes autem facere caeli Domino, et erigere parentalia aedificia ad ostendendum in Imperio haberi Dominos, est vere id, ex quo homo movetur ad colligendum suum animum.

H. 7. Ad 17. textum etc. idem liber *vera libri mutationum ac productionum explicatio*, tom. 13. symbolo *Tim* 鼎 sic: Ratio autem cur Imperator oblationem faciat caeli Domino, est quia nihil in mundo seu Imperio habetur, quod caeli Dominus non producat, et nihil quod Imperator non regat. Deinde paulo post citat quamdam Doctoris *Chu Hi* 朱熹 interpretationem in librum rituum, quae sic ait: Caelum omnes mundi res producit, nec ulla est quae eius virtutem satis explicare possit; idcirco illi offertur una tantum pecus; Imperator autem omnes Imperii res habet, seu in illas dominium habet; idcirco Regulus pro victuali munere unum tantum tenellum vitulum illi offert.

I. 8. Ad 19 textum etc. sic interpres *Tsay Xin* 蔡沈 lib. *Annal. Imper.* tom. 5. cap. *Lie chim* 立政: Imperator in colendo etc. ut supra in contextu.

Paragraphus II. De Potentia *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta recentiores Interpretes.

Sic hi: Magna, inquiunt, ac prima Caeli Virtus est animus res semper, et assidue producendi. Ubi primum huius vis motrix in actum erumpit, mox rerum productio et quoad materiam, et quoad formam incipit emergere: illa Caeli Virtus non tantum ad principium, sed etiam ad totam rei perfectionem concurrat, et totam generatim caeli Rectoris potentiam apprehendit ac continet, ideoque tres coeteras Caeli virtutes, scilicet communicativam, directivam, perfectivam in se complectitur (A); haec quadruplex Caeli virtus tacito modo intra arcanam ac misteriosam caliginem volvens, suo motu omnia producit, nimirum ab hac Caeli virtute quatenus magna, ac prima habetur initium rei; quatenus est comunicativa, habetur augmentatio rei; quatenus est directiva, habetur tendentia rei ad suum finem; quatenus est perfectiva habetur perfectio rei et finis consecutio (B). Unde quaelibet res habet quadruplicem [34] huius quadruplicis Caeli virtutis participationem proportionate iuxta cuiusque naturam; quae participatio prout a Caeli lege accepta, est quid subtilissimum, purissimum, simplicissimum; Caeli enim res, utpote sensibilitate expers, nec cogitatione comprehendi, nec sensu aut figura exprimi potest (C). Dum dicitur activa Caeli virtus novit rerum principia, illa vox *novit*, idem est ac Dominum agit, regit, dirigit, eo modo quo dicitur ad significandum urbis Gubernatorem, *ille novit Urbem*, id est dominum agit in tota urbe, omnes illius res regit, ac dirigit (D). Quod enim dominatur in omnium rerum productiones, est illa activa Caeli virtus, quae in actum exiens cum passiva terrae virtute omnes res perficit (E). Omnium rerum productiones ac perfectiones pro suo primo principio habent Caelum, et quia Caelum in res producendas ac perficiendas dominatur, idcirco dicitur caeli Dominus ac Rector; huius caeli Domini in actum exeuntis, et ab actu cessantis vis motrix, seu virtus movens, ad omnia octo Symbolorum aenigmaticorum, quibus in isto libro *Ye Kim* 易經, rerum productiones ac mutationes figurantur, loca sese diffundit, omniaque ita octo Symbola reguntur, et pendent a caeli Domino (F). Ecquis autem omnes illas mundi res producit? Ecquis perficit? Certe oportet ut existat aliquis, qui sit Dominus, ac Rector, et ob hanc causam vocatur *Xam Ti* 上帝, id est caeli Dominus ac Rector seu supremus Dominus (G);

ut enim omnes res producantur ac perficiantur, necesse est haberi a quo producantur et perficiantur, ideoque *Ti* 帝, id est *Xam Ti* 上帝, est caeli Dominus ac Rector; denique si penitus inquiratur, quodnam sit harum omnium rerum principium (ait infra citatus Author) etiam nihil est aliud quam aeris, seu vitalis aerae vis motrix (nempe vitalis principii vis motrix); ubi haec aeris seu vitalis aerae vis motrix agit, statim ex hac subsequuntur omnes res (H). Quod autem hic per istam vocem *aer*, seu *vitalis aera* possit, aut debeat intelligi *principium vitale*, vel quid simile, ut facias Sinas loqui cohaerenter, nec loqui sibi ipsis contraria, non vero iste sensibilis aer, vide infra quaestionem 3. Imo ipse idem interpres, qui praedictum authorem citat, sic in eiusdem articuli praefatione ait: quando dicitur ista vis motrix aeris, seu vitalis aerae, tunc nondum habetur rerum existentia (adeoque nec ipse aer sensibilis) sed quia caeli Dominus in actum exiens et ab actu cessans non potest videri, idcirco dicuntur ex habito caeli Domino omnes res subsequi ad agendum, et cessandum, ut per id, quod videri potest, cognoscatur id, vel is qui videri non [35] potest; unde idem postea de hac re sic rursus ait: ille caeli Dominus in actum exiens, et ab actu cessans non potest videri; et si velis cum exeuntem in actum et ab actu cessantem nosse, ecurr eum non spectas in omnibus rebus productis? Quonam sane modo res possint se ipsas facere? Quia autem caeli Dominus in illas dominatur, ideo potest videri illarum actio et cessatio, seu motus et quies; atque ulterius hinc potest sciri, ac cognosci caeli Domini actio et cessatio (I). Rursus sic: Illa caeli vis activa, in hac 8. Symbolorum ordinata serie posita primo loco, Regis seu Domini partes agit; est enim rerum effector Dominus, nihilque est quod non contineat ac regat; alia agentia ab ea pendent, ab ea reguntur ac continentur; ad eius nutum suum munus exercent (K). Ex his patet illos Authores agnoscere aliquod Principium invisibile ante sensibilem rerum existentiam, quod vocant caeli Dominum, sinice *Ti* 帝, seu *Xam Ti* 上帝; adeoque per istam vocem *aer*, seu *vitalis aera*, debet hic intelligi *principium vitale* invisibile, ac primum movens; nihil enim prius hoc principio agnoscunt; Deinde, ut infra dicam in quaest. 3. per istam vocem *aer*, sinice *Ki* 氣 passim intelligunt *vitam*, *motum intrinsecum*, *vitalem aeram* etc. more antiquo, *vitales expuit auras*.

Nunc caetera breviter prosequamur: in omnibus istis hominibus, inquirunt, a Caelo productis habetur corpus sensibile pro materia, recta ratio pro forma, qua homines naturaliter amant virtutem (L). Qui cordis rectitudinem non sequitur, hic Caeli legi adversatur, ideoque Caelum eum non adiuvat (nempe speciali auxilio); Caelo non adiuvente innumera in suis rebus obstacula offendit, et licet velit quidpiam agere, qui sane illud possit (M)? Caelum enim non sine fundamento ac ratione homines adiuvat; si quis rectam rationem fideliter sequatur, hic potest sibi Caeli cor devincire; atque hic est vir obediens, quem Caelum adiuvat (N); haec autem verba *summa virtus*, seu *summa virtute Princeps a Caelo iuvatur, nihilque ei non bene ac fauste succedit*, dicuntur quidem iuxta vacuum (id est, ut dicam postea, iuxta rem vel fundamentum insensibile, invisibile, et a materia abstractum) sed horum explicatio a Confucio non est inaniter ac temere facta (O). Vastissimi caeli Rector vel vastissimum Caelum supreme Domine ac Rector, qui potestatem habes, ut et a malis fugere, et ad bona tendere possimus, ecurr non finis nos procul aufugere (P)? Quamvis altissimum Caelum videatur nihil de hisce rebus cogitare; eius tamen rerum effector Spiritus intelligens, qui comprehendi non potest, [36] omnia pericula potest arcere, et resipiscenti favere (Q). Caelum in arcana ac misteriosa caligine habet, quo tacite populos stabiliat, iuveniat, et coniungat ad cohabitandum (R). Dum naturaliter aliquid fit, quod nullae hominum vires efficiunt, id dicitur esse Caelum, quod in profunda illa ac immensa caligine dominans ac gubernans, nec comprehendi, nec concipi potest (S). Dein quod unicuique inditur iuxta propriam exigentiam, nullis apparentibus Effectoris vestigiis, in profunda illa ac misteriosa caligine, plenam ex se habentis libertatem, ut det vel auferat, ut veniat vel abeat, id dicitur naturalis ratio incomprehensibilis (T). Universalis illa ac particularis Caeli virtus nihil est aliud quam quadruplex eiusdem virtus, prima seu magna, communicativa, directiva, perfectiva universaliter et particulariter sumpta (V); deinde quod per

illas omnes mundi res intelligitur, est aliquid externum, et sensibile; sed per hanc virtutem particularem et universalem, intelligitur aliquid internum ac liberum (X); denique haec universalis virtus est prima omnium rerum radix, atque primum omnium productionum principium (Z).

Haec omnia si Deo ut Causae primae et universali, eius Omnipotentiae, eius Providentiae, eius auxiliis, eius concursui simultaneo, eius Sapientiae, singula singulis aptare vellem, haud dubie longior forem; cum igitur ex se sint satis clara, ad aliud transeo.

Textus Librorum.

A. 1. Ad 2. textum cap. 1. praec. §. 2. *de potentia*, sic vera libri mutat. ac product. explicatio tom. 1. Symbolo *Kien* 乾: virtus illa, qua res nituntur ut incipiant esse, vocatur magna, ac prima. Deinde paulo post: quid est haec magna ac prima Caeli virtus? Caelum rerum productionem maxime spectat, haec autem magna ac prima virtus est ille res assidue producendi animus: idcirco statim atque huius vis motrix in motum seu in actum erumpit, mox rerum productio et quoad rationem seu formam, et quoad aerem seu materiam incipit emergere; atque sic omnes res nituntur illa magna ac prima virtute, ut esse incipiant; attamen assiduus huius virtutis motus non tantum rerum initia, sed et finem attingit; Caeli enim virtus communicativa est huius primae ac magnae communicatio; directiva est huius directio, perfectiva est huius perfectio; unde non tantum omnes res illa nituntur ut [37] esse incipiant; sed ipsa generatim omnes Caeli virtutes in se comprehendit; ideoque dicitur magna.

A. Et paulo infra: haec magna ac prima Caeli virtus non tantum concurrat ad omnium rerum principia, sed etiam generatim totam apprehendit, ac continet caeli Rectoris sinice *Ti Tien* 帝天 seu caelum regentis potentiam, eo modo quo magna ac vasta Imperatoris potestas totam Monarchiam amplexatur; idcirco illa dicitur totum Caelum complecti. Rursus paulo infra sic: petes: magna illa ac prima Caeli virtus ubinam existit? Et unde ad omnium rerum principia concurrat? Respondeo [B]: tua quaestio est sane optima, huiusque rei ratio praestantissima, ac sublimissima. Quadruplex ista Caeli virtus tacito modo intra arcanam quamdam ac mysteriosam caliginem volvitur; quodque omnes res incipiant, crescant, ordinentur, ac perficiantur participando illam quadruplicem virtutem, [C] id ab huius vi motrice in actum erumpente habetur. Et paucis verbis interiectis sic pergit: v. g. fide solis tantum milii granulis agamus: unumquodque illorum quemdam in se vitae sensum continet, et in hoc residet Caeli virtus, ac vis motrix delitet. Dum haec vis motrix in actum seu in motum erumpit, quia mox modicus aer fermentatur, idcirco hoc habet a prima et magna Caeli virtute; deinde dum humectatio extenditur, hoc habet a Caeli virtute communicativa seu extensiva; postea dum tendit ad producendum suum fructum, hoc habet a Caeli virtute directiva; denique dum fructum perfectum producit, hoc habet a Caeli virtute perfectiva.

Denique ulterius explicando haec textus verba: *proh! Quam magna Caeli activa virtus! Eius fortitudo, constantia, aequitas, rectitudo est longe purissima, integerrima, perfectissima; [C] perfecissima*, inquit, id est quadruplex activa Caeli virtus est illa Caeli lex, quae est aliquid subtilissimum, et excellentissimum; estque excelsi Caeli res voce et odore, seu sensibilitate expers, quae nec cogitatione comprehendit, nec sensu aut figura exprimi potest.

D. 2. Ad 3. textum etc. sic vera libri mutat. Et product. explicatio tom. 17. parte *Xam chuen* 上傳 art. 1. illa vox *novit*, idem est ac Dominum agit, regit, dirigit; uti eadem vox *novit* ad significandum urbis, aut urbeculae Gubernatorem usurpatur dicendo: ille *novit* urbem, *novit urbeculam*; id est in tota urbe, in tota urbecula Dominum agit, omnes illius res regit ac dirigit.

[38] E. 3. Dein paulo infra: idcirco quod dominatur in omnium rerum productiones antequam sensibiles fiant, et ante foetus efformationem, est illa activa Caeli virtus; ubi enim activa Caeli virtus in actum erumpens se Ducem praebuit, quiesque *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 simul coniunguntur; tunc aer figuram sensibilem, et ratio naturam insensibilem inchoat; id autem quo totius istius rei initium nititur, est illa virtus noscens magna principia. Deinde passiva terrae virtus reserata ab illa Caeli vi motrice figuram sensibilem perficit; terrae enim agendi ratio, cum in productione omnium rerum adiuvanda Caelo unice obsequatur, excipit Caeli aerem, ut figuram sensibilem perficiat, et Caeli rationem, ut perficiat naturam insensibilem; id autem quo tota res perficitur, est rerum Effector.

F. 3. Ad 4. textum etc. sic vera libri mutat. ac product. explicatio tom. 22. part. *Xue qua* 說卦 art. 5. vox *Ti* 帝, inquit Doctor *Chu Hi* 朱熹, significat caeli Dominum ac Rectorem. Olim Princeps *Ven Vam* 文王 cum videret Symbola aenigmatica ab inventore *Fo Hi* 伏羲, in ordinem disposita haberi quidem quoad substantiam; sed effectum, et usu carere; ipse in alium ordinem orbicularem seu circularem illa distribuens, primo loco posuit Symbolum *chin* 乾, seu Symbolum *motus*, spectans aequinoctialem mundi plagam; et ultimo Symbolum *Ken* 艮, seu Symbolum cessationis, Spectans Boreo-orientalem mundi plagam, ad ostendenda rerum Effectoris successiva per totum annum opera; omnes enim rerum productiones pro suo primo principio habent Caelum; et quia Caelum in res producendas ac perficiendas dominatur; idcirco dicitur caeli Dominus ac Rector; huius Domini ac Rectoris exeuntis in actum, et ab actu cessantis vis motrix ad omnia sequentium Symbolorum aenigmaticorum a Principe *Ven Vam* 文王 ordinatorum loca sese diffundit; et quia istorum octo Symbolorum ordo incipit a Symbolo *motus*; idcirco ab hoc in actum exire incipit. Deinde citat Interpretem *Tsay hui chay* 蔡虛齋 sic dicentem: omnia ista octo Symbola pendent a caeli Domino; ab eo reguntur, ab eo comprehenduntur. Postea cum istis octo Symbolis deducit totius anni rerum productarum ac vicissitudinum ordinem, incipiendo a Vere, pergendo a Vere ad Aestatem, ab Aestate ad Autumnum, ab Autumno ad Hyemem, in qua finitur, ac cessat annuus circulus; ostendendoque sic varias aeris mutationes, ac temperiem, temporisque [39] vicissitudines iuxta varias anni tempestates; caloris ac frigoris decrementum, aut incrementum, contrarias aeris affectiones etc.

G. Deinde citans authorem *Yum sum hu* 雲峰胡, sic pergit: a primo Symbolo, *motus* sinice *chin* 震, usque ad ultimum *cessatio* sinice *Ken* 艮, est omnium rerum productarum ac perfectarum deductus ordo; sed quis illas producit? Quis illas perficit? Opus est sane, ut existat aliquis, qui sit Dominus ac Rector, et ob hanc causam vocatur *Ti* 帝, caeli Dominus ac Rector. Rursus paulo infra citat Doctorem *Tsay hui chay* 蔡虛齋 sic dicentem: hic articulus spectat praecipue caeli Dominum; sequens autem omnes res, prout ex habito caeli Domino subsequuntur. [H] Ut enim omnes res producantur et perficiantur, necesse est haberi, a quo producantur et perficiantur, ideoque *Ti* 帝 (id est *Xam Ti* 上帝) est caeli Dominus ac Rector. Denique si penitus inquiratur, etiam nihil est aliud, quam vitalis aerae, seu aeris vis motrix; ubi enim haec vitalis aerae vis motrix agit, statim ex hac subsequuntur omnes res.

I. Nota tamen quid hic citator dicat de ista aeris seu vitalis aerae vi motrice in praefatione eiusdem articuli sic: hic prior articulus agit de caeli Domino, iuxta octo Symbolorum ordinem in actum exeunte et cessante ab actu; quando dicitur ista aeris seu vitalis aerae vis motrix, tunc nondum habetur rerum existentia, seu nondum ad rerum esse prorupit; sed quia caeli Dominus exiens in actum et ab actu cessans non potest videri, ideo articulus sequens dicit ex habito caeli Domino omnes res subsequi ad agendum et cessandum, ut per id quod videri potest, cognoscatur id, vel is qui videri non potest. Deinde ibidem citat authorem *Chim* 鄭, illa octo

Symbola sic explicantem: ista sola littera *Ti* 帝 (id est caeli Dominus) per se facit unum sensum; est enim hic *Ti* 帝, qui omnia ista octo Symbola facit, ideoque illis praepositus est.

I. [2.] Denique idem Auctor articuli sequentis seu quinti explicationem sic incipit: Ille caeli Dominus in actum exiens et ab actu cessans non potest videri; si autem velis nosse caeli Dominum exeuntem in actum, et ab actu cessantem, eccur eum non spectas in omnibus rebus productis? Tum enumerat totius anni productiones iuxta variam aeris temperiem successive advenientes, incipiendo a verno tempore, figuratas per illa octo Symbola; postea sic concludit: atque haec est in totius anni decursu, omnium rerum actio et cessatio. Sed quonam sane modo res possint se ipsas facere? Quia ergo caeli Dominus in illas [40] dominatur, ideo potest videri earum actio et cessatio, seu motus et quies, atque ulterius hinc potest sciri ac cognosci caeli Domini actio et cessatio seu quies.

K. Idem in praefato articulo quarto eiusdem partis sic ait: caeli vis activa (seu Caelum) in ista octo Symbolorum ordinata serie posita primo loco, Regis munus agit; est enim rerum Effector Dominus, nihilque est quod non contineat ac regat; aliaque, v. g. tonitru Symbolum motus, et ventus Symbolum diffusionis, ac reliqua ab ea pendent, ab ea continentur, ab ea reguntur, ad eius nutum suum munus exercent. Et paulo post; ista vox *Rex*, idem est ac *Domimus*.

L. 4. Ad 5. textum etc. sic quotidiana quatuor librorum explicatio, tom. 23. in 2. Lib. Memc. cap. 6. *Kao tsu xam* 告子上 sic: In omnibus istis hominibus, quos Caelum producit, habetur corpus sensibile pro materia, et recta ratio pro forma; cumque hanc communem naturam omnes homines accipiant, ideo nemo est qui virtutis pulchritudinem non diligat. Inter hanc materiam et formam est discrimen rei perfectioris et imperfectioris etc. idem habet paulo fusius interpretes *Cham kiu chim* 張居正, seu *Cham Ko lao* 張閣老.

M. 5. Ad 9. textum vera libri mutationum ac productionum explicatio tom. 7. Symbolo *Vu Vam* 無妄 sic: qui cordis rectitudinem etc. ut supra in contextu.

N. 6. Ad 10. textum etc. sic vera libri mutationum ac productionum explicatio tom. 21. p. *Xam chuen* 上傳 art. 12: adiuvari, id est auxilium impetrare, sumitur autem dupliciter, scilicet auxilium impetrare a Caelo, et auxilium impetrare ab hominibus; sed ambo generaliter loquendo non sine ratione aliquem adiuvant; qui sequitur naturalem rectae rationis ductum nec illi malitiose reluctatur, hic dicitur obediens; obediens rectam Caeli rationem sequendo nec illi reluctando, potest Caeli cor sibi devincire: atque is est vir obediens et obtemperans, quem Caelum adiuvat. Qui veram rationis honestatem amplexatur nec fecte ac vane quidquam agit, hic dicitur verus, verus honestatis veritatem amplexando, suoque candore homines commovendo, potest illorum animos sibi devincire; atque is est vir verus ac verax, quem homines adiuvant.

O. 7. Ad 11. textum etc. sic vera libri mutationum ac productionum explicatio tom. 5. Symbolo *Ta yeu* 大有 haec autem verba: *summa virtus*, [41] seu *summa virtute Princeps a Caelo adiuvatur, nihilque ei non bene ac fauste succedit*, dicuntur quatenus innixa vacuo (nempe vacuo a re materiali et sensibili); et nisi Confucius in additamentis Principum *Ven Vam* 文王, et *Cheu kum* 周公 illa explicuisset (vide hic num. 6. Et in praeced. cap. §. 2. n. 10). valde vereor ut Doctor *Chu Hi* 朱熹 explicare valuisset; sed tunc agnovit hanc Confucii explanationem non inaniter ac temere factam.

P. 8. Ad 12. textum etc. liber dictus: compendiosa libri Carm. interpretum *compilatio*, composita vel in lucem edita paucis ab hinc annis, auctoribus *Fan* 範 et *van* 萬 lib. carmin. tom.

Ta ya 大雅 oda *Yun han* 雲漢: haec autem compilatio est annexa cum interpretatione Doctoris *Chu Hi* 朱熹. Itaque sic: vastissimi caeli Rector, ut supra in contextu.

Q. 9. Ad 13. textum etc. sic celebris Interpres *Chu Hi* 朱熹 lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *chen niam* 瞻印: quamvis altissimum et remotissimum Caelum videatur de hisce rebus nihil cogitare, eius tamen rerum effector Spiritus intelligens, qui comprehendi non potest, quantumvis periculosas turbas ac tumultus potest sistere, impedire, arcere. Si igitur Imperator *Yeu vam* 幽王 velit resipiscere, et novum vivendi genus instituere, nec degeneri vita suis Avis maculam probrumque inferre, Caeli voluntas etiamnum potest redire; suaeque ipse posteritati consulere; atque ita eius nepotes paternam prosperitatem etiam excipient.

R. 10. Ad 16. textum etc. sic interpres *Tsai Xin* 蔡沈. lib. Annal. imper. tom. 4. cap. *Ham fan* 洪範. Caelum in arcana etc. ut supra in contextu.

S. 11. Ad 17. textum etc. sic quotidiana quatuor librorum explicatio tom. 21. in lib. 2. Memc. cap. 5. *Van cham xam* 萬章上: dum naturaliter etc. ut supra in contextu. Interpres *Cham ko lao* 張閣老 sic idem fusius explicat tomo etiam 21: sub Imperatoribus *Yao* 堯 et *Xun* 舜, cum nec illorum, Ministri fuerint aequae diuturni, nec illorum liberi aequae sapientes; certe in istis omnibus rebus datur, atque inest Caeli lex ac dispositio: id autem quod dicitur Caeli lex ac dispositio, non potest vi cogi ut adveniat.

T. Quidquid enim, ut perficiatur, opus habet praemeditatis consiliis et inventionibus, id humanum esse censetur, nec potest dici Caelum. Quod vero unicuique inditur iuxta illius exigentiam etc. ut supra in contextu.

V. 12. Ad 18. textum etc. sic interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋. In comment. *Su xu mum yn* 四書蒙引, tom. 4. ad lib. *Chum yum* 中庸: Si bene examinetur quid reapse [42] illa sit universalis et particularis Caeli virtus etc. ut supra in contextu.

X. Deinde Ibid. paulo infra: innumerae illae diversi generis res, Sol, Luna, quatuor anni tempestates sunt quid externum; illa autem particularis et universalis virtus est quid internum in illa externa libertatem exercens.

Z. Et ad eundem textum interpres *Cham ko lao* 張閣老 tom. 3. sic: Caelum ac Terra complectitur unam magnam et universalem virtutem, quae est prima omnium rerum radix, omnium productionum primum principium et origo; verumtamen copiosissimas et vastissimas tantum eius naturales productiones ac mutationes, quae inexhauste se foris produunt, aspicias.

Paragraphus III. De Scientia *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta recentiores Interpretes.

De hac sic: Maximus ille caeli Dominus, quamvis altissimus existat, eius tamen ad haec infima appulsus est tremendus, ac perspicacissimus; et ratio cur omnia ista Imperii regna respiciat, est quia optat stabilem populorum pacem ac tranquillitatem (A); Princeps *Tay vam* 太王 qui voluit populos pace ac tranquillitate donare, non frustravit, seu non irritam fecit caeli Domini intensionem (B); vide, ne dixeris Caelum est altissimum, illic sursum positum, et illi nihil ad nos; debes enim scire illud ita esse intelligens, perspicax, ac ita verendum, quasi continue ad ea, quae agimus, tum ascendendo, tum descendendo appelleret, atque quotidie huc respiceret: si quis irreverens fuerit, procul dubio Caelum illum reiicit, et providentiae favor ab eo recedit. Numquid sane illud revereri debes (C)? Dum ego mihi soli vaco, num forte Caelum in profunda illa ac misteriosa caligine non valet me cognoscere? Vir perfectus non potest ab hominibus cognosci; sed Caelum dumtaxat illum cognoscit (D). Nullum est maius scelus quam

ut homo Caelum fallat; quanto magis Caelum non potest falli, sed homo seipsum tantum fallit (E). Haec pauca sunt clara, ad voluntatem pergo.

[43]

Textus Librorum.

A. 1. Ad 1. textum cap. praeced. §. 3. de *Scientia*, sic compendiosa libri Carminum compilatio, lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hoam y* 皇矣: quicumque Rex a Caelo iussus constituitur, est ad afferendam populis tranquillitatem ac pacem. Maximus enim ille caeli Dominus sinice *Hoam y Xam Ti* 皇矣上帝 quamvis altissimus sursum existat, eius tamen ad haec infima appulsus est tremendus, ac terribiliter perspicax; et ratio cur omnia ista Imperii Regna vigil respiciat, est quia optat stabilem populorum pacem ac tranquillitatem.

Ad eundem textum Interpres *Chu Hi* 朱熹 ibidem sic: Caeli in haec infima appulsus perspicacissimus, unam tantum quaerit populorum pacem ac tranquillitatem. Et paulo post: Si caeli Dominus ac Rector

talem, qualem optat, obtinuerit Principem; mox eius ditionis ac regiminis normam longe promovet.

B. Ibidem eadem compilatio sic: dum caeli Dominus ac Rector clara virtute Principem *Tay vam* 太王 transtulisse in hunc locum dicitur; si bene perpendas dantis ei istum locum ad habitandum primam ac veram intentionem, videbis Principem *Tay vam* 太王, qui probe potuit populos pace ac tranquillitate donare, non irritam fecisse eam caeli Domini mentem ac intentionem.

C. 2. Ad 2. textum etc. sic eadem compendiosa explicatio, lib. carm. tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Kim chi* 敬之: vide, ne dixeris etc. ut supra in contextu.

Ibidem ad eundem textum Interpres *Chu Hi* 朱熹 sic: Caeli via seu Caeli agendi ratio est perspicacissima; eius providentiae favor non est conservatu facilis; nec dicas illud altum esse, nec nos ab eo examinari; atque inspicere, scire debes illud ita esse intelligens, perspicax, ac ita verendum, quasi continue ad ea quae agimus, tum ascendendo, tum descendendo semper appelleret; nec ullus est dies, quo huc non accedat ac respiciat; adeoque non potes illud non revereri.

D. 3. Ad 3. textum etc. sic quotidiana quatuor librorum explicatio, tom. 9. in lib. *Lun yu* 論語 art. 14: sic igitur animum colligendo, mihi que soli vacando, si elatis in Caelum oculis nihil me pudore afficiat, num forte excelsum Caelum in profunda illa ac misteriosa caligine me cognoscere non valebit.

Idem ad eundem locum habet *Cham kiu chim* 張居正 etiam tom. 9. deinde haec addit ex suo: vis perfectus, in explendis omnibus naturae [44] suae rationalis partibus, Caeli legi unice adhaerens, eamque exequens, singularem illam intimae cum Caelo unionis excellentiam assecutus est, certe non potest ab hominibus cognosci, illisque perspectus esse, sed Caelum dumtaxat illum cognoscit.

E. 4. Ad 4. textum etc. sic Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 7. in libri *Lun yu* 論語 art. 9: ecquem igitur vult ille ut fallam? Ut decipiam? Vultne ut Caelum decipiam? Sed nullum et maius scelus, quam ut homo Caelum fallat, aut decipiat; quanto magis Caelum nec falli nec decipi potest; sed homo tantum sua se malitia decipit.

Paragraphus IV. De Voluntate *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta recentiores Interpretes.

Aliquam inesse Caelo intentionem ac voluntatem recentiores Authores etiam sat clare indicant sic: euectio ad thronum Imperialem vere emanat a Caeli iussu; et idcirco Imperatoris dignitas vocatur Caeli dignitas; Imperatoris census vocatur Caeli census; atque haec per vires humanas nec fieri nec dari possunt. Sed difficile est scire Caeli voluntatem, res enim Caeli est voce seu sensibilitate expers; hinc non distinctis et expressis verbis, sed tacite suam voluntatem ac intentionem ostendit. Principis *Xun* 舜, quo Caeli cor oblectabatur, particularis ad Imperium euectio non stetit ab eo tempore, quo Imperator *Yao* 堯 in eum transtulit Imperium, sed longe in obscura illa ac misteriosa caligine praefinita fuit (A); Misteriosa illa ac recondita Caeli substantia non loquitur; Imperator dum aliquem Caelo proponit in suum successorem, non potest scire an Caeli voluntas futura sit ut annuat, nec ne; multo autem minus potest Caelum cogere, ut ei, quem proponit, Imperium conferat (B). Et licet Caelum non habeat oculos ad videndum, nec aures ad audiendum; quod tamen attinet ad hominum virtutes ac vitia, nihil est quod non videat; nihil quod non audiat; verum iuxta id quod omnium populorum et oculi vident, et aures audiunt, censetur et videre et audire. Hinc patet quod caeli Domini iussum maxime spectet populorum corda; et quo haec vergunt, illuc et vergat Caeli voluntas (C); ad haec omnia tam diversa efficienda in profunda illa ac misteriosa caligine habetur aliquis Dominus ac Rector, id est Caelum. Qui sane ista efficere possint [45] hominum vires? Hominum vires non possunt efficere ut quis tamdiu in dignitate subsistat; ut quis sit sapiens vel insipiens; ista ergo diurnitas vel breuitas, sapientia vel insipientia a Caeli voluntate, cui uni obtemperare oportet, provenit (D); nec nobis licet Caeli intentionem, aut voluntatem suo fine frustrare (E); olim caeli Dominus bellicosum Principem *Tam* 湯 iussit Imperatorem agere ad componendos omnium circumiacentium Regnorum limites (F); hic Princeps *Tam* 湯 a caeli Domino iussus populi et Rector et Doctor, ita quotidie in perfectionis studio proficiebat, ut eius virtus ingenti splendore ad Caelum usque pertingeret, id est Caeli cor sibi devinceret, uniret, secumque unum faceret (G). Gemebundi isti populi, omnibus periculis ac malis expositi aspiciunt Caelum, quasi somnians nihil discerneret; nec enim bonos certa beat felicitas, nec malos certa premit infelicitas, non secus ac si ei nulla mens foret ad hos ambos discernendos. Enimvero Caelum non sic erga homines se habet; cum destinatum advenerit tempus, si istos malos velit affligere, hos affliget. Proh! Quam magnus est caeli Dominus! Quisnam est ille qui dicat quod odio aliquem habeat (H)? Reconditum ac misteriosum Caelum, quod ex sepium ac misericors est, hunc tremendae irae suae rigorem in hanc infimam terram effundit (I). Iam vero, si id quod egi rectae rationi non congruit, certe in Caelum peccavi, adeoque Caelum me respuat necesse est (K); sed quia tu, Princeps, filius Caeli obtemperans es, hinc Caelum te, Princeps, amat, conservat, custodit (L); Princeps *Yu* 禹 etiam supplex Caeli mentem inquisiit, eique reverenter et fideliter obtemperavit (M); si quis assidua cogitatione conetur semper rectae rationi adhaerere, certe Caeli cor eum adiuvabit (N); si Caelum, inquit Confucius, nullam erga me intentionem ac voluntatem habuisset, profecto intelligentem eiusmodi facultatem cum vita mihi non infudisset; iam vero cum intelligentem eiusmodi facultatem cum vita mihi infuderit, Caelum ergo in meam vitam dominatur, atque adeo in medio illius profundae ac misteriosae caliginis me adiuvabit (O); in illo Caelo, quod assidue gyrat, habetur voluntas; hinc Confucius, si Caelum, inquit, voluisset illam priscorum Sapientum scientiam interire, postea morituro non eam mihi dona[vi]sset; si ergo Caelum nolit eam interire, quomodo istius loci *Quam* 魁 incolae vitae meae nocere possint (P)? Nimirum Caelum in profunda illa ac misteriosa caligine tacite adiuvando Confucium, non propter unum Confucium, sed propter priscorum Sapientum scientiam id [46] praestabat (Q); et Memcius, Caelum, inquit, nondum vult Imperii pacem (R); cum vero alii quod cupiunt, assequantur, alii non assequantur; alii licet assequantur, limitate

tamen dumtaxat, et non ut volunt, assequantur; haec omnia ex rerum Effectoris arbitrio pendent; nec possunt humanae intelligentiae ac prudentiae viribus attribui (S); vere enim in his habetur Caeli lex ac providentia, quae occulte ista dirigit ac gubernat (T).

Dum audis hos recentiores Authores sinicos sic loquentes, an non crederes esse priscos illos, quos nunc suspicimus, verae sapientiae Sectatores? An non omnia ista effata possunt vere aptari multiplici Dei voluntati? Voluntati beneplaciti et signi, voluntati antecedenti seu bonitatis et consequenti seu iustitiae; voluntati absolutae et conditionatae, efficaci et inefficaci, sapientissimae eius providentiae? etc. Sed scientibus loquor, adeoque frustra hic immoror. Caetera perpendamus.

Textus Librorum.

A. 1. Ad 1 textum cap. Praec §. 4. de *Voluntate*, sic interpres *Cham kiu chim* 張居正, tom. 21. in lib. 1. Memc. cap. 5. *Van cham xam* 萬章上: quoad illam, inquit discipulus *Van cham* 萬章, Imperatorum Monarchiam, oportet prius esse qui illam det; tum postea concipitur esse qui illam recipiat. Cum igitur Imperator *Yao* 堯 illam Principi *Xun* 舜 non dederit; ecquis, quaeso, illi reapse dedit? Eiectio ad thronum Imperialem, reponit Memcius, emanat a Caeli iussu. Cum enim et Imperatoris dignitas vocetur Caeli dignitas; et imperatoris census vocetur Caeli census, idcirco liquet Caelum et illam et hos dare, nec humanis viribus dari posse. Deinde paulo post sic iterum respondet Memcius: difficile est scire ac nosse Caeli intentionem seu voluntatem, facile videre hominum res. Dum Princeps *Xun* 舜 a Caelo accepit Imperium, certe non distinctis et expressis verbis Caelum eum iussit Imperatorem; Caeli enim res est voce expers (ut dicitur in libro *Chum yum* 中庸); ecquid sane Caelum loquiiur? Sed tantum per eximias virtutes ac praeclara gesta, quibus Princeps *Xun* 舜 fulgebat, tacite suam voluntatem ac intentionem ostendit. Deinde paucis verbis interiectis sic: ubi est voluntas, nempe Caeli, ibi statim Imperium. Enimvero quid opus fuit distinctis et expressis verbis ad ei dandum imperium? Si igitur scias Principem *Xun* 舜 eiusmodi fuisse ut Caeli cor eo oblectaretur, profecto particularis eius ad [47] obtinendum Imperium eiectio non stetit tantum ab eo tempore quo Imperator *Yao* 堯 id illi transmisit, sed longe in arcana illa ac misteriosa caligine praefinita fuit.

B. 2. Ad eundem locum sic quotidiana 4. librorum explicatio, etiam tom. 21: misteriosa illa ac recondita Caeli substantia non loquitur etc. Et paulo post: potest quidem Imperator aliquem eligere ac Caelo proponere; sed an Caeli voluntas futura sit ut annuat, nec ne, scire nequit; nec potest Caelum cogere, ut certo illi Imperium conferat. Et paucis interiectis sic: Principis *Xun* 舜 gesta ac virtutes Caeli cor devinxerunt; hinc Caelum illum admisit. Denique paulo infra: ista ergo omnia qui sane humanae vires efficere potuerunt? Ideo asserui illum reapse et vere a Caelo iussum, scilicet Imperatorem.

C. 3. Deinde ad locum seu textum libri Annalium Imperial. quem retuli in cap. praec. §. 6. de *Vita*. n. 10. seu ultimo, sic Interpres *Cham kiu chim* 張居正 in eod. tomo 21: licet Caelum non habeat oculos etc. ut supra in contextu.

D. Denique idem interpres *Cham kiu chim* 張居正 ibidem paulo post discutiens cur N. Et N. fuerint aut non fuerint creati Imperatores, sic: si spectes temporis revolutionem, videntur ista quasi non satis cohaesisse; si autem occasionem aut temporis circumstantias spectes, optime omnia inter se cohaeserunt; nimirum quod attinet et ad illam temporis revolutionem, et ad has temporis circumstantias seu occasionem, in profunda ac misteriosa caligine habetur

aliquis Dominus ac Rector, id est unicum dumtaxat Caelum, quod haec omnia efficit. Enimvero qui hominum vires haec possint efficere? Possunt quidem hominum vires virum sapientem Caelo proponere; sed non possunt efficere ut quis tam diuturno tempore subsistat in suprema primi Ministri dignitate; Possunt sceptrum filio transmittere, sed non possunt efficere ut filius certo sit sapiens, nec ne. Illa igitur temporis diuturnitas aut brevitatis, illa hominis sapientia aut insipientia a Caeli voluntate provenit. Unde vir virtute et scientia absolutus tantum studet Caeli iussui obtemperare.

E. 4. Praeterea circa finem capituli, in quo habetur praedictus Memcii textus, sic quotidiana 4. librorum explicatio: Iam vero, inquit Memcius, cum Caelum inter homines istos, quos producit, recte vivendi [48] consideratione me fecerit nonnihil praecellere; possumne Caeli intentionem suo fine frustrare?

E. 5. Ad 3. textum etc. sic compendiosa lib. carm. explicatio tom. *Xam Tsum* 商頌 oda *hiven niao* 玄鳥: olim autem cum Princeps *Chim Tam* 成湯 ob suam bellicam fortitudinem dictus *bellicosus* surrexisset; tunc caeli Dominus iussit eum Imperatorem agere ad componendos circumiacentium omnium Regnorum limites.

G. 6. Ad 8. textum etc. sic compendiosa lib. carm. compilatio tom. *Xam Tsum* 商頌 oda *cham fa* 長發: tunc Imperatores familiae *Hia* 夏 nondum Caeli legem abiecerant; cum autem ventum esset ad Principem *Tam* 湯, hic opportuno natus tempore coepit in perfectionis studio ita quotidie crescere, ut eius virtus ingenti splendore ad Caelum usque pertingeret; id que diu sine intermissione et constantissime servavit. Unicum eius reverentiae obiectum erat caeli Dominus, et nulla quidem vel minima interruptione admissa. Idcirco caeli Dominus iussit eum populi et Rectorem et Doctorem agere ad rite componendas totas novem Provincias seu totam Chinam, et ad perfectum disciplinae exemplar edendum.

Dein paulo infra: *ingenti splendore ad Caelum usque pertingere*, id significat, Caeli cor sibi devincire, unire, secumque unum facere.

H. 7. Ad 11. textum etc. sic eadem compendiosa lib. carm. compilatio tom. *Siao ya* 小雅 oda *chim yue* 正月: aspice ut in illa sylva clarissime distinguantur arbores a virgultis; et sic de aliis rebus. Iam vero gemebundi isti populi omnibus periculis et malis expositi suas querelas ad Caelum deferunt, ast vident Caelum, quasi somnians nihil discerneret; nec enim bonos certa beat felicitas, nec malos certa premit infelicitas; non secus ac si ei nulla mens foret ad hos ambos discernendos. Enimvero Caelum non sic se erga homines habet; sed sic nunc tantum sit, eo quod destinatum tempus nondum advenerit; cum enim Caeli via seu agendi ratio ad suum ordinarium cursum redierit, tempusque destinatum advenerit; licet isti perversi homines in quamvis peccandi licentiam sese effroenate proiecerint, si tamen Caelum velit eos affligere ac punire, mox affliget ac puniet: nec ullus est quem non vincat. Proh! Quam magnus est caeli Dominus! Quisnam sane est, qui dicat quod aliquem odio habeat? Ut malos affligat ac puniat, profecto [49] id recta ratio per se exigit; sed heu! Nunc necdum destinatum tempus advenit.

I. 8. Ad 12. textum etc. sic eadem compendiosa lib. carm. compilatio, tom. *Siao ya* 小雅, oda *Siao mim* 小旻. Reconditum illud, remotum, mysteriosum Caelum, quod ex se pium, ac misericors tegit et miseratur haec infima, nunc tremendae irae suae rigorem effundit in hanc terram infimam, efficitque ut Imperatoris prava ac malesana sint consilia. Eheu! Quando hoc tandem finiendum sit, nescio.

K. 9. Ad 13. textum etc. sic quotidiana 4. lib. explicatio tom. 5. In lib. sentent. art. 6: si id quod egi, ait Confucius, rectae rationi non congruit, nec rectam illius viam tenui, sane in

Caelum peccavi: Caelum ergo me respuat, Caelum, inquam, me respuat oportet. Idem habet *Cham kiu chim* 張居正.

L. 10. Compendiosa lib. carm. compilatio in tomo *Siao ya* 小雅, oda *Tien pao* 天保 sic: quia vero tu, noster Princeps, es Caeli filius obediens atque obtemperans, ideo Caelum te, Princeps, amat; Caelum ergo te conservet, et in aeternum regna; ita firmiter thronum tuum stabiliat, ut nunquam periclitetur.

M. 11. Interpres *Tsay Kin* 蔡沈 in lib. Annal. Imperial. tom. 5. cap. *Chao kao* 召誥 sic: Princeps *Yu* 禹 etc. ut supra in contextu.

N. 12. Quotidiana quatuor librorum explicatio tom. 1. in lib. 2. Memcii cap. 1. *Li leu* 離婁 sic: iste locus libri Carminum hoc significat: si quis assidua etc. ut supra in contextu.

O. 13. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 5. in lib. sentent. art. 7. sic: si Caelum ut supra in contextu.

Ad eundem locum Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in suo libro *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 6. sic: ista vox Caelum hic sumitur ut est Dominus ac Rector.

P. 14. Idem Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 tom. 1. *Su xu mum yn* 四書蒙引 ad proaemium libri *Ta Hio* 大學 sic: dum dicitur *Caelum assidue gyrans ac volvens*, etiam illud dicitur prout aliqua intentio ac voluntas illi inest. Et paucis verbis interiectis: sic etiam ipsemet Confucius (nimirum in lib. sent. art. 9). ait: si Caelum voluisset illam priscorum Sapientum scientiam etc. ut supra in contextu. Idem interpres sic pergit: deinde Memcius (scilicet lib. 1. cap. 2). sic etiam dicit: quod ego Reguli Regni *Lu* 魯 occursum et affatu perfrui, gratiamque inire non potuerim, id a Caelo provenit.

[50] R. Et alibi idem Memcius: illud, inquit, Caelum nondum vult Imperii pacem ac tranquillitatem. Hinc itaque vides praedictam vocis Caeli explicationem, et interpretationem non posse relinqui, nec reiici. Idcirco viri, et sapientia et virtute inclyti quasi deprimentes istius vocis significationem, successive eam temporis revolutioni applicuerunt. Ita ille interpres.

Q. 15. Idem interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 ad lib. sent. art. 9. in suo eodem libro *Su xu mum yn* 四書蒙引 sic: hinc vides cum istius loci *Quam* 魁 incolae non possent nocere vitae Confucii, Caelum tacite ei opitulando in profunda illa ac misteriosa caligine, non propter eum unum dumtaxat, sed propter priscorum Sapientum scientiam, istud etiam praestitisse.

S. 16. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 26. in lib. 2. Memcii cap. 8. *Cin sin Hia* 盡心 下 seu ult. [ra] sic: cum vero alii etc. ut supra in contextu; et sic concludit: hoc quidem natura est, sed in hoc Caeli lex ac providentia intus manet.

T. 17. Quotidiana 4. libr. explicatio tom. 26. ad idem cap. 8. Lib. 2. Memcii, et eundem textum sic: cum vero alii possint, alii non possint id, quod exoptant, consequi; profecto hac in re Caeli lex ac providentia, quae tacite ea dirigit ac temperat, revera continetur; vir autem sapiens id unum spectat, ut isti Caeli legi acquiescat; et paulo post: quia Caeli lex ac providentia dirigit et moderatur naturam, ideo plurius fit.

Paragraphus V. De Iustitia *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta recentiores Interpretes.

Ex iis solum, quae iam diximus, sat patet quam iustitiam *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝, id est caelo, Caelive Domino attribuant isti Authores recentiores; rursus tamen haec pauca accipe:

Recta, inquiunt, Caeli agendi ratio seu Caeli via, quae bonos beat, et malos plectit seu affligit, est pertimescenda (A). In poenis, aut praemiis aequus Princeps tantum spectat id, quod Caeli cor spectat, ac sanxit (B). Caelum clarissime omnia examinat, discutit, nihilque est tam occultum, quod non perlustret. Tu igitur illud non times (C)? Bonos, inquiebat, Confucius, [51] felicitate, malos infelicitate Caelum pensat (D). Multa similia omitto. Nunc de vita etiam breviter.

Textus Librorum.

A. 1. Ad 4. textum praec. cap. §. 5. de *Iustitia* sic Interpres *Tsay Xin* 蔡沈 lib. *Annal. Imper.* tom. 3. cap. *Chum hoei chi kao* 仲虺之誥. Hoc caput tria maxima complectitur: primo refert Caeli intentionem in creandis Regibus; Imperatorem *Kie* 桀 Caeli iussui non obtempera[vi]sse, ideoque Principem *Tam* 湯 a Caelo iussum, non potuisse ab eius iussu se excusare. Deinde Principis *Tam* 湯 virtutem potuisse populorum corda sibi devincire; non tamen statim populos se illi submisisse; postremo rite regendi Regni artem esse difficilem; animorum aut alienandorum, aut conciliandorum occasionem, rectamque Caeli agendi rationem seu Caeli viam quae bonos beat, et malos affigit, esse pertimescendam.

B. 2. Ad 5. textum etc. sic quotidiana 4. librorum explicatio tom. 12. in libr. *sentent. art. 20:* posteaquam Princeps *Tam* 湯 Imperatorem *Kie* 桀 debella[vi]sset, in oratione facta ad Regulos et Proceres, primo refert verba quibus a caeli Domino facultatem petiit, ut Imperatorem *Kie* 桀 impeteret sic: ego *Ly* 履 puer parvulus ausus sum nigri coloris tenellum vitulum assumere ad eum sacrificandum (sub Imperio *Hia* 夏 cuius ultimus Imperator *Kie* 桀, iste color erat in usu) magnique caeli ac densae terrae Spiritum manifeste et palam ita admonere: iste Imperator *Kie* 桀 multis est nocens criminibus, adeoque plectendus; non ausim ego illi ignoscere, et connivere. Omnes isti totius imperii sapientes, tui sunt Caeli Rector, Proceres, adeoque ad dignitates evehendi; non ausim ego permittere ut illi obscuram sine honore ac Magistratu vitam ducant. Quod enim attinet ad illius crimina et horum sapientiam, id unum dumtaxat specto quod tuum, caeli Domine, cor spectat ac sanxit. Qui ausim ego illi adversari, et iuxta propriam mentem istud mihi vindicare et assumere? Sic facultatem ego prius petii. Idem vide apud interpretem *Cham hui chim* 張居正 apertioribus adhuc verbis explicatum, tom etiam 12.

C. 3. Ad 13 textum aic compendiosa libri *carm. expositio tom. Siao ya* 小雅 oda *Ho gin su* 何人斯: ille ratus homines posse decipi, suas sagaces artes et astuta consilia fucat, hinc nullo modo homines erubescit. Sed cum [52] Caelum clarissime omnia examinet ac discutiat, nihilque sit tam occultum quod non perlustret; tu siene unus non times Caelum? Eccur ergo sic agis?

D. 4. Libellus trivialis dictus *Mim sin pao Kien* 明心寶鑒, art. 1. sic: Bonos, inquiebat Confucius, etc. ut supra in contextu.

Paragraphus VI. De Vita *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝, iuxta recentiores Interpretes.

Quod attinet ad operationes vitales quas *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝, id est Caelo caelive Domino attribuunt isti recentiores Sinae, haec etiam pauca profero. Vere datur, aiunt, caeli Dominus, qui Imperatori *Kao tsum* 高宗 in somnis dixit: ego tibi offero optimum Ministrum et adiutorem (A). Caelum, inquit Princeps *Vu Vam* 武王, me incogitantem constituit hominum, ac spirituum Dominum (nempe Pontificem ac Regem) et in filium adscivit seu Imperatorem

iussit (B); caeli Dominus constituit Imperatores *Chim vam* 成王 et *Kem vam* 康王, eosque iussit florens praedecessoris *Vu Vam* 武王 regimen subsequi; eorum virtutibus dominabatur seu eas regebat caeli Dominus (C). Caeli Dominus benevole cogitabat de Principe *Ven Vam* 文王 (D); ego, inquit caeli Dominus, diligo et in corde foveo lucidam Principis *Ven Vam* 文王 virtutem seu facultatem, quae nec magno rumore, nec externa specie se multum prodit (E); quod Caelum videt et audit, id ex populis oritur; cum igitur iuxta populorum animos iudicem de Caeli voluntate ac intentione, oportet sane ut ego vadam castigaturus istum Imperatorem *Cheu* 紂 (F). Hae operationes *dicere, offerre, benevole cogitare, in corde fe[r]vere, diligere, Imperatorem constituere, in filium adsciscere, videre, audire, iubere, intentionem habere*, satis indicant principium vitale esse, a quo procedunt. Nunc de immensitate et aeternitate.

Textus Librorum.

A. 1. Ad primum textum cap. praec. §. 6. de *Vita* sic liber *Xu Kim ta ciuen* 書經大全, seu magnus libri Annalium Imperialium commentarius tom. 5. cap. *Yue mim* 說命: cum Imperator *Kao tsum* 高宗, inquit Doctor *Chu Hi* 朱熹, somnia[ve]rit sibi offerri Ministrum *Fu yue* 傅說, ergo iuxta hoc vere datur caeli Dominus *Tien Ti* 天帝, qui Imperatori *Kao tsum* 高宗 dixit: ego tibi offero optimum [53] Ministrum et adiutorem. Nunc doctores quotiescumque explicant vocem *Ti* 帝 per voces *Chu tsai* 主宰 *Dominus et Rector*, sive quotiescumque interpretantur *Ti* 帝 esse Dominum ac Rectorem, dicunt eum figura carere, et sensu imperceptibilem; arbitror hoc dici non posse. Quod sit ille, quem mundi vulgus vocat *Yu Hoam Ta Ti* 玉皇大帝 pretiosum Principem magnum caeli Dominum (scilicet idolum sectae *Tao su* 道士), arbitror nec id posse dici. Rursus sic: si istud somnium solummodo explicetur per motum reciprocum; dum Imperator *Kao tsum* 高宗 somniabat sibi a caeli Domino *Ti* 帝 offerri optimum Ministrum et adiutorem; oportebat ut in somnio existeret caeli Dominus *Ti* 帝 qui cum ipsi offerret; ergo non potest dici non dari. Quod ista res sit tantum *Caeli Ratio Tien li* 天理, nec hoc dici potest.

Hinc nota quam male a quibusdam iste Doctor *Chu Hi* 朱熹 vocetur Atheorum coryphaeus, aut Atheus.

B. 2. Ad 6. textum eiusdem cap. praec. §. 6. sic compendiosa libri carm. compilatio tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *xi may* 時邁: dum nostra familia *Cheu* 周, inquit Princeps *Vu Vam* 武王, inciperet Imperium familiae *Xam* 商 bellando deturbare; tunc omnium animi ardentibus desideriis anhelare bonum ac novum regimen caeperunt. Ego autem stato tempore Regulorum Regna visitatum perrexi; et ecce incogitant[i]am me spirituum ac hominum Dominum, vastissimum Caelum constituit et in filium adscivit. Id sane non casu contigit.

C. 3. Ad 7. textum eadem compend. compilatio tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Che kim* 執競 sic: numquid sane illa Imperatorum *Chim vam* 成王, et *Kem vam* 康王 virtus clarissime refulgebat? Tunc temporis, illa suos radios emittens ac ventura saecula illustrans non sivit ingentia praedecessorum caepta incassum recidere. Hinc caeli Dominus ac Rector etiam illos Imperatores constituit, iussitque florens Imperatoris *Vu Vam* 武王 regimen subsequi. Etiam erat, inquit *Chu Hi* 朱熹, caeli Dominus qui eorum virtutes gubernabat ac regebat.

D. 4 Ad 8. textum sic interpres *Chu Hi* 朱熹 lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hoam y* 皇矣. Hic locus dicit quod caeli Dominus benevole ac propense cogitaret de Principe *Ven Vam* 文王

, dicitque quod eius virtus esset maxime interna, profunda, occulta, nec se visibili specie foras proderet.

E. 5. Ad eundem textum sic quotidiana 4. libr. explicatio tom. 3. in libr. *Chum yum* 中庸. art. 33. caeli Dominus ita ipse ait: ego diligo, in corde foveo ut supra in contextu.

[54] F. 6. Ad 10. textum sic interpres *Tsay Xin* 蔡沈 lib. Annal. Imper. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓: quod Caelum videt, et audit, inquit Princeps *Vu Vam* 武王, id ex populis oritur, etc. ut supra in contextu.

Paragraphus VII. De Immensitate et Aeternitate *Tien* 天, ac *Xam Ti* 上帝 iuxta recentiores Interpretes.

Videamus an hi Authores etiam aliquid innuant de Dei immensitate et aeternitate, sic de *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝 id est Caelo, caelive Domino loquuntur: nihil est ad quod Caeli intelligentia ac perspicacia non pertingat, hinc omnino colenda est, quemadmodum, inquit Doctor *Cham* 張, pietas seu animi rectitudo tam intime actiones penetrat ut in illis semper reperiat; ita Caelum tam intime res pervadit ut ab eo separari nequeant (A). Caelum idem est ac Ratio; Ratio autem ad omnia se extendit et ubique existit; ideo Caelum ad omnia se extendit, et ubique videt (B); immensus et amplissimus caeli Dominus est hominum in hoc infimo orbe degentium Rex (C). Qui dominatur ac gubernat in medio rerum omnium Caeli, terrae, dierum, ac noctium, sitne hic an illic; sitne simul an non sit, cum nemo eius locum valeat concipere, et comprehendere; numquid illius incomprehensibilitas una et eadem est cum summa Caeli legis spiritualitate, seu unus et idem est Spiritus incomprehensibilis (D)? Id quod dominatur in quietem *Yn* 陰 et motum *Yam* 陽, sive in rerum, productiones est Ratio; haec Ratio est Spiritus; quae quia hic existit, et hic non existit; ideo dicitur Spiritus incomprehensibilis; dum enim mutatur quies *Yn* 陰 in motum *Yam* 陽, tunc Ratio existit in motu *Yam* 陽; et dum motus *Yam* 陽 mutatur in quietem *Yn* 陰; tunc Ratio existit in quiete *Yn* 陰. Quia autem utrobique existit, ideo dicitur hic existere et hic non existere; et quia hic existit et hic non existit, ideo non potest comprehendi; et quia non potest comprehendi, ideo dicitur Spiritus (E); nimirum vult dicere quod Spiritus in omnibus actionibus et cessationibus, seu conservationibus, in omnibus vicissitudinibus et mutationibus reperiat; Spiritus enim nullo loco non existit, nec ullum habet determinatum locum (F). Deinde Ratio dicitur etiam Spiritus, quia est Dominus ac Rector, seu [55] quia in omnia dominatur et omnia regit (G); Caeli Lex assidue volvens et agens nullo loco non extat; idcirco vir sapiens nullo non tempore reverentiam servat (H).

Iam vero si quis animadvertat quomodo Deus omnia ubique videat, penetret, regat; quomodo omnia sint in Deo et contineantur a Deo; quomodo Deus insit in rebus, non ut pars sed ut agens et causa seu Ratio; quomodo sit in uno loco ita ut sit etiam extra illum; quomodo immutabiliter agat; haec praefata omnia facile poterit applicare incomprehensibili eius immensitati et aeternitati.

Textus Librorum.

A. 1. Ad 2. textum cap. praec. §. 7. de *immensitate et aeternitate* sic interpres *Chu Hi* 朱熹 lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *fan* 板: nihil est ad quod etc. ut supra in contextu.

B. 2. Ad eundem textum sic compendiosa libri carm. compilatio ibidem: Caelum idem est etc. ut supra in contextu.

C. 3. Ad 4. textum sic eadem compend. compilatio tom. *Ta ya* 大雅. oda *tam* 蕩: magnae Imperii confusiones ac tumultus semper ex aliqua causa orientur necesse est; iam vero immensus ille et amplissimus caeli Dominus reapse est hominum in hoc orbe infimo degentium Rex, et in eos vera bonitate dominatur.

D. 4. Ad 5. textum sic vera lib. mutat. ac product. explanatio seu explicatio tom. 17. part. *Xam chuen* 上傳 art. 4. qui dominatur in medio etc. ut supra in contextu.

E. 5. Ad eundem textum eadem explanatio sic: assidua Caeli ac terrae actio, omnium rerum productiones, dierum ac noctium cursus non egrediuntur limites quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽; quies enim *Yn* 陰 mutatur in motum *Yam* 陽, et motus *Yam* 陽 rursus mutatur seu transit in quietem *Yn* 陰 nempe conservationem; atque hoc est quod vocatur Doctrina libri mutationum ac productionum. Ista quies *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 est aer, seu res sensibilis vel vitalis principii actio et passio. Unde quod in hunc aerem dominatur, eumque regit est Ratio; Ratio enim est, quae in istas alternantes quietis *Yn* 陰, et motus *Yam* 陽 productiones ac mutationes dominatur, easque regit. Idcirco Confucius in articulo sequenti indicat istam alternantem quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 mutationem esse Rationem; Spiritus vero est tantum ista Ratio, quae quia hic existit et hic non existit, [56] ideo dicitur Spiritus; quia autem, ait interpretes *Cham* 張, hic existit et hic non existit, ideo comprehendi non potest. Dum enim quies *Yn* 陰 mutatur seu transit in motum *Yam* 陽; tum haec Ratio existit in motu *Yam* 陽; et dum motus *Yam* 陽 transit in quietem *Yn* 陰; tum haec Ratio existit in quiete *Yn* 陰. Quies *Yn* 陰, et motus *Yam* 陽 tantum versantur circa productiones ac mutationes; haec autem Ratio utrobique existit, seu nullibi non existit; idcirco ea dicitur hic existere, et hic non existere seu bilocari; et quia bilocatur, seu hic existit et hic non existit, ideo non potest comprehendi; quod autem non potest comprehendi, illud est Spiritus. [F] Hinc in libro mutationum ac productionum dicitur *Spiritus caret certo loco determinato* id est nullo loco non existit, nec ullum locum determinatum habet. Dum ibidem dicitur: *Doctrina Libri mutationum ac productionum caret determinato obiecto*, id est quies *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽, quae tantum versantur circa mutationes ac productiones, non habent unam sensibilem determinatam materiam. Rursus paulo post sic: assidua Caeli ac terrae actio, omnium rerum productiones, dierum ac noctium cursus, haec omnia in se continent Spiritum mutantem, ac producentem. Mutatio enim, ac productio a Ratione efformatur; idcirco et in doctrina libri mutationum ac productionum inest etiam Spiritus mutans ac producens. Deinde paulo post: ista verba, *Spiritus caret loco determinato, et doctrina Libri mutationum ac productionum caret obiecto determinato*, etiam intelliguntur de viro sapiente, in quantum suum spiritum mutantem ac producentem unit cum Caeli legis Spiritu mutante ac producente. Atque sic patet eum posse illam Caeli legem et cognitione assequi, et opere imitari atque adimplere.

G. Denique paulo infra: Spiritus mutans ac producens est unicus; prout enim est Dominus ac Rector seu prout dominatur ac regit, dicitur Spiritus, prout est assidue volvens ac movens, seu prout assidue volvit, ac movet, dicitur mutans ac producens. Et sic adaequate explicantur istae voces *Spiritus mutans ac producens*.

H. 6. Ad textum libri sentent: art. 16. dicentem: *tria sunt, quae sapiens veretur*, scilicet *Caeli lex, viri illustres, Sapientum effata*; sic quotidiana quatuor librorum explicatio tom. 10: hi tres sapientis viri metus, cum maxime morum compositionem, suique ipsius custodiam ac vigilantiam spectent, proveniunt ex eo quod vir sapiens probe cognoscat Caeli legem assiduo cursu volventem, et agentem nullo loco non extare; [57] idcirco ipse nullo non tempore reverentiam et cautelam diligentissime servat.

Paragraphus VIII. De Simplicitate Tien 天, ac Xam Ti 上帝 iuxta recentiores Interpretes.

Qamvis iam multa dixerimus, et adhuc plura postea dicturi simus de Caeli Spiritu seu Simplicitate; pauca tamen hic etiam appono. Sic ergo illi Authores:¹ Princeps *Ven Vam* 文王 et *Vu Vam* 武王, vere potuit fieri spiritualis Caeli dominus (nempe Pontifex) sive ut dixi supra, a spirituali Caelo constitui Dominus (A); Spiritus est quaedam excellentia incomprehensibilis. Id quo quatuor anni tempestates non aberrant, habetur a Caeli viae Spiritu, seu a Caeli agendi rationis Spiritu; nihil autem magis spirituale, quam Caeli via esse et concipi potest (B). Caeli Spiritus respici ac videri non potest; sed in quatuor anni tempestatibus assidue sine errore volventibus potest videri eius spiritualis agendi ratio (C). Caelum prout est quaedam summa excellentia dicitur Spiritus, prout est operum Effector, dicitur producens et destruens seu Author (D). Denique Caelum non est, ut terra, aliquid corporeum et sensibile (E). Caeli Dominus in dirigendis ad pacem hominibus, non specie externa aut voce aliqua sensibili utitur (F). Ista mulier suo splendido ornatu videtur quasi referre Caeli, caelive Rectoris spiritum (G).

Ex his vides spiritualitatem adeoque simplicitatem Caelo attribui, ipsumque Caelum vocari Spiritum, quem vel per excellentiam incomprehensibilem, vel per rerum Effectorem Authoremque passim explicant.

Sic etiam S. Thomas in epist. ad Rom. 1. per viam Excellentiae, negationis, Causalitatis Deum explicat, *invisibilia*, inquit, *Dei*, est essentia divina invisibilis, quae cognoscitur per viam negationis. *Virtus Dei*, est potentia Dei, quae cognoscitur per viam causalitatis. *Divinitas*, est esse ultimum finem, et summum bonum quo omnia tendunt, quae cognoscitur per viam *Excellentiae*.

Nota dum hic interpret sinicus ad hunc textum: *respice spiritualem illam Caeli agendi rationem*, sic ait: *ista verba sunt vacuae dicta*, non vult dicere quod ista verba sint falsa, et inania; sed quod sint spiritualiter per intellectum sive abstractivae vel de re insensibili dicta; spiritualis enim [58] Ratio non potest in se respici, utpote insensibilis et invisibilis; sed per intellectum sit abstractio (H).

Unde postea explicans alium textum sic rursus ait: ista vox *Xin* 神 sumpta pro *reddere spirituale* seu *spiritualizare* dicitur *vacuae* (nempe abstractivae, et intentionaliter vel spiritualiter); sumpta autem pro *adiuvare Spiritum* dicitur physice et realiter (I); *reddere spirituale* ibi significat quod in doctrina libri mutationum ac productionum reperiatur Ratio, quae eius opus spiritualizat seu reddit spirituale (K). Deinde dicit quod ista vox *Ye* 易 id est doctrina huius libri mutationum ac productionum, dicatur *vacuae*, scilicet abstractivae seu praescindendo ab omni materia sensibili (L); imo interpret *Chu Hi* 朱熹 dicit quod haec Doctrina orta sit ex suspenso vacuo; quia ante symbolorum aenigmaticorum eorumque numericarum lineolarum seu partium ex quibus conflatur, efformationem, quoad ipsam doctrinam, unica et pura Ratio; quoad hominem, unicus et tranquillus animus seu mens praexistit (M). Ex quo vides quod obiectum istius doctrinae sit unica et pura Ratio, nempe Ens reale (alibi enim dicunt per istam vocem *Ratio* intelligi aliquod Ens verum et reale, non fictitium) et abstractum a materia sensibili et extensa, quale Philosophi communiter dicunt esse obiectum Metaphysicae; abstractum autem est iuxta Philosophos vel realiter, ut Deus, et Angeli; vel ratione, ut praedicata Entis, substantiae etc.

Itaque dici *vacuae*, non sumitur pro dici *fictae* et chymaerice, seu pro Ente rationis ratiocinante sine fundamento in re; sed vel abstracte realiter, vel abstracte ratione ratiocinata cum fundamento in re, ut iam dixi. Sed haec satis.

¹ Printing error: 'Auhores'.

Textus Librorum.

A. 1. Ad 5 textum cap. praec. §. 8. *De Simplicitate* sic interpres *Tsay Xin* 蔡沈 lib. *Annal. Imper.* tom. 5. cap. *To fam* 多方. Quia Principes *Ven Vam* 文王 et *Vu Vam* 武王 optime noverant omnium animos conciliare atque colligere, omnesque virtutis partes implere, ideo vere potuerunt fieri spiritualis Caeli domini, seu pontifices.

B. 2. Ad 6. textum sic vera mutat. ac product. expositio tom. 6. symbolo *Quon* 觀: ista vox *Spiritus* significat quamdam Excellentiam quae nec bene concipi, nec exprimi potest. Dum dicitur *quatuor anni tempestates sine errore voluntur*; hoc significat Caeli viae seu Caeli agendi [59] rationis Spiritum. Et paulo infra: denique ad id penitus explicandum, aspice, ut in Caelo ista vitalis aura arcano et recondito modo sine intermissione semper agat, ac volvatur; quaenam sane magis spiritualis agendi Ratio esse potest? Tum paucis verbis interiectis sic: vir vero et scientia et virtute absolutus ideo spectabilis est; quia dum hic sectandae veritati incumbit, illic populorum animos commovet; sine ullo vocis aut corporis sensibilis adminiculo, sine ullis apparentibus operum vestigiis agit; quaenam etiam magis spiritualis proponendae doctrinae ratio esse potest? Et certe singularem eius internae virtutis excellentiam vix extrinsecus apparentem, ideoque caeli Domini rei seu operationi, quae voce et odore sive omni sensibilitate caret, vere consimilem nec homo comprehendere, nec exprimere valet. Deinde paulo infra: dum dicitur *respice spiritualem illam Caeli agendi rationem*, ista verba sunt vacue dicta; dum autem dicitur *quatuor anni tempestates sine errore voluntur*; haec sunt vere id in quo sita est spiritualis agendi Caeli ratio. [C] Oportet tantum considerare verbum *respice*. Qui enim caeli Spiri[t]us respici aut videri possit? Illum autem in quatuor anni tempestatibus sine errore volventibus respiciendo tunc potest respici, ac videri spiritualis Caeli via seu agendi ratio.

D. 3. Liber dictus naturae ac rationis brevis expositio sinice *Sim ly piao ti* 性理標題, tom. 3. art. *Tien ven* 天文, author *Chim* 程 quarens quae sit differentia inter *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 seu Caelum et caeli Dominum sic ait: a materia sensibili appellatur Caelum *Tien* 天, a dominio et regimine appellatur *Ti* 帝 Dominus ac Rector seu Imperator; a summa Excellentia appellatur *Xin* 神 Spiritus; ab operationibus et effectibus appellatur *Quey Xin* 鬼神 Spiritus destruens et producens seu invisibilis Author; a natura et efficacia appellatur *Kien* 乾 Potentia seu virtus activa. Illa (*Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝) sunt reipsa unum et idem; sed res, ex quibus nomina desumuntur, diversae sunt.

E. Ibidem interpres *Chi Tam hu* 致堂胡 paulo post sic: istud Caelum non est, ut terra, aliquid corporeum et sensibile.

F. 4. Interpres *Tsay Xin* 蔡沈 ad lib. *Annal. Imper.* tom. 5 cap. *To su* 多士; caeli Dominus, ait author *Liu* 呂, in dirigendis ad pacem hominibus non specie externa aut voce aliqua sensibili utitur, cumque hominis animus pacem illam consecutus, sistere tamen adhuc nescius, ad ulteriorem semper perfectionem anhelat; tunc patet illum a caeli Domino dirigi. [60] Quia autem Imperator *Kie* 桀 suae rectae rationis ductum evertibat, ideo pacem consequi non potuit. Caeli quidem Dominus vere illum dirigebat; sed *Kie* 桀 vere illum fugiebat; nec tamen continuo caeli Dominus illum abiecit, sed varia mala ac calamitates ei immisit, ut ostenderet suam intentionem, ac propensum ergo ipsum voluntatem; verum nec vel sic iste *Kie* 桀 extimescere, nec caeli Domini iussum revereri et adimplere novit. Quin imo effraenes habenas omnibus suis

libidinibus ac voluptatibus laxavit. Quamvis autem speciosis verbis fucaret sua scelera; non tamen Caelum illum consideravit ac audivit.

G. 5. Compendiosa lib. carm. compilatio, tom. *que sum* 鄴風 oda *Kiun Tsu Kiai lao* 君子偕老 sic: ad quid sane sic iste Caeli Spiritus? Ad quid, inquam, sic iste caeli Domini Spiritus?

H. 6. Vide hic supra num. 2. littera C.

I. 7. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 18. part. *Chuen xam* 傳上 art. 9. in hunc textum: *recta agendi via se prodens, spiritualizat virtutis opus seu reddit spirituale, et idcirco potest Spiritui correspondere et eum adiuvere* seu cooperari sic ait: ista vox *Xin* 神 (id est *spiritualizare, seu spirituale reddere, et Spiritus*) bis posita sumitur diversimode. Primo loco sumitur *vacue*, secundo realiter.

K. Reddere autem spirituale, ut ibidem paulo infra ait interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋, significat, quod in doctrina libri mutationum, ac productionum contineatur Ratio quae eius opus spiritualizat, seu reddit spirirituale.

L. 8. In Lib. eumdem mutat. ac product. part. *Chuen Hia* 傳下 art. 3. dicentem: *idcirco Ye* 易 *seu liber mutationum ac productionum est rerum figura, nempe symbolica; figura autem est rerum repraesentatio seu imago*; Sic eadem vera expositio tom. 20. citans authorem *Tsay hui chay* 蔡虛齋: itia vox *Ye* 易 *seu liber mutationum ac productionum dicitur vacue*.

M. 9. Eadem vera huius libri mutat. ac product. expositio in tomo praeliminari citans authorem *Chu Hi* 朱熹 sic: Doctrina libri mutationum ac product: orta est ex suspenso *vacuo*. Doctrina libri Annal. Imperialium, ex praeexistente boni regiminis norma; et doctrina libri carminum ex praeexistentibus hominum affectionibus ac moribus emanavit; sed ante doctrinam libri mutationum ac productionum nil simile praeexistebat, tantum ex suspenso *vacuo* (nempe Ente abstracto a materia) orta est. Ante symbolorum enim aenigmaticorum, [61] eorumque numericarum lineolarum efformationem, quoad ipsam doctrinam, unica et pura Ratio; quoad hominem, unicus et tranquillus animus seu mens praeexistebat.

Paragraphus IX. An praefati Interpretes moderni recedant a sensu originali librorum antiquorum in significatione vocis *Tien* 天, et *Xam Ti* 上帝?

Vidimus in capite primo originales libros antiquos et classicos attribueri Caelo et caeli Domino, id est *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 easdem perfectiones, quas nos vero Deo attribuimus; unde arbitramur aut colligimus per istam vocem *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 significatum fuisse Deum apud Sinas antiquos. Nunc inspiciamus an Interpretes moderni in superioribus octo paragraphis adducti adultera[ve]rint aut corruperint antiquum illorum sensum? Et ad id ostendendum breviter singula Attributa in istis paragraphis posita resumo, et de iis quid dicant, summatim appono.

1. De *Dominio* dicunt, quod *Tien* 天 seu *Xam Ti* 上帝 constituat Reges ac Doctores tanquam sui Vicarios atque adiutores ad populos regendos ac docendos; sequentibus rectam rationem immittat bona; transgredientibus mala; corpus hominis producat, et ei naturam intelligentem infundat; fiant illi utpote caeli Domino, ac Rectori, spirituique intelligenti sacrificia; Chinae Imperatores cum suis populis illi inservierint.

2. De *Potentia* dicunt, quod eius virtus sit prima omnium rerum radix ac principium, sitque aliquid internum ac liberum; agendo in caligine misteriosa det cuivis rei initium, augmentum,

directionem, perfectionem sui esse; nec sensu nec cogitatione possit comprehendi, nec figura exprimi; omnia dirigat; omnes res mundi producat, ac perficiat; nec videri possit nisi in suis effectibus; sibi obsequentes adiuvet; pericula arceat; populos stabiliat, uniatque ad simul cohabitandum.

3. De *Scientia* dicunt, quod sit perspicacissimus, intelligens, omnia Chinae regna respiciat, eaque quae agimus, quotidie intueatur, in mysteriosa caligine homines cognoscat; homines non possint illum fallere.

4. De *Voluntate* dicunt, quod sit difficile scire Caeli voluntatem; tacito modo Caelum suam ostendat intentionem; non liceat hominibus [62] voluntatem Caeli frustrare suo fine; Princeps sua virtute devinciat Caeli cor, et ab eo iubeatur regna pacare; Caelum neminem odio habeat; sit pium ac misericors; amet populos; velit Imperii pacem; in eo sit voluntas, lex, providentia, arbitrium.

5. De *Iustitia* dicunt, quod clarissime omnia discutiat, examinet, bonos felicitate penset, malos infelicitate affligat; aequus princeps in poenis ac praemiis tantum spectet id, quod Caeli cor spectat ac sanxit.

6. De *Vita* dicunt, quod *Xam Ti* 上帝 in somnis sit allocutus Imperatorem N, et vere qui eum allocutus est, existat; Imperatores constituat; in corde foveat, diligat, regat eorum virtutes.

7. De *Immensitate* et *Aeternitate* dicunt quod ad omnia se extendat, ubique existat, ubique videat, nihilque sit, ad quod eius intelligentia ac perspicacia non pertingat; res intime pervadat; nemo valeat eius locum comprehendere; sit immensus et amplissimus hominum Rex; Caeli lex semper agat, et assidue voluatur.

8. De *Simplicitate* seu *Spiritualitate* dicunt, quod *Xam Ti* 上帝 sit Caeli Spiritus; Caeli Spiritus videri non possit nisi in ipsius operibus, et spirituali agendi ratione; Spiritus sit excellentia incomprehensibilis, a quo quatuor anni tempestates reguntur; Caelum non sit aliquid corporeum et sensibile sicut terra.

Nunc ad propositum. Omnes isti modi loquendi non videnter differre ab illo originali sensu antiquorum librorum, quos in capite primo attulimus; imo videntur subinde expressius, efficacius, et clarius explicare quod generaliter illi dixerant; adeoque omnes perfectiones, quas Antiqui attribuerunt *Tien* 天 Caelo, et *Xam Ti* 上帝 caeli Domino, etiam ei attribuunt Moderni. Ergo sicut apud antiquos Sinas per voces *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 significatum fuisse Deum ex eorum libris iudicavimus; ita apud modernos per easdem etiam significari Deum ex eorum libris coniecimus. Porro animadvertite, ut iam supra dixi, quod quando in hoc capite non attuli interpretationem recentiorum Authorum ad varios originales textus in capite praecedenti allatos, signum sit hos nihil habere diversum ab illis.

Sed dices quod recentes Authores istam vocem *Tien* 天 *Caelum* saepius explicent per vocem *Ratio*, per vocem *Lex*, per vocem *aer* seu *vitalis aura*, per vocem *tempus* seu *temporis revolutio*, per vocem *primum vacuum*, per vocem *corpus sensibile*, et similes; deinde *Xam Ti* 上帝 caeli Dominum [63] confundant cum *Caelo*, adeoque videatur harum vocum significatio discrepare a vera supremi Numinis significatione. Nunc ad haec omnia in sequentibus quaestionibus respondebimus. Itaque

QUAESTIO II. Quomodo vocem *Tien* 天 seu *Caelum* explicent recentiores Authores, et an *Tien* 天 distinguant a *Xam Ti* 上帝, seu *Caelum* a caeli Domino?

Tria hic maxime explicanda mihi videntur 1. Quaenam sit concordia omnium vocum, quibus Caelum et caeli Dominus appellatur? 2. Utrum Spiritus caeli sit Anima caeli? 3. Quaenam sit identitas hominis cum Caelo iuxta Sinas?

Resp. ad 1. certum est iuxta illos, quod illa vox *Xam Ti* 上帝 significet caeli Dominum vel caeli Rectorem, vel potius caeli Dominum ac Rectorem (A); et quod hic caeli Dominus seu *Xam Ti* 上帝 sit Spiritus (B). Insuper quod hic Spiritus seu caeli Dominus sit idem ac Caelum (C). Spiritus autem est summa quaedam excellentia (D). Dum ergo aliis nominibus Caelum aut caeli Dominum explicant, volunt per haec significare aut adumbrare varias eius perfectiones; alioquin pugnancia dicerent. Itaque dum dicunt quod Caelum seu caeli Dominus sit Ratio, debet intelligi quod caeli Dominus sit suprema ac prima omnium rerum Ratio tum in causando tum in essendo; unde ulterius dicunt: haec Ratio substantialiter seu essentialiter et causaliter sumpta est Caelum; infuse sumpta est natura; conservative sumpta animus. Vel sic: prout est in Caelo, dicitur Lex; prout est in hominibus et aliis rebus, dicitur natura; prout est in actionibus, dicitur via seu norma; ubique semper Ratio (E). Numquid hoc habet aliquam similitudinem cum sententia priscorum Philosophorum Platoniorum, qui ponebant triplicem rerum statum, nimirum idealem in mente divina, naturalem in rerum productione cum participatione et impressione idearum, et rationalem in mente humana? Idea enim nil est aliud quam ratio exemplaris. Deinde colitur Caelum, inquit, quia Caelum est id in quo Ratio subsistit (F). Et Caelum ut est Ratio, non est Corpus sensibile ac materiale (G). Huius Rationis essentia seu substantia dicitur Caelum; prout dominatur, dirigit, ac regit, dicitur caeli [64] Dominus ac Rector (H). Praeterea Caelum quatenus illi ceu legislatori est obtemperandum, dicitur Lex (I). Quatenus Providentia, dicitur temporis revolutio (K); (id est habet providentiam, legem etc. de quibus infra) quatenus est substantia insensibilis, incorporea, simplicissima, dicitur primum vacuum. Hoc vacuum non sumitur pro Ente sensibili et corporeo, quale est vastum aethrae inane spatium, vel pro re ficta, seu non existente; sed pro Ente vere existente et Ratione; hocque sumitur dupliciter: 1. ut est quid incorporeum 2. ut est quid ante rerum existentiam. Hinc Deus in lapideo monumento Christianae Religionis Chinam ingressae ante annum Christi 700. exprimitur per voces *Lim hiu* 靈虛 spiritualis et *vacuus*; per voces *Hiuen kiu* 玄樞 mysteriosus rerum cardo; per voces *Tsao hoa* 造化 causa efficiens; per voces *Xin Tien* 神天 spirituale Caelum (L). Iam vero cum istud primum vacuum sit idem ac *Tay kie* 太極 seu primus rerum Terminus (M); ergo *Tay kie* 太極 aliquando etiam potest sumi pro Caelo; sed de hoc infra in Quaest. 6. Insuper ista vox vacuum sumitur ut est quid vivum, non vero ut quid mortuum (N). Denique Caelum seu caeli Dominus quatenus est Effector, Conditor, Author, dicitur Spiritus producens et destruens (O); quatenus est principium vitale dicitur aer, seu vitalis aura, de quo in Quaest. sequenti.

Ex his vides omnia ista diversa nomina quibus Caelum exprimunt, posse optime vero caeli ac terrae Domino applicari; quo circa dum explicantes istam vocem Caelum sic aiunt: a materia seu a substantia sensibili dicitur *Tien* 天 Caelum; a dominio et regimine dicitur *Ti* 帝 Dominus ac Rector (P); intelligendi sunt hoc sensu: vel quod Caelum in sua propria significatione sumptum significet illud corpus sensibile et materiale, non autem in tropica, in qua sumptum significat caeli Dominum ac Rectorem; vel quod caelum vastissima sui corporis sensibilis extensione ac magnitudine qua tegit et comprehendit omnia, repraesentet immensam caeli Domini ac Rectoris essentiam omnia comprehendentem; vel quod caeli Dominus extensione caeli mediate omnia tegat ac comprehendat; vel potius ut aperte dicunt, *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝, rcapse est unum et idem; sed res, ex quibus ista nomina deducuntur, sunt diversae; hic infra in textibus n. 7. littera B. Cum ergo illi Sinae dicant quod Caelum et caeli Dominus seu caeli Spiritus sit unum et idem (Q); et rursus dicant quod sit Ratio, seu aliquid incorporeum, et

insensibile; certe ut cohaerenter loquantur, debent dicere illud Caelum in sensu et significatione, in qua afferunt esse unum et idem [65] cum caeli Domino, tunc sumi ut incorporeum et insensibile; atque ita Caelum in tropica tantum ac figurata significatione est unum et idem cum caeli Domino ac Rectore, non autem in propria; nam caeli Dominus ac Rector utpote Spiritus, est quid incorporeum et insensibile. Caelum in propria significatione est quid corporeum et sensibile.

Respondeo ad 2. Spiritus ille caeli non est Anima caeli, seu forma substantialis corporis caelestis; Sinae enim non tantum non sequuntur, imo nec sciunt illum Priscorum Philosophorum errorem asserentium Caelum esse animatum conflatumque ex corpore et anima seu spiritu. Quod evidenter hinc patet; siquidem dicunt quod Caelum idem sit ac caeli Dominus, et caeli Dominus idem sit ac Caelum, sive quod Caelum sit caeli Dominus et caeli Dominus sit Caelum (R). Non potest autem dici corpus est idem ac anima, et anima est idem ac corpus, seu corpus est anima, et anima est corpus. Deinde ut videre est ex iis quae hactenus dixi, passim accipiunt caeli Dominum pro supposito, non pro parte suppositi; nec unquam Caelum opponunt caeli Domino tamquam partem comparti; sed tantum sub tali respectu vocant Caelum; sub alio respectu vocant caeli Dominum, asserentes utrumque unum et idem esse; atque ita clarum est Sinas non facere ex Caelo et caeli Domino unum compositum partim materiale, partim spirituale. Vide adhuc aliquid de hac re in quaestione sequenti dico 2. sub finem.

Respondeo ad 3. primo dum dicunt illi Authores quod vir sapiens et perfectus cum Caelo unum efficiat, Caeloque uniatur, vel intelligendi sunt de viri sapientis virtute, quae est eadem in effectis cum Caeli virtute, non in substantia (R), aut certe illi similis (S); vel etiam intelligendi de perfecta unione eius rationis cum Caeli ratione (T), et eius voluntatis cum Caeli voluntate (V); pene iuxta hunc Apostoli sensum: qui autem adhaeret Domino, unus Spiritus est. 1. ad Corinth. 6. Unde vir perfectus quamvis intime Caelo uniatur; Caelum tamen et vir perfectus etiam vel sic sunt adhuc binum quid (X).

2. Dum dicunt quod hominis et Caeli ratio sit una (Z); vel intelligendi sunt de unitate generica, vel de lege naturali, quae aliquando a Theologis confunditur cum Lege divina; quia licet lex naturalis sive rationis dictamina de agendo vel fugiendo quod est naturae rationali conforme vel difforme, physice producantur seu eliciantur ab hominis intellectu; cum tamen necessario procedant ex impressione luminis a Deo [66] inditi, sintque eius imperia formaliter dirigentia, et obligantia; ideo ipsi Deo tamquam Legislatori etiam recte adscribuntur. Vide ea quae dixi de Lege aeterna cap. 2. quaest. 1. §. 1.

3. Dum Imperator post mortem vocatur Caelum; istud nomen est tantum tropice mutuatum Eodem modo res Imperatoris etiam vocantur Caelum seu caelestes (W); nimirum quemadmodum dicimus Doctor *Angelicus*, Orator *divinis*, *Caelestis* prudentia.

Itaque ista recentiorum Authorum explicatio bene intellecta non videtur immutare veram caeli Domini significationem; sed aliis terminis magis generalibus et paulo obscurioribus eam involvit.

Iam vero si velis videre quomodo caeli Dominus sub variis Rationis, Spiritus, Effectoris, Naturaeque nominibus adumbratus, iuxta illos omnia faciat ac destruat, regat, gubernet, sitque primum omnium rerum Principium, primum Ens, primum movens; accipe quaestionem sequentem.

Textus Librorum.

A. 1. In lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Ven Vam* 文王 sic interpres *Chu Hi* 朱熹: istae voces *Xam Ti* 上帝 significant caeli Dominum ac Rectorem.

A. 2. In libro mutat. ac product. parte *Xue qua* 說卦 art. 5. idem interpres *Chu Hi* 朱熹 sic: *Ti* 帝 (sive *Xam Ti* 上帝, unum enim et idem est) caeli Dominum ac Rectorem significant [err. corr. significat].

A. 3. In lib. Rituum tom. 2. art. 6. *Yue lim* 月令 sic interpres *Chin Hao* 陳澧: *Ti* 帝, id est caeli Dominus, ac Rector, seu significat caeli Dominum ac Rectorem.

A. 4. In lib. Annal. Imper. tom. 4. cap. *Hum Fan* 洪範, interpres *Tsay Xin* 蔡沈 explicans illam vocem *Ti* 帝 sic: quatenus Dominus, ac Rector, dicitur *Ti* 帝; quatenus Ratio, dicitur Caelum.

B. 5. In lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅 oda *Chim yue* 正月 sic interpres *Chu Hi* 朱熹: *Xam Ti* 上帝 id est caeli Spiritus; a figura et substantia sensibili, inquit Doctor *Chim* 程, dicitur Caelum; a dominio et regimine, dicitur *Ti* 帝.

B. 6. In lib. Rituum tom. 5. art. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 sic interpres *Chin Hao* 陳澧 Citans interpretem *Chu Hi* 朱熹: *Xam Ti* 上帝 idem est ac Caelum, sive *Xam Ti* 上帝 id est Caelum; dum exprimitur ut est Caeli collectim sumpti Spiritus, vocatur *Xam Ti* 上帝.

[67] B. 7. Liber dictus naturae ac rationis brevis expositio sinice *Sim li[y] piao Ti* tom. 3. art. *Tien ven* 天文, author *Chim* 程 agens de Caelo: a figura, inquit, et substantia sensibili dicitur Caelum; a dominio et regimine dicitur *Ti* 帝 seu coe[li] Dominus ac Rector, a summa excellentia dicitur Spiritus; ab operationibus et effectibus dicitur Spiritus producens ac destruens, seu invisibilis Author; a natura et efficacia dicitur Potentia seu Virtus activa; illa (*Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝) sunt reipsa unum et idem, sed res ex quibus nomina desumuntur, sunt diversae. Vide etiam cap. 2. Quaest. 1. §. 2. n. 9. litt. Q et alibi.

C. 8. In lib. Carm. tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *ngo tsiam* 我將 interpres *Chu Hi* 朱熹 citans interpretem *Chim* 程 sic: Caelum idem est a *Ti* 帝 seu caeli Dominus, ac Rector; vel dic: Caelum, id est caeli Dominus ac Rector.

C. 9. In libr. sentent art. 7. interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in comment. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 6. sic: ista vox Caelum ibi sumitur, ut est Dominus ac Rector.

D. 10. Interpres *Chim y* 程頤 in lib. sic: Caelum ac caeli Dominus *Ti* 帝 *en* 天 et *Ti* 帝 unum et idem est; Caelum exprimit Caeli substantiam; *Ti* 帝 exprimit caeli Dominum.

D. 11. Vide hic supra num. 7. littera B.

E. 12. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in comment. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 15 ad Lib. 2. Memcii cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上 sic, referens ut videtur, aliorum sensum: huius litterae seu vocis *Caelum* significatio maxime spectat Rationem. Caelum est ipsa Rationis substantia, sive essentia: hinc dicitur: recte agendi rationis magna origo a Caelo oritur. Dum dicitur, *qui noscit naturam, hic et Caelum noscit* (sunt verba Memcii) fortasse intelligitur quod nosse naturam sit nosse effectum, et cum insuper eius causa noscitur, quod tunc sit ultimum facultatis intellectivae opus, ac terminus. Caelum enim est id ex quo ratio oritur; nec tantum id ex quo effectus, sed etiam id ex quo causa oritur. Ut dum dicitur Confucius annos 50 natus

novisse Caeli Legem, ibi causa quae Caelo adscribitur quatenus effectui opponitur, est quid duplex; atque hoc est quod Adulorum scientia vocat effectus normam, et causae causam.

E. 13. In lib. 2. Memcii cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上 sic interpres *Chu Hi* 朱熹 citans Doctorem *Chim* 程: *Cor, Natura, Caelum*, sunt tantum una Ratio (nempe generica); quatenus Ratio, dicitur Caelum; quatenus infunditur ac recipitur, dicitur natura; quatenus conservat ipsum hominem, dicitur [68] cor seu animus. Quatenus primum Vacuum, inquit Doctor *Cham* 張, dicitur Caelum; quatenus vitalis seu activa aura, dicitur via seu agendi norma; quatenus Vacuum iunctum aeri, dicitur natura; quatenus natura iuncta facultati intellectivae, dicitur cor seu animus.

E. 14. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. in lib. immutab. med. art. 26. sic: haec Ratio, pro ut est in Caelo etc. ut supra in contextu.

F. 15. Interpres *Tsay Xin* 蔡沈 in lib. *Annal. Imper.* tom. 3. cap. *Tay Kia* 太甲 sic: dicitur coli Caelum, quia Caelum est id in quo ratio existit; nullo vel minimo motu, quiete, verbo, silentio fas est illud aspernari, et temnere.

G. 16. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 5. in lib. sentent. art. 3. hunc locum: *si in Caelum peccaveris, non est ad quem confugias deprecaturus effugium*, sic ait: quod attinet ad id quod dicit interpres *Chu Hi* 朱熹: *ista vox Caelum idem significat ac Ratio*: ego existimo per hanc interpretationem qua asserit Caelum propter quod est Caelum *esse tantum Rationem*, istam vocem *Caelum* non indicare Caelum prout est corpus sensibile, ac materiale; nec prout ut est rerum productor; sed sistere in sola voce *Ratio*. Tum paucis verbis interiectis sic pergit: Confucius enim tantum usus est ista voce *Caelum* ad deprimendam Spiritus foci, et Spiritus anguli in cubiculo Austro-occidui potestatem; quodque maxime spectat, est Ratio dirigens seu docens; idcirco dicta interpretatio posuit vocem *Ratio*. [H] Huius rationis dirigentis seu docentis substantia aut essentia dicitur Caelum; huius Dominus ac Rector dicitur *Ti* 帝 seu *Xam Ti* 上帝. V. g. inter Patrem et filium amor; inter Regem et subditum aequitas intercedit; quamvis id ratio exigat; prius tamen necesse est, ut supra existat aliqua Ratio dirigens, quae id doceat ac dictet; tunc ista aequitas et amor intercedere scitur.

I. 17. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引, tom. 13. in lib. 2. Memcii cap. 3. *Van cham Xam* 萬章上 agens de Caelo sic ait: quando exprimitur ut est Dominus ac Rector, dicitur Caelum; quando exprimitur ut est illi obtemperandum, dicitur Lex.

K. 18. In lib. sentent. art. 9. hunc locum *Confucius rarissime loquebatur de lucro, de providentia, de pietate seu cordis rectitudine*, sic quotidiana 4. lib. explicatio tom. 7. Providentia complectitur et rationem, et [69] temporis revolutionem seu tempus; idcirco est quid vehementer subtile et comprehensu difficile. Vide etiam cap. 2. Quaest. 1. §. 4. Num. 14. litt. P. et R.

L. 19. In lib. a. Memcii cap. 7. *Cin sin cham* 盡心上 Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 15. agens de Caelo sic: primum Vacuum est id quod dicitur *Tay Kie* 太極, id est primus rerum terminus; Vacuum est vocabulum significans rem aeri (seu rei corporeae) non permixtam; id autem quod est sensibile seu corporeum, et inferius seu secundarium, dicitur aer. Utrumque est quid reale et vere existens; attamen Ratio dumtaxat est vacua, nempe incorporea.

Deinde paulo infra sic pergit: primum Vacuum dupliciter explicatur. 1. Ut est quid voce et odore, seu sensibilitate expers. 2. Ut est quid ante rerum existentiam.

Et paulo infra: hic primum Vacuum sumitur, prout est Ratio; alibi etiam sumitur, ut est quid sensibile et corporeum; adeoque idem ac primum inane, seu vastum aethrae inane spatium.

Denique paulo post sic; alii dicunt: dum dicitur *excelsi Caeli res, seu natura est voce, et odore expers*; quocirca *Caelum vocatur primum Vacuum*, istud primum Vacuum exprimitur ut est Ratio, non ut est corpus et aer; sive prout est aliquod Ens ratione constans, non autem corpore et aere seu re sensibili; haec explicatio vere cohaeret sensui ac menti Doctoris *Cham* 張, et Doctoris *Chu Hi* 朱熹. Ita ille.

L. 20. Vetus lapideum monumentum Religionis Christianae olim Chinam ingressae sic incipit: dum attente contemplor veram illam Quietem velut perpetuam; illud Ens, quod omnia priora praecedit, carens principio; spirituale et *vacuum* velut aliquid profundissimum; illud perfectissimum Esse carens fine; illum universalissimum, excellentissimum, mysteriosumque rerum Cardinem ac Causam effectricem, quae sua exemplari ac grandi Maiestate omnes Sanctos exornat ac perficit; annon ipse est Ego (nempe sum qui sum) Trinus et Unus, perfectissima substantia sine principio verus Dominus *Eloho* 阿羅訶? (Scilicet chaldaice *Eloho* 阿羅訶 Deus. Sinae pronunciant *e* sicut *nghe* 阿, quia carent vocalibus *a* et *e* in principio dictionis, adeoque pronunciant *nghe loho* 阿羅訶. Potest etiam iuxta illos istud nomen pronuntiari sic: *oloho* 阿羅訶.

Ibidem paulo infra sic: spirituale Caelum manifestavit (nempe per Gabrielem Archangelum) felicitatem; Virgo peperit sanctum in [70] regno *Ta cin* 大秦 (regnum Iudaeae vocatur a Sinis *Ta cin* 大秦); splendidior stella nunciavit prosperum eius adventum.

M. 21. Vide hic supra num. 19. litt. L.

N. 22. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 1 in lib. Adulorum scientiam, sinice *Ta Hio* 大學 sic: ista vox *Vacuum* a nostris Doctoribus usurpatur, ut est quid vivum; a sectariis *Foe* 佛 et *Tao* 道 id est Idololatri, ut est quid mortuum. Ibidem agendo de animo, qui etiam dicitur *vacuus*, et intelligens: per has, inquit, duas voces *vacuus* et *intelligens* distinguitur illius motus et quies, illius substantia et effectus; haec *vacuitas*, inquit Author *Yo hi* 玉溪, est sicut *vacua speculi planities*; et *intelligentia* est sicut *speculi splendor*, seu *repraesentatio*. Et paulo infra: animus ista *vacuitate* potest recipere omnium rerum rationes, et ista *intelligentia* occurrere seu correspondere omnibus negotiis; et propter haec duo, vocatur *lucida facultas*, nempe *rationalis*.

O. 23. Vide hic supra num. 7. littera B.

P. 24. Interpres *Tsay Xin* 蔡沈 in lib. *Annal. Imper.* tom. 3. cap. *Chum hoei chi kao* 仲虺之誥 sic: a materia seu a corpore et substantia sensibili dicitur *Tien* 天 Caelum; a Dominio et regimine dicitur *Ti* 帝 Dominus ac Rector.

P. 25. Idem Interpres *Tsay Xin* 蔡沈 in lib. *Annal. Imper.* tom. 5. cap. *Kiun Xe* 君奭 sic: dum *Y che* 伊陟 et *chin hu* 臣扈 agebant primos Imperatoris *Tay meu* 太戊 Ministros, sapientes adiuabant sapientem: hinc eius regimen regiminisque effectus potuit Caeli cor satiare. Dum hoc exprimitur ut omnia tegit, dicitur *Caelum*; dum exprimitur ut in omnia dominatur et omnia regit, dicitur *Ti* 帝 seu caeli Dominus ac Rector: sed libri sive vocent Caelum, sive vocent caeli Dominum ac Rectorem, hoc faciunt iuxta id, quod indicant; non est maioris aut minoris praestantiae discrimen.

Q. 26. Interpres *Chin Hao* 陳澹 in lib. Rit. tom. 5. art. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 citans Doctorem *Chu Hi* 朱熹 sic: Petes in loco suburbano dicto *Kiao* 郊 fit ceremonia *cy* 祭 Principi *Heu cie* 后稷 conferendo illum cum Caelo; in Aula Imperiali fit ceremonia *cy* 祭 Principi *Ven Vam* 文王 conferendo illum cum caeli Domino. Sed caeli Dominus nihil est aliud quam Caelum, et Caelum nil aliud quam caeli Dominus. Eccur igitur illa ceremoniae *cy* 祭 diversitas? Vide postea responsum in Quaest. 5. in textibus num. 1. littera A.

Q. 27. Vide hic supra num. 10. littera C.

R. 28. In lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Ven Vam* 文王 sic compendiosa libri carm. [71] compilatio: Excelsi Caeli res voce et odore, seu sensibilitate expers non potest satis concipi ac comprehendi. Cum autem tuus avus *Ven Vam* 文王 haberet eandem cum Caelo virtutem; hoc sane est, in quo res Caeli existit. Dein paulo post: ut septem huius odae articulos in unum complectar, ab initio usque ad finem tantum dicitur Princeps *Ven Vam* 文王 fuisse unus cum Caelo.

Ad eandem odam Interpres *Chu Hi* 朱熹 sic: proh! quam arcano et recondito modo, inquit Doctor *Tsu su* 子思 citans librum Carminum, illa Caeli Lex sine intermissione ac fine suum cursum peragit! Nimirum iste liber Carminum exprimit rationem, propterquam Caelum est Caelum. Numquid id (pergit) clarissime patet? Sic Principis *Ven Vam* 文王 virtus sine ulla fictionis et falsitatis admixtione fulgebat; nimirum iste liber carminum etiam exprimit rationem propter quam Princeps *Ven Vam* 文王 fuit Princeps *Ven Vam* 文王; quia scilicet sincerissima et purissima eius virtus suum etiam cursum numquam stitit. Ita Doctor *Tsu su* 子思. Cum igitur sciatur ratio propterquam et Caelum est Caelum, et propter quam Princeps *Ven Vam* 文王 fuit Princeps *Ven Vam* 文王; hinc potest dici ille cum Caelo eandem habuisse virtutem.

R. 29. Idem Interpres *Chu Hi* 朱熹 in lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hoam y* 皇矣 citans authorem *Liu* 呂 sic: hic locus vult dicere Principis *Ven Vam* 文王 virtutem exteriori specie caruisse, et praeclara eius gesta ex imperceptibili animi vi emanasse; denique eiusdem fuisse cum Caelo naturae (nempe quo ad effecta et originem, ut mox explicabitur); et quamvis in regnum *Tsum* 崇 arma moverit; non tamen ex seipso, sed tantum obtemperando caeli Domini regulae id praestitit.

R. 30. Interpres *Tsay hiu chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. in lib. immutab. med. art. 26. sic: dum dicit Interpres *Chu Hi* 朱熹 virum et virtute et scientia absolutum eiusdem esse cum Caelo ac terra naturae, id intelligitur de effectis; quia naturae et effectuum una et eadem est origo.

R. 31. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Su cy* 思齊 sic: Principis *Ven Vam* 文王 virtus ita se habebat; idcirco quamvis magnas omnes difficultates proscribere, magnasque aerumnas vitare non potuerit; eius tamen virtus absque omni macula semper enituit; quamvis occurrerent res peragenda, quas prius non audiverat; in iis tamen ab honestatis norma non aberrabat; quamvis denique nullum haberet [72] admonitorem; in virtute tamen semper proficiebat; atque hoc est quod interpretes vocant naturam Caelo adhaerere, atque uniri.

S. 32. Vide hic supra num. 28. littera R.

T. 33. Liber dictus naturae et rationis brevis expositio tom. 3. art. *Tao ly* 道理: Caelum, inquit Author *Sie* 謝, id est Ratio. Homo id est etiam ratio. Homo qui rationem omnino sequitur,

is fit unus cum Caelo; qui autem fit unus cum Caelo, iam ego non sum ego, sed sum Ratio; nec Ratio est Ratio, sed est Caelum.

T. 34. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 22. parte *Xue qua* 說卦 art. 1. sic: doctrina libri mutationum ac productionum omnem omnino cuiusvis rei rationem discutit, hominesque et alias res totam suam explere naturam docet: quin imo ad se intime uniendum cum ipsa et rationis et naturae origine, quae est Caeli Lex arcano et recondito modo assidue volvens, tandem revertitur; quia obtento effectu, statim eius causae se unit.

V. 35. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 6. in lib. sentent. art. 14. sic: vir perfectus qui in explendis omnibus naturae suae rationalis partibus, unice Caeli legi adhaerens eamque exequens, singularem illam intimae cum Caelo unionis excellentiam assecutus est; certe non potest ab hominibus cognosci, illisque perspectus esse; sed Caelum dumtaxat illum cognoscit. Vide etiam caput. 2. Quaest. 1. §. 4. num. 6. littera G.

V. 36. In lib. immutat. med. art. 1. sic quotidiana 4. libr. explicatio tom. 2. agens de viro summe spirituali: hominis cor est Caeli cor; idcirco dum homo omnes sui cordis partes explet, Caelum illi correspondet. Hominis res sunt Caeli res; idcirco dum homo res suas recte componit, Caelum illi obsecundat.

X. 37. Compendiosa lib. carm. compilatio tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Guei Tien chi mim* 維天之名 sic: huius odae quatuor primae sententiae dicunt Principis *Ven Vam* 文王 virtutem unum cum Caelo effecisse. Et paulo infra: quotiescumque vir virtute et scientia absolutus dicitur esse sicut Caelum; ille et Caelum etiam vel sic sunt adhuc binum quid. Haec oda tantum Caeli Legem assidue volventem cum Principis *Ven Vam* 文王 virtute integerrima comparatam, una simul utramque exponit; hinc nullus nobis relinquatur de illius integritate disputandi aut ambigendi locus.

[73] Z. 38. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 15. in lib. 2. Memc. cap. 8. seu ult. *Cin sin Hia* 盡心下 sic: natura, inquit, iuxta Interpretem *Chu Hi* 朱熹, est Caeli ratio, quam homo accipit; Caeli via (seu Caeli agendi via) est ipsa naturalis Caeli Rationis essentia seu substantia, reapse tantum una ratio; haec ratio, inquit parvus commentarius, iuxta Authorem *vam* 王, quia in Caelo existit antequam rebus infundatur, ideo dicitur Caeli Via seu Caeli agendi Via; et quia in hominis animo continetur antequam ipse aliquid agat, ideo dicitur natura; nimirum est illa Caeli virtus prima seu magna, communicativa, directiva, perfectiva; et hominis congenita pietas, aequitas, honestas, intelligentia.

W. 39. In lib. Rit. tom. 7. cap. 7. *Tsem Tsu ven* 曾子問 hunc locum: *Imperator in oratione funebri seu panegyrica vocatur Caelum*, sic Interpres *Chin Hao* 陳澹: id quod in tota vita egit, ad componendam istam Orationem Panegyricam assumitur, et cognomentum, quo deinceps appellari debet, statuitur; in hac oratione Imperator appellatur *Caelum*, quia Imperatoris maiestas est summa, nec habet sibi parem; unum dumtaxat Caelum est supra illum, seu est illo superius; idcirco mutuatur istud nomen *Caelum* ad eum appellandum. Deinde non tantum in oratione funebri, sed etiam in aliis occasionibus plerique res regias appellant *Caelum*, sive caelestes.

QUAESTIO III. Quodnam primum rerum omnium Principium in mundo agnoscant recentiores Authores Sinae?

Investiganda haec quinque occurrunt: 1. An agnoscant aliquod primum movens seu primum Ens vitale, intellectuale, improductum? 2. An hoc primum Ens vitale intellectuale sit causa

universalis et ad omnia concurrat? Et an forte sit tantum mundi forma substantialis? 3. An hoc primum Ens vitale intellectuale sit unicum, sive an Caeli ac terrae Spiritus sit unicus? 4. An habeat legem omnium rerum directricem? 5. An habeat providentiam omnibus rebus invigilantem?

Dico 1. videntur recentiores Sinae Authores agnoscere aliquod primum movens, seu primum Ens vitale, intellectuale, improductum, Primo id colligitur ex iis quae dixi in cap. 2. Quaest. 1. §. 1. Et 2. Et alibi. [74] Deinde in mundo, inquit Author infra citatus, datur aliquod primum Ens nec habens rationem sine aere, nec habens aerem sine ratione (per vocem *aerem* intellige *vitam*); si autem exprimatur ut est rerum Effector, tum aer se dividit in duo (id est in quietem *Yn* 陰 et motum *Yam* 陽, sive ex non agente fit agens), et Ratio hac duo simul complectitur, vere in his dominans, regens, producens, agens; estque id quod dicitur unica Causa, quae est Spiritus. Hinc Ratio aeri praefertur, vocaturque *Tay Kie* 太極 seu primus rerum Terminus. Hoc modo potest etiam dici Ratio prior, aer posterior. Dixerat paulo ante, quod aer posset dici prior, Ratio posterior (A). Haec intellige de prioritare et posterioritate per intellectum. Ex his ergo verbis patet illam Rationem, cum sit unica Causa, quae est Spiritus, etiam esse viventem; non enim datur Spiritus sine vita; ideoque in se complecti aerem, id est vitalem quamdam auram, ut passim intelligunt Sinae. Inexhaustibilis rerum Effector, inquit, est vitalis aer (B). Atque ita per istam vocem *aer* potest intelligi principium vitale et per vocem *ratio*, principium intellectuale. Insuper universa, inquit, totius primi ac magni Principii substantia et essentia, est Caeli agentis Spiritus (C). Spiritus est Caeli virtus; adeoque non materialis, cum ista virtus sit Ratio, et Ratio sit Spiritus. Vis effectiva est aer (nempe vita vel vitale principium); et quod vis effectiva producit, in eo est Spiritus (D). Rursum sic: num vides, ut infinita illius (Caeli viae) magnitudo sit totus aer seu tota aura vitalis Spiritus universalis? Ut in mediis tenebris servetur vacuum illam vel illum expectans? Ut priusquam quidquam faceret, existat ad producendas omnes rerum species (E)? Sed quod per vocem *Ly* 理 seu Ratio possit intelligi *Principium intellectuale* et per vocem *Ki* 氣 seu *Aura*, *principium vitale*; vel potius quod in illa universali Ratione et *Aura* includatur infinitum aliquod suppositum agens et vitaliter et intellectualiter, sic apertius adhuc id declarat recens sinicum Dictionarium: Authores explicantes vocem *Tien* 天 seu Caelum per vocem *Ly* 理 seu Ratio, quae Ratio semper *Aurae* sinice *Ki* 氣 coniuncta est, uno pene verbo exhauriunt totum illius sensum; sed in illius medio necesse est ut sit aliquis absolutus Dominator, qui possit arcana virtute homines stabilire. Liber enim Factorum Imperialium in Capite *Tay Kia* 太甲 ait: Caelum non omnes amat, sed qui ipsum reverentur, hos amat; et in cap. *Hien yeu ye Te* 咸有一德: Caelo non temere confidendum est; eius iussum seu providentia facile mutatur; et in cap. *y hiun* 伊訓: bene agentibus mille bona, male agentibus mille mala immittit. [75] Iam vero si in illius medio tantum esset ista ratio activa et ista aura, sinice *Li* 理 et *Ki* 氣; nec omnino esset unicus et intelligentissimus verus Rector; dum praedictus liber dicit: *non amat, sed hos amat*; ecquis, quaeso, ille foret? Dum rursus dicit: *Nom temere confidendum, facile mutatur, immittit bona et mala*; ecquis sane ille foret? Numquid igitur est ille, qui vocatur Rex Regum *Xam Ti* 上帝? Nos vero qui sub continuo eius aspectu hic deorsum versamur, non tantum non scimus omni timore, ac tremore tremendam Caeli Maiestatem revereri; sed etiam audemus nostro iudiciolo, et perverso corde nosmetipsos opponere isti caeli Dominatori; quanquam sane maior stupiditas fingi potest (F)?

Liber *Sim li ta ciuen* 性理大全 tom. 28. pag. 37. sic etiam habet: Iuxta explicationem libri *Ye Kim* 易經 Spiritus destruens et producens est rerum effector, sinice *Tsao hoa* 造化. Et paulo infra sic: aer est ipse Spiritus. Nec forte tibi mirum videbitur, quod per vocem aer vel *vitalis aura* Sinae exprimant Spiritum, si animadvertas istam vocem Spiritus apud Latinos esse etiam tantum adscititiam, a voce *spiro* derivatam, quae ex se significat *aereum spiramen*. Imo et

Cicero 5. Tuscul. vocat animam *divinae* particulam *aura*. Imo in S. Scriptura Deus vocatur ignis consumens; et in ipso Fidei symbolo vocatur lumen de lumine, Deus verus de Deo vero. An forte aliquis Sina haec audiens, bene putabit quod nos Europaei credamus Deum esse ignem consumentem materialem, esse verum lumen de lumine materiali? Recurrendum ergo est ad sensum, non ad litteram.

Praeterea ista Ratio seu unica Causa quae est Spiritus, vocatur *Tay Kie* 太極; *Tay Kie* 太極 vocatur (uti etiam supra vidimus) primum Vacuum (F); Vacuum est Caeli, ac terrae virtus nempe spiritualis; Vacuum est summa bonitas; Caelum et terra ex Vacuo orta sunt (G); primum Vacuum est caeli veritas, seu vera et realis caeli existentia; omnes res a primo Vacuo accipiunt id, quod sibi sufficit; imo et ipse homo a primo Vacuo ortus est (H). Iam vero, ut supra vidimus, primum Vacuum idem est ac Ratio, scilicet Ens incorporeum et reale, et Ratio idem est ac Caelum immateriale, Caelum immateriale idem est ac caeli Rector seu *Xam Ti* 上帝. Ergo patet caeli Dominum ac Rectorem esse istud primum movens primum, Principium, primum Ens vitale et intellectuale; adeoque improductum et illimitatum, cum nihil sit prius a quo producatur et a quo limitetur. Praeterea si quis velit perscrutari modum, quo istud primum Ens res omnes producat (quamvis non sit huius loci quaestio, eaque potius ad [76] physicam pertineat) sic fortasse posset inire ratiocinium. Cum dicant Sinae caelum et terram ex Vacuo esse orta; Vacuum esse Rationem; Rationem esse Spiritum; hinc posset forte colligi iuxta illos caelum ac terram a Deo ut supremo Spiritu et causa exemplari esse creata; deinde cum dicant in exortu mundi fuisse subtilissimum aerem primitivum, ex quo diviso factum est caelum ac terra, posset hinc etiam forte dici per istum primitivum aerem significari abyssum magnam, quae erat super faciem terrae, seu Chaos magnum, ex quo firmamentum et astra sursum; plantae, pisces, volueres, pecudes et alia sublunaria ac terrestria deorsum producta sunt; si nempe terram, quae in medio abyssi magnae conclusa iacebat, simul comprehendas cum hac abyssu, ut quorundam causam, vel concausam materialem; idque iuxta sententiam S. Augustini, qui lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 7, informis, inquit, illa materia, quam de nihilo fecit Deus, appellata est primo caelum et terra, non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat; nam et caelum scribitur postea factum. Quemadmodum si semen arboris considerantes dicamus ibi esse radices, et robur et ramos et fructus et folia, non quia iam sunt, sed quia inde futura sunt. Gregorius Nyssenus etiam per caelum et terram accipit Chaos una universali, communi, rudique forma congestum, ex quo elicienda essent corpora caelestia, et elementaria cuncta. Vide Cornelium a Lapide in Gen. Et hoc quidem videtur satis clare colligi ex hoc textu, seu oda quae pro excipiendo Spiritu *Xam Ti* 上帝 decantatur et sic ait: proh! obscurum illud antiquum primum Chaos? Dum nondum suum cursum tenerent quinque elementaria principia (id est iuxta Sinas aqua, ignis, lignum, metallum, terra), et necdum duo luminaria splenderent, in medio superstabat (nempe *Xam Ti* 上帝, cui Imperator tunc litat) figura et voce carens. Spiritualis Rex exerens suum dominium, coepit dividere purius ab impuriori; caelumque, terram, et hominem condidit; atque hinc omnium rerum generationes subsecutae sunt (I). Unde sic distinguendum foret duplex primum principium; alterum spirituale et increatum, nempe Deus; alterum materiale et creatum nempe iste primitivus aer, seu aether; quod quia non satis clare distinguunt Sinae, ideo interdum videntur et Spiritum cum materia, et Rationem cum corpore pene confundere; idque, ut arbitror, sit propter ambiguitatem istius vocis *aer* sinice *Ki* 氣, quae licet ex se significet aerem materialem, tamen transfertur etiam ad significandum quidquid est materiale et corporeum (K); ad [77] significandum vitam tum hominis (L); tum Spiritus (M); ad significandum tempus (N); ad significandum actionem, motum etc. (O). Sed nunc ad quaestionem redeo.

Dico 2. Illud primum Ens vitale intellectuale est causa universalis; et omnia invisibili vi ac incomprehensibili modo in mundo facit; ad omnia concurrat. Dies et noctes, inquit, frigus et

aestus, nubes et ventus, actio et cessatio, motus et quies, ortus et interitus a Spiritu producente et destruyente fiunt. Caelum, terra, astra, anni tempestates, aeris immutationes, ut poteres visibiles ac sensibiles non possunt dici ille Spiritus producens ac destruens; sed sunt tantum eius vestigia, et effecta. Spiritus producens ac destruens est illa vitalis aerae vis motrix, quae in illis tacite et invisibiliter agit. Qui sane ille possit visu aut auditu percipi? Quamvis vero non possit visu et auditu percipi, in effectis tamen eum vides; qui enim per coniunctionem quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 dat rebus incipere seu esse, est ille Spiritus se extendens et adveniens seu producens, sinice *Xin* 神; qui autem per disiunctionem quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 dat rebus desinere, est ille Spiritus se colligens et rediens seu destruens, sinice *Quei* 鬼. Atque ita principium et finis rerum, seu generatio et corruptio a Spiritu producente et destruyente fit. Unde omnes res penetrat, et ubique existit. Denique quamvis ipse sit corporis expers, omnes tamen mundi substantias corporeas facit, ac destruit (P). Rursus sic: Tonitru, ventus, aqua, ignis, mons, lacus non possunt dici esse Spiritus; sed id per quod moventur et agitantur, est Spiritus. Id quod universaliter et indivisibiliter res omnes facit, dicitur Spiritus (R). Spiritus intelligens dicitur, in quantum est Dominus, Rector, et Causa efficiens: ipse est enim qui per alternantem quietis et motus reciprocationem annuas illas caeli ac terrae vicissitudines incomprehensibili modo efficit (R). Unde sic petunt: dum dicitur *Caeli ac terrae via, seu agendi ratio*, per hoc intelligiturne quod illa aliquid et intrinsecum et extrinsecum simul comprehendat? Resp. Caelum ac terra habent naturam et habent naturae tendentiam; in eorum operibus et assiduis actionibus inest Dominus ac Rector; ideoque dicitur et Spiritus, et causa effectiva. Enim vero qui non comprehendat aliquid et intrinsecum et extrinsecum? Respondet rursus sic: Caeli ac terrae via seu agendi via, alio nomine Ens sine termino, et primus rerum terminus, dum dicitur esse Spiritus, est quid purissimum, simplicissimum, perfectissimum (S); illa Ratio est id, qua [78] habetur assidua quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 reciprocatio seu actio; nec Spiritus est aliquid distinctum ab ista Ratione, seu aliquid extra istam Rationem, utpote illi identificata; sed Spiritus est istus Rationis excellentia. Deinde licet in omni quiete *Yn* 陰 et motu *Yam* 陽 reperitur; illum tamen motum ac quietem transcendit, et licet ab illis non separetur; non tamen illis commiscetur, nec est instar rei affixae alicui determinato subiecto, ita ut sensu inquiri possit. Unde patet illam nullo loco non existere, laudaturque seu praedicatur esse Spiritus (T).

Hinc collige Platonis, aliorumque veterum Philosophorum sententiam asserentium formam mundi esse unam grandem ac toti mundo communem Animam, imo et ipsum Deum, iuxta quorum mentem ait Virgilius:

Totamque infusa per artus

Mens agitat molem; et magno se corpore miscet:²

non posse hic habere locum; omnis enim forma substantialis est pars compositi, est affixa alicui determinato subiecto, illi commiscetur, illo concluditur, non est causa partis cum qua constituit compositum; seu compars non est effectus compartis, v. g. corpus animae, materia formae; iam vero illa ratio seu ille Spiritus nullibi dicitur pars alterius; contra dicitur universa totius primi Principii substantia, nulli rei sensibili commiscetur, nulla re concluditur, nulli determinato subiecto affixus est, omnia transcendit; omnes mundi res sensibiles ab illo fiunt, sive sunt illius effecta; ergo omnes mundi res sensibiles non sunt compartes unius compositi cum illo; ergo ille non est forma, seu Anima mundi; ergo est verum suppositum, intellectuale, infinitum, adeoque Spiritus intelligens et incomprehensibilis, seu intelligentia incomprehensibilis. Itaque haec omnia satis probant a Sinis agnosci invisibile aliquid in mundo primum Ens vitale intellectuale, quod est causa universalis omnia producens, omnia destruens,

² Printing error: 'misceret'. Manuscript contains 'miscet' (Archivum Romanum Societatis Iesu, Rome [ARSI], 'Doctrinae Sinicae brevis indagatio'; Fondo Gesuitico 724/4, fol. 58^r).

omnium rerum generationes et corruptiones efficiens, cum omnibus causis secundis concurrens; agnosci, inquam, invisibilem aliquem caeli ac terrae Spiritum ab omni materia independentem.

Videamus nunc an hic Spiritus sit unicus? Quare:

Dico 3. illud primum Ens vitale intellectuale iuxta eorum libros est etiam unicum, seu caeli ac terrae Spiritus est unicus. Dum enim dicuntur tria prima Chinae Imperia inserviando caeli ac terrae Spiritui intelligenti semper sortibus usa fuisse, ne sua particulari electione [79] vilipenderent caeli Domini seu *Xam Ti* 上帝 servitium (cap. 1, Quaest. 2. §. 1. num. 15. litt. O). patet quod *Xam Ti* 上帝 seu caeli Dominus sit caeli ac terrae Spiritus. Deinde rursus dicitur, quod quando parentalis regum Defunctorum aedificii ritus bene diriguntur ac servantur, hoc sufficiat, ut illi Reges defuncti cum caeli ac terrae Spiritu intelligente possint conferri (V). Sed solus familiae Imperialis Conditor, aut aliquis praecipuus avus cum *Xam Ti* 上帝 seu caeli Domino conferebatur, ut alibi videre est; ergo caeli Dominus, seu *Xam Ti* 上帝 est caeli ac terrae Spiritus intelligens. Iam vero *Xam Ti* 上帝 est unicus, sive caeli Spiritus est unicus Dominus (X); imo Caelum ac Terra est unicus Spiritus producens ac destruens (Z); vel potius dic: in caelo ac terra est unicus Spiritus producens ac destruens; nam Spiritus iuxta Sinas non potest visu percipi, est quid incorporeum et insensibile; caelum autem ac terra visu percipiuntur, suntque aliquid corporeum, et sensibile; dicendum est ergo in *caelo* ac *terra* non vero *caelum* ac *terra*, nisi sumas *Caelum*, ac *Terram* tropice per metonymiam continens pro contento; uti subinde Sinae illa sumunt dicendo *Caelum* ac *Terra est Ratio*, et Spiritus est ista Ratio (W). Haec Ratio, ut iam dixi, est unica causa, quae est Spiritus, imo et primus rerum terminus. Unde patet ab illis unicam Causam universalem in toto mundo agnosci seu unicum caeli ac terrae Spiritum nempe *Xam Ti* 上帝. Dum igitur dicunt: *hominis vitalis aura* et *ratio* est *caeli ac terre vitalis aura et ratio*, id intellige per participationem, ita ut homo cum caeli ac terrae Spiritu tantum conveniat in eadem ratione generica vitae et intelligentiae; videlicet caeli ac terrae Spiritus habet rationem seu intelligentiam et vitalem auram seu vitam infinitam per essentiam; homo finitam per participationem. Denique caelum, terra, ac omnia ab uno, seu unico Domino gubernantur (Y); ut iam clarius adhuc patebit.

Dico ergo 4. universalis ille caeli ac terrae Spiritus habet Legem tum generalem, quae ad omnia; tum particularem, quae ad hominem specialiter se extendit; Generalis Lex est illa, quae in profunda ac misteriosa caligine suum cursum sine intermissione ac fine assidue peragit, vocaturque quadruplex Caeli virtus, quae dat unicuique rei principium, incrementum, directionem, perfectionem, seu finis consecutionem (AA). Vide cap. 2. Quaest. 1. §. 1. et 2. et hic num. 36. et 37. Particularis est illa, qua in hominis corpore infundit animum seu Spiritum intelligentem, omnis cognitionis capacem; et in animo rationem, quae est facultas [80] firmiter ex se obsecundans congenitis quinque pietatis, aequitatis, honestatis, intelligentiae, veritatis virtutibus, nimirum late et inchoate sumptis pro inditis virtutum seminibus, non pro ipsis habitibus. Unde qui cognoscit hanc rationem, cognoscit et eius originem, seu Caelum, ex qua illa oritur. Quocirca homo sapiens suum animum diligenter colligit, rationi accurate obtemperat, atque ita fideliter Caelo inservit (BB).

Insuper suam habet providentiam omnibus rebus invigilantem, et haec diversimode sumitur. 1. Pro Caeli via seu Caeli agendi ratione, tacite, mysteriose, indesinenter actiosa, in qua caeli Domini Lex ac iussum continetur (CC), nimirum pene sicut Boetius definit Dei providentiam; Providentia, inquit, est ipsa divina ratio in summo omnium principe constituta, quae cuneta disponit. lib. 4. de consolat. 2. Pro caelesti cuiusdam temporalis revolutionis lege, perquam Caelum ut Dominus ac Rector omnia adversa ac prospera dirigit, et in hac temporalis revolutionis lege continetur rectum et iustum praeceptum; unde bene et recte agentesbonis

cumulantur (DD). 3. Pro ista Caeli agendi ratione et hac temporis revolutione simul seu pro utriusque complexo (EE). 4. Pro illa Caeli dispositione, quae in ortu cuiusque rei accepta mutari non potest; ita tamen ut homo non debeat omnes res suas in illam reicere, et negligere aut omittere, quod decet et aequum est agere (FF). Hinc brevitatis ac diuturnitatis vitae dicitur etiam Caeli Lex ac providentia (GG); iam vero vir sapiens debet nosse infusam rationem seu rerum naturas ut Caelum noscat; debet animum colligere et rationi obtemperare ut Caelo inserviat; debet omnimodae virtutis perfectioni incumbere, ut Caeli providentiam expectet, unde nec Caeli notitia consistit in temporis revolutione prospera aut adversa; nec totum Caeli servitium consistit in externo litaminis cultu; nec vitae institutio iuxta providentiam pendet a rogando Spiritu (HH). De Caeli Lege ac Providentia haec videntur sit clare dicta, adeoque nihil addendum.

Nota: licet isti recentiores Authores saepe videantur quoad vocem dicere Caelum visibile, ac materiale; in suo tamen modo significandi fere semper indicant aliquid invisibile et immateriale; v. g. o remotissimum et caeruleum Caelum, quod tibi propriam facis virtutem, amare homines; quando tandem efficies ut patriam revisam (II)? O caeruleum Caelum, quod bonis bona, malis mala dispensas, nec unquam erras, superbos illos respice et coerce; pauperes illos miserare et solare (KK). Ubi [81] vides *Ly* 理 *amare, bona et mala dispensare, miserari, solari* esse verba, quae indicant aliquid invisibile, vitale, intellectuale.

Huc etiam referas verborum ambiguitatem et generales expressiones, v. g. inexhaustus rerum Effector est vitalis aura (LL); quod vel intellige de sola prima Causa, et supremo rerum Principio vitali, uti supra iam dixi, vel de Causa prima concurrente cum 2., ita ut eadem actio, quae per seipsam oritur ab ipso primitivo aere, seu Ente materiali tamquam actuale exercitium activitatis eius, oriatur etiam a Deo tanquam actuale exercitium potentiae eius; concursus enim Dei in actu secundo est realiter actio causae secundae.

His autem ambiguis verborum expressionibus ideo fortasse utuntur, vel quia nolunt colere id quod cognoscunt, vel quia non audent clare exprimere id quod oculis corporeis non vident, vel quia non inveniunt verba satis apta ad exprimendum istud supremum Numen. Unde vox ista *colere* (nempe Caelum) non est, inquit, magnopere discutienda, nec opus illam multum perscrutari (MM).

Caeterum ex dictis sat patet ab ill[i]s cognosci in hoc mundo visibili invisibilem, et incomprehensibilem aliquem Spiritum rerum Effectorem, Rectorem, Provisorem, improproductum, adeoque aeternum, illimitatum, infinitum in omni genere perfectionis.

At fortasse dices: hisce diebus in libro quodam Europaeo recens edito legi, nullum a Sinis in mundo agnosci Spiritum. Quid? Ad hoc ut tibi et illi respondeam, quamvis hactenus dicta videantur plusquam abunde sufficere, nihilominus ad pleniorum Spiritus notitiam quam habent Sinae, sit sequens quaestio.

Textus Librorum.

A. 1. Interpres *Tsay hui Chai* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 1. ad initium libri scientiae Adultorum sic: in mundo, ut ego quidem arbitror, datur aliquod primum Ens etc. ut supra in contextu.

Sic autem paulo ante dixerat: ego dico in mundo existere quamdam Rationem non appensam vacuo; et sic posset etiam dici Aer prior, Ratio posterior.

B. 2. Dictionarium *Chim tsu tum* 正字通 in littera *Ki* 氣 sic: inexhaustibilis rerum Effector, inquit Doctor *Chim* 程, est vitalis Aer.

[82] C. 3. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 1. in symbolo *Kien* 乾 sic: ista quadruplex virtus assidue volvens est Caeli agentis principium effectivum; universa autem totius primi Principii substantia et essentia est Caeli agentis Spiritus.

D. 4. Dictionarium *Tsu guey* 字彙 in littera *hoa* 化 sic: haec vox *hoa* 化 significat efficere, aut producere. Caelum et terra, frigus et aestus, dies et noctes a causa efficiente fiunt. Deinde causa efficiens alia est aer, seu aura vitalis; alia est corpus seu res sensibilis et corporea; alia Spiritus; Spiritus est Caeli virtus seu potentia; efficere est Caeli via, seu Caeli agendi via; Spiritus est Ratio; efficere seu vis effectiva est aer; quamvis Ratio non confundatur cum Aere, revera tamen ab Aere non separatur; idcirco quod vis effectiva producit, est id in quo extat Spiritus.

E. 5. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. in lib. immut. medii art. 16. citans Authorem *Kiue* 丘 sic: num vides ut infinita illius etc. ut supra in contextu.

E. 6. Dictionarium *Pin tsu cien* 品字箋 in littera *Tien* 天 sic: Authores explicantes etc. ut supra in contextu.

F. 7. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 15. in lib. 2. Memcii cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上 agens de Caelo sic: primum Vacuum est id quod dicitur *Tay Kie* 太極 seu primus rerum Terminus; Vacuum est vocabulum significans rem aeri seu rei corporeae non immixtam; quod autem non est sensibile [err. corr. Est sensibile] seu corporeum, et inferius vel secundarium, id dicitur aer. Utrumque est quid reale et vere existens; attamen sola Ratio est vacua, nempe incorporea.

G. 8. Liber naturae et rationis brevis expositio tom. 3. art. *Tien ven* 天文 citans Doctorem *Chim* 張 sic: caeli ac terrae virtus est Vacuum; summa bonitas dicitur Vacuum. Caelum ac terra ex medio vacuo orta sunt.

H. 9. Liber naturae et rationis brevis expositio tom. 3. art. *Chim chum xu* 誠忠恕 citans Doctorem *Cham* 張 sic: primum Vacuum est Caeli veritas, seu vera et realis Caeli existentia; omnes res a primo Vacuo accipiunt id, quod sibi sufficit; imo et ipse homo a primo Vacuo ortus est. Primum Vacuum est vera cordis (nempe cordis Caeli) realitas et existentia.

I. 10. Lib. *Ta mim hoei tien* 大明會典 tom. 82. de Caeli litamine, oda pro excipiendo Spiritu, seu supremo Domino *Xam Ti* 上帝 sic: Proh! obscurum etc. ut supra in contextu.

[83] Vide etiam hic supra num. 7. littera F.

K. 11. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 14. in lib. 2. Memcii cap. 5. *Kao tsu xam* 告子上 citans interpretem *Chu Hi* 朱熹, sic: vita, inquit Doctor *Chu Hi* 朱熹, dicitur *aer*; vitae ratio dicitur *natura*. Ego quidem arbitror, dum vita dicitur aer, hunc in omni re (nempe vivente) esse eiusdem generis; sed dum vitae ratio dicitur *natura*, hanc non esse eiusdem generis, verum generaliter loquendo quia aer hominis et aliarum rerum habet aliquam diversitatem, ideo et eorum natura est diversa.

L. 12. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in lib. 2. Memcii. cap. 5. *Kao tsu xam* 告子上 sic: vita est ille aer, quem homo a Caelo accipit.

L. 13. Liber immutab. med. art. 31. sic: ex omnibus qui sanguinem et aerem habent, sive (ut interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 3. ait) ex omnibus viventibus hominibus, nemo est qui viri sapientis virtutem non revereatur, ac diligat.

M. 14. Lib. serm. Domestic. Confucii art. 17. sic: animae aer in Caelum rediens dicitur Spiritus.

M. 15. Lib. Rit. cap. 29. *Kum tsu hien Kiu* 孔子問居 sic: tellus excipit Spiritus aerem seu spiritualement aerem.

M. 16. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 25. in lib. 2. Memcii cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上 sic: quamvis in omnibus hominibus vitalis aura et corpus sint eiusdem generis; diversitas tamen conditionis et alimenti, et hoc et illum diversam reddit. Dum quis in sublimi conditionis gradu existit, mox Spiritus vitalis aura ob illum conditionis locum sese immutat et perfectiori modo se prodit; et dum quis alimento delicatiori et abundantiori utitur, mox corporis species sese immutat, et exterior forma ultro novit totum suum nitorem implere.

N. 17. Vide hic infra num. 42. littera EE.

O. 18. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in lib. mutat. ac product. tom. 2. part. *Chuen xam* 傳上 art. 5. sic: illa alternans quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 actio atque assidua successio est aer sinice *Ki* 氣; ratio autem, quae istam constituit, vocatur via seu agendi via.

P. 19. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引. tom. 3. in lib. immut. med. art. 16. sic: proh! Quantum non potest concipi ac comprehendi Spiritus produciens ac destruens! V. g. in mundo nunc dies, nunc nox; nunc frigus, nunc aestus; nunc ventus, nubes, pluviae, ros [84] subito adveniunt; nec scitur unde? Subito cessant, nec scitur unde? Deinde homines, aliaeque res nunc subito agunt, subito cessant, subito nascuntur, subito moriuntur; haec omnia a Spiritu producente et destruyente fiunt. Istam autem vitalis aurae vim motricem tacito modo assidue agentem, nunc abeundo, nunc veniendo, nunc se colligendo, nunc se extendendo, equis sane hominum possit sensibiliter aut repraesentare, aut apprehendere? Dein paulo post: iam vero illud caelum omnia tegens, terra omnia sustinens, sol et luna omnia illustrans, quatuor anni tempestates sibi invicem succedentes, ventorum, nubium, imbrium, roris vicissitudines, haec omnia possunt et visu et auditu percipi, ideoque non possunt dici Spiritus produciens ac destruens; sunt tantum Spiritus producentis ac destruyentis vestigia, et effecta: Spiritus vero produciens ac destruens est illa vitalis aurae vis motrix, iens et rediens, quae in illis tacite et arcane agit: qui sane ille possit aut visu, aut auditu percipi? Caeterum quamvis Spiritus produciens ac destruens non possit visu et auditu percipi, in ipsis tamen rebus eum vides; qui enim per coniunctionem quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 dat rebus incipere, est ille Spiritus se extendens; qui dat rebus desinere, est ille Spiritus se colligens, seu rediens; atque ita principium et finis rerum a Spiritu producente et destruyente, sive se extendente, et colligente sit: porro Spiritus produciens ac destruens, omnes omnino res penetrat, et omnem omnino locum occupat; atque hinc patet rationem viae ducem non posse vel unico momento a nobis separari. Et paucis interiectis sic pergit: deinde si unum dumtaxat annum spectes; ver et aestas dicitur motus *Yam* 陽 (nimirum a solstitio hyberno usque ad aestivum) autumnus et hyems dicitur quies *Yn* 陰 (nimirum a solstitio aestivo utque ad hybernum); totus autem unius anni decursus, principium et finis a Spiritu producente et destruyente fit, seu a Spiritu generatore et corruptore fit. Rursus sic: si unum dumtaxat diem spectes; dies dicitur motus *Yam* 陽; nox quies *Yn* 陰; totum autem unius diei curriculum, principium et finis a Spiritu producente et destruyente fit. Insuper v. g. cum homo aliaeque res nascuntur, cum plantae pullulant; id fit a vitalis aurae quietis *Yn* 陰, et motus *Yam* 陽 coniunctione; cum moriuntur et arescunt, id fit a vitalis aurae

quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 disiunctione. Haec autem omnia rursus a Spiritu producente et destruyente fiunt. Et paulo post: atque hinc [85] vides omnes omnino res ab illo Spiritu producente et destruyente penetrari. Denique sic concludit paulo infra: quamvis Spiritus producens ac destruens sit corporis expers, omnes tamen mundi substantias corporeas facit, ac destruit.

P. 20. Lib. *Su xu hoe ven* 四書或問 seu quaestiones in 4. libros classicos, Authore doctore *Chu Hi* 朱熹 tom. 2. in libri *Chum yum* 中庸 art. 16. sic: nullus est locus in quo caelum inter ac terram, sive per totum mundum non existat Spiritus destruens ac producens; licet non moveatur et quasi quiescat; tamen per motum se communicat; et licet figura ac voce careat, sive sit sensu imperceptibilis; tamen habet id quod dicitur: mirum in modum est clarus, nec potest decipi.

Q. 21. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 22. part. *Xue Qua Chuen* 說卦傳, artic. 6. citans Authorem *Chu Hi* 朱熹, sic: tonitru, ventus, aqua, ignis, mons, lacus non possunt dici esse Spiritus; sed id per quod moventur et agitantur est Spiritus. Dein citans Authorem *Chim Kam Chim* 鄭康成, sic: quia universaliter et indivisibiliter omnes res facit, ideo coniunctim dicitur Spiritus.

R. 22. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 22. parte *Xue Qua Chuen* 說卦傳, art. 1. in hunc locum, *olim vir sapiens comminiscendo istam libri mutationum ac productionum doctrinam tacite adiuvit Spiritum intelligentem* (scilicet in rerum productione, praeceptis et artibus dirigendo causas secundas) *et ad eius usum nata est herba Xi* 蓍, sic ait: ista bina vox *Spiritu intelligens* indicat assiduas caeli ac terrae productiones et nutritiones; non dicitur *productiones et nutritiones*, sed dicitur *Spiritus intelligens*; quia dicitur in quantum est Dominus, Rector et Causa efficiens; ipse est enim etc. ut supra in contextu.

S. 23. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comment. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. ad lib. immutab. medii art. 26. sic: dum dicitur caeli ac terrae via etc. ut supra in contextu.

S. 24. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 20. part. *Xam chuen* 上傳. art. 4. sic: caeli ac terrae via seu agendi via prout apparet in generationibus et corruptionibus, est id in quo Spiritus existit; id autem per quod in essentiali sua natura constituitur, est Ratio.

S. 25. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 9. in symbolo *hem* 恆 sic: caeli ac terrae via seu agendi via, alio nomine Ens sine termino etc. ut supra in contextu.

[86] T. 26. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 20. part. *Xam chuen* 上傳 art. 5. sic: Spiritus est illa viae seu agendi viae excellentia, non tamen extra, seu praeter istam agendi viam, est aliud diversum quod dicatur Spiritus. Deinde paulo post: licet in omni quiete *Yn* 陰 et motu *Yam* 陽 etc. ut supra in contextu. Postea citans Authorem *Lin tsu Yay* 林次崖 sic: haec demonstrant agendi viam qua ista alternans quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 reciprocatio constituitur. Unde patet agendi viam seu rationem nullo loco non existere, et praedicatur esse Spiritus.

V. 27. Lib. Rit. tom. 9. cap. 27. *Ngay kum ven* 哀公問. sic: quod attinet ad res internas, inquit Confucius alloquens Regulum *Ngay kum* 哀公, si parentalis maiorum aedificii ritus bene dirigantur ac servantur, certe hoc sufficet ut illi cum caeli ac terrae Spiritu intelligente conferri possint; quod autem attinet ad res externas, si Regiae Aulae ritus bene dirigantur ac servantur, certe hoc sufficet ut mutuam inter superiores et inferiores reverentiam stabilire possit.

X. 28. Lib. magnus commentarius libri *Ye Kim* 易經 tom. 20. sic: prisci Imperatores litabant *Ti* 帝 seu caeli Domino, ut populi scirent Caelum non habere duos Dominos.

X. 29. Lib. mutat. ac product. symb. *Huon* 渙. quotidiana explicatio ab hoc Imperatore *Kam hi* 康熙 in locem edita tom. 13. sic: hinc Caelum colere, et Avos defunctos revereri, est veram pietatis et filialis observantiae mentem explere; tuncque omnes Imperii incolae quia sciunt caeli Spiritum esse unicum Dominum, non audent inferiores superiorem offendere; et quia sciunt hominum, aliarumque rerum unicam esse Originem, non audent etiam mortuorum cultus relinquere et progenitores oblivisci.

X. 30. Lib. *Ven hien tum cao* 文獻通考 tom. 68. sic Doctor *Yam* 楊: iuxta haec ergo Doctorum *Chim ac chu* 程朱 verba Caelum et caeli Dominus *Ti* 帝 est unicus. Reliquum huius textus vide cap. 3. quaest. 1. in textibus libr. num. 6. littera E.

X. 31. Lib. *Ven hien tum cao* 文獻通考 tom. 74. Author *Vam so* 王肅: Caelum, inquit, est unicus Spiritus.

X. 32. Idem lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 71. sic: dum coram caelo ac terra reverenter servitium praestatur seu litatur caelo ac terrae, Spiritus est unicus Dominus.

[87] Z. 33. Interpres *Tsay hiu chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 4. in lib. immutab. med. art. 29. sic: si haec triat (nempe ritus, opificia, characteres) ab Imperatore sollicitanda, convenerint cum ratione, statim convenient cum caelo ac terra; caelum enim ac terra est tantum Ratio; si autem convenerint cum Ratione, statim convenient cum Spiritu producente et destruente: Spiritus enim producens ac destruens est etiam tantum Ratio. Denique si convenerint cum Ratione; simul etiam convenient cum primis trium Imperiorum Imperatoribus; isti enim Imperatores sunt tantum etiam Ratio. Dein paulo infra: cum homo vitalem caeli ac terrae auram habeat, etiam caeli ac terrae Rationem in se complectitur. In ea enim ratio, est caeli ac terrae Ratio; Caelum autem ac terra est tantum unus Spiritus producens ac destruens. Denique paulo post sic: iste animus seu cor in omnibus hominibus est idem; et istius animi ratio est eadem (nempe specie, imo et aequalis perfectionis individualis); ab omni aevo est tantum una Ratio (nempe unitate vel generica, vel specifica), et ab omni aevo omnium virorum perfectorum unus tantum animus (nempe unitate specifica); atque hoc est, quod dicitur: omnium venturorum virorum perfectorum hic idem erit animus, haec eadem erit ratio; omnium praeteritorum hic idem fuit animus, haec eadem fuit ratio.

W. 34. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in lib. immut. medii art. 19. eumdem locum sic: caelum ac terra est via seu agendi via. Quae verba explicans Doctor *Tsay hiu chay* 蔡虛齋 in suo comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 4. dum dicitur, inquit, caelum ac terra est via, idem est ac si diceretur, Caelum est Ratio.

Y. 35. Dictionarius *Chim tsu tum* 正字通 in littera *Chu* 主 sic scripta 丶: haec, inquit, littera dum adiungitur litterae *Vam* 王 (faciendo scilicet hanc litteram compositam *Chu* 主, quae significat Dominum), tunc caelum, terra, ac omnia ab Uno seu Unico gubernantur.

AA. 36. Lib. brevis naturae et rationis expositio tom. 3. art. *Sin* 神 sic: illa Caeli Lex proh! Quam arcane et mysteriose suum cursum sine intermissione ac fine peragit! Id quo Caelum est Dominus res producens, est eius Cor. Homo nascendo accipit Caeli legem, et quia totum id propter quod Caelum me producit, teneo ut sit mei totius corporis Dominus, totus intra me assidue radians sine obscuritate, assidue agens sine intermissione, ideo hoc dicitur hominis cor seu animus. Eius substantia est id quod vocatur magni, seu primi, communicativi, [88] directivi,

perfectivi Principii via; quoad usum autem, est congenitum pietatis, aequitatis, honestatis, intelligentiae semen.

AA. 37. Quotidiana 4. lib. explicatio tom. 5 in lib. sent. art. 5. ad hunc locum: *Singularem Magistri nostri Confucii modestiam, gravitatem, facundiam quilibet discipulus potest percipere; sed eum de natura et Caeli via differentem, vix, aut ne vix quidem audire licet*, sic ait: quod attinet ad pietatem, aequitatem, honestatem, intelligentiam, quam in ortu accipimus (nempe inchoatam), id vocatur natura. [CC.] Quod vero attinet ad illam primam, seu magnam, communicativam, directivam, perfectivam virtutem, quae in arcana ac mysteriosa caligine volvens assidue agit, hoc vocatur Caeli via, seu Caeli agendi via. Naturae et Caeli ratio habet etiam suum cursum visibilem, in quo se spectabilem prodit; sed profundam eius subtilitatem perfectissimumque mysterium, nisi fuissent discipuli valde capaces, nulli solebat exponere Confucius.

AA. 38. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引. tom 5. ad lib. sent. art. 9. sic: Caeli Lex prout est in Caelo, est quid praestantissimum, et excellentissimum; et ideo vocatur ratio, vocatur subtilissima ac simplicissima perfectio. Dein paulo infra: ista vox *Caeli Lex*, id est Caeli via, seu Ratio assidue agens et rebus indita. Vide sup. cap. 2. quaest. 2. §. 1. et 2.

BB. 39. Quotidiana 4. Librorum explicatio tom. 25. in hunc locum Memcii lib. 2. cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上: *qui noscit naturam, noscit et Caelum*, sic: in hominis corpore Dominus ac Rector est cor seu animus; Cor est intelligens hominis Spiritus, qui omnis rei rationem complectitur, seu omnis rei rationem potest cognoscere; omnes actiones dirigit, ac regit. Eius capacitas et intelligendi facultas est maxima; qui eam omnino adimplet, hic sane, quid sit natura, cognoscit; natura est illa Ratio, quam in se animus continet; qui res probe discutit, atque sine dubitatione cognoscit, tunc ratio in illo perlucida est, et cordis capacitas plena atque integra. Iam vero illa ratio prout est in natura, est facultas firmiter ex se obsecundans quinque congenitis pietatis, aequitatis, honestatis, intelligentiae, veritatis virtutibus nempe inchoatis, ut dixi; prout est in Caelo, est illa prima Causa arcano et mysterioso modo assidue semper volvens et agens; atque hoc non est quid binum. Qui enim scit quid sit natura, etiam id, ex quo illa oritur, liquido scit. [89] Enimvero ut Caelum noscas, ecquid aliud exterius quaeris? Sapiens, qui sic rite penetrat Caeli scientiam, certe debet omnes animi sui partes explere; quod maxime consistit in animi collectione, coercendo assiduam eius mobilitatem, nec permittendo ut nullus eius vel minimus motus ac quies a pravis rerum externarum cupiditatibus abstrahatur. Praeterea debet naturam nosse, quod maxime consistit in eius alimento sollicitando, purissimae eius tendentiae fidelissime obtemperando, nec ferius aut ocyus eius ductum sectando, ita ut a naturali eius regula numquam recedat. Hic animus et natura a Caelo nobis infunditur. Vir qui et illum sic colligat, et hanc sic alit, is Caeli rationem semper conservat; atque id est, quo Caelo fideliter inservit. Ista est igitur quam Sapiens discit, scientia ad Caelo inserviendum. Sed demus ut aliquis Caelum noscat et Caelo inserviat; si tamen in causis brevis et longae vitae caecutiendo negligenter suorum morum componendorum studio incumbat, hic nec pietatis, nec intelligentiae partes implet; qui autem ita perfecte noscit naturam, ut nec brevis nec longa vita mentem excaecet; quique ita accurate compositis moribus animum colligit et rationi obtemperat, ut ultro ad se venientem Caeli dispositionem expectet, hic solus acceptam a Caelo rationem integram conservat et vitam suam iuxta unam Caeli dispositionem instituit. Numquid igitur hoc est noscendi Caeli et inserviendi Caelo perfectum opus? Princeps qui Caeli legatione fungens, Caelique legi unice adhaerens, verbo et exemplo summae perfectionis normam vult tradere; penetrandae tantum rerum naturae diligentissime incumbat, animum colligat, rationem sectetur, ut mores suos rite componat, virtutisque suae magnitudinem Caelo ac terrae aequet; ecquod tunc Caelum non poterit nosse? Eccui tunc Caelo non poterit inservire? Eccui tunc

Providentiae non poterit suam vitam accommodare? Quia igitur prosperitas et calamitas est quaedam temporis revolutio, ideo Caeli notitia in hoc non consistit. Deinde quia litamen quod sit Caelo, est externus cultus; ideo Caeli servitium non totum per hoc expletur. Denique quia rogare Spiritum producentem ac destruentem (nempe bona temporalia) est quid vanum, ideo vitae suae institutio iuxta Caeli providentiam ab hoc non pendet. Ista ergo etiam quaere in morum, cordis, naturae, Caelestis legis veritate, procurando veram hominis cum Caelo unionem; et sufficit.

[90] Deinde paulo infra sic: quidquid vel adversum, vel prosperum homini in hac vita accidit, nihil est quod a Caelo ut Domino ac Rectore non dirigatur, et hoc vocatur revolutionis temporis Lex; sed in hac continetur iustum ac rectum mandatum. Dicitur *iustum ac rectum*, quia bene ac recte agentes bonis cumulat. Quamvis autem bene et recte agentes malis etiam subinde premantur, non propterea tamen potest dici esse iniustum ac pravam.

CC. 40. Quotidiana 4. lib. explicatio tom. 3. in lib. immutab. medii art. 26. sic: hic textus libri Carminum dicens: *illa autem Caeli Lex Proh! Quam arcane, quam mysteriose semper volvitur sine intermissione!* Significat, quod Caeli via, assidue volvens et agens, in qua inest caeli Domini ac Rectoris mandatum, voce et odore insensibilis, recondita, profunda, misteriosa nullo unquam tempore suum cursum sistat.

DD. 41. Vide hic supra num. 39. littera BB. sub finem.

EE. 42. In lib. sentent. art. 9. hunc locum *Confucius rarissime loquebatur de lucro, de providentia, de pietate seu cordis rectitudine*, sic quotidiana quatuor librorum explicatio tom. 7. Providentia seu Caeli Lex complectitur rationem et tempus, seu temporis revolutionem sinice *Ki 氣*; idcirco est quid vehementer subtile, ac comprehensu difficile.

Vide etiam hic infra num. 44. litt. FF.

FF. 43. Quotidiana quatuor librorum explicatio tom. 21. in lib. 2. Memcii cap. 3. *Van cham Xam 萬章上* sic: dum aliquid naturaliter accidit quod nullae hominis vires sibi accersunt, id dicitur Caeli Lex, quae in ortu accepta mutari non potest. Idem habet *Cham kiu chim 張居正*.

FF. 44. Interpres *Tsay hui chay 蔡虛齋*, comm. *Su xu mum yn 四書蒙引* tom. 6. in lib. sentent. art. 9. sic: Caeli Lex modo explicatur ut est ratio, modo ut est tempus; ratio est quid perfectissimum, subtilissimum, et explicatu difficile; quod ad temporis revolutionem attinet, non potest omnis eventus ita in illam reiici, ut debita hominis actio omittatur aut negligatur.

GG. 45. Interpres *Tsay hui chay 蔡虛齋* comm. *Su xu mum yn 四書蒙引*. tom. 15. in lib. 2. Memcii cap. 7. *Cin sin xam 盡心上* sic: ista vox *Lex* seu *Caeli Lex*, in posteriori articulo sumitur ut est tempus; nimirum ut est omnino idem ac vitae brevitatis et diuturnitas. In priori sumitur, ut est ratio. Idcirco comprehendit omne id, quod Caelum infundit.

HH. 46. Vide hic supra num. 39. littera BB.

[91] II. 47. Compendiosa lib. carm. compilatio tom. *Que fum 國風* oda *pao yu 鵲羽* sic: o remotissimum et caeruleum Caelum, quod tibi propriam facis virtutem, amare homines! Quando tandem revera efficies ut exuto militiae servitio possim agros colere ad alendos parentes et patriam sedem tenere!

KK. 48. Compend. libr. Carm. Compilatio tom. *Siao ya 小雅* oda *hiam pe 巷伯* sic: o caeruleum, caeruleum etc. ut supra in contextu.

LL. 49. Dictionarium *Ta tsu guei* 大字彙 in littera *Ki* 氣(id est aer seu vitalis aura) citat Doctorem *Chim* 程 sic dicentem: inexhaustus rerum Author est vitalis aura.

MM. 50. Compendiosa lib. Carm. compilatio tom. *Ta ya* 大雅 oda *fan* 板 sic: vox ista *colere* etc. ut supra in contextu.

QUAESTIO IV. Definitio, divisio, proprietates Spiritus iuxta Sinas Autores maxime recentiores.

Quamvis Autores Sinici frequentissime de Spiritu loquantur; imo in Spiritus natura totam suam et scientiam et virtutem fundent; nihil tamen adeo obscure, adeo confuse et implexe, quam Spiritum explicant. Unde cum non possent satis exprimere absolutissimam eius perfectionem et intelligentiam, indiderunt ei nomen maxime excellens, iusseruntque palam vocari *Quei xin* 鬼神, nempe Spiritum destruentem ac producentem (A). De quo iuxta illos haec pauca accipe.

Dico 1. quod ad Spiritus definitionem attinet, haec est varia; 1. sic; Spiritus est id, quod nec quiete *Yn* 陰, nec motu *Yam* 陽 potest comprehendi (B); dum enim se movet, quiescit; dum quiescit, se movet; sed in isto motu quieti mixto, et in ista quiete motui mixta, et motum et quietem numquam non habet (C); (nempe diversimode). Spiritus est viae excellentia; seu illa alternantis quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 via ut est incomprehensibilis, dicitur Spiritus (D). Denique Spiritus est quid incomprehensibile et ineffabile (E).

2. Sic: Spiritus est id, quod omnes res longe transcendit, et omnes res mire perficit (F). Nec separatur a re sensibili, nec in illa includitur; et quia omnes res longe transcendit, ideo ad omnes se extendit. Dum [92] dicitur quod quinque prima principia universalis sint tantum una quies *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽, una autem quies *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 sint tantum unus *Tay Kie* 太極 seu primus rerum Terminus, per hoc exprimitur Spiritus, quatenus est substantia omnes res longe transcendens. Dum dicitur, quod quinque Caeli temperies (scilicet tempus pluvium, serenum, calidum, frigidum, ventosum) obsequenti directione sibi invicem succedant; quatuor anni tempestates stata vicissitudine volvantur; Ens sine termino, quies *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽, quinque prima principia universalis excellentissimo modo unionem faciant; per hoc exprimitur Spiritus, quatenus est causa omnes res mire perficiens (G).

3. Sic: Spiritus destruens et producens est duplicis vitae seu duplicis operationis vitalis naturale Principium; quatenus enim Spiritus destruens, est quietis *Yn* 陰 Intelligentia; quatenus Spiritus producens, est motus *Yam* 陽 Intelligentia; sive quatenus venit et se extendit, aut se communicat per rei productionem, dicitur *Xin* 神, id est Spiritus producens; quatenus redit, et se colligit aut definit se communicare per rei destructionem, dicitur *Quei* 鬼, id est Spiritus destruens (H).

Unde nota: ista vox *naturale* non sumitur hic prout opponitur libero, sed prout opponitur violento, adeoque et voluntarium et liberum potest esse naturale (I).

4. Sic: Spiritus est caeli ac terrae causa effectiva, seu rerum Effector prout dat eis esse aut definere (K); dicitur causa effectiva, quia venit, et se extendit causando rei esse; redit et se colligit causando rei definere (L); (vide hic infra in textibus num. 10. littera K. sub finem quomodo iuxta Sinas fiat ista rei productio et definitio, ac quomodo ab eis explicetur) atque ita quatenus duplex causa effectiva, vel quatenus quid duplex dicitur *Quei xin* 鬼神, nempe Spiritus destruens ac producens. Quatenus autem est substantia omnes res longe transcendens seu quatenus unica causa quae est Spiritus (intellige causam in actu primo), aut quatenus unum

quid spirituale, dicitur tantum *Xin* nempe Spiritus. Unde dum dicitur ista vox *Xin* 神 prout opponitur voci *Quei* 鬼; seu dum dicitur Spiritus quatenus producens cum respectu ad Spiritum quatenus destruentem, tunc partialiter, et inadaequate sumitur; dum autem solitarie dicitur *Xin* 神 sine respectu ad *Quei* 鬼, tunc potest idem intelligi ac *Tay Kie* 太極, seu primus rerum Terminus (M).

[93] Hinc insuper habetur quod hominis anima dum unitur corpori, dicatur *Xin* 神 seu Spiritus (N); dum separatur a corpore, dicatur *Quei* 鬼 (O); quamvis post separationem a corpore etiam saepissime vocetur adhuc nomine pristino *Xin* 神 (P). Unde ulterius habes, quod ista bina vox *Quei xin* 鬼神 possit applicari caeli ac terrae Spiritui, hominis spiritui, ac aliis rebus, in quibus agit aut praeest Spiritus (Q). Cur autem illi sinici Authores adeo operose aut per effecta sensibilia, aut per abstractionem a re sensibili, aut per rationem vel viam incomprehensibiliter activam explicant naturam Spiritus, illud ideo videntur facere, ut non putentur loqui de falsis Idolorum Sinensium spiritibus (R). Itaque ex his omnibus Spiritus definitionibus, vel potius descriptionibus vides Sinas per vocem *Spiritu* intelligere Ens, vel Causam aliquam invisibilem immaterialem, abstractam a re sensibili, et humana mente incomprehensibilem.

Dico 2. Spiritus iuxta illos sic dividitur: 1. Est caeli ac terrae spiritus (S). 2. Agrorum, frugum, montium, fluminum et omnium specierum spiritus (T). 3. Est domus spiritus; hunc quintuplicem enumerant (V). 4. Est hominum viventium spiritus. Hic subinde de solo hominis animo intelligitur (X); aliquando de ipso homine spirituali et interiori; qui enim interiori et imperceptibili virtute vel acutiori simul mentis perspicacia multum excellit, hic dicitur vir spiritualis (Z). De hoc spiritu sat saepe agit liber mutationum ac productionum, nempe de spiritu seu intellectu penetrante Principis *Fo Hi* 伏羲, *Ven Vam* 文王, *Cheu kum* 周公, qui invenerunt, explana[ve]runt, tradiderunt istam mutationum ac productionum, seu causarum naturalium doctrinam per symbola aenigmatica repraesentatam (W). Unde et ipsammet Doctrinam vocant spiritualem, seu spiritum; nimirum partim ab acuto hominis intellectu aut spiritu, qui illam invenit ac tradidit; partim ab ipso naturae Authore, cuius actiones et effecta continua, ut passim sentiunt Sinae, per illam indicantur et explanantur (Y). Imo et ipsos pullulantissimae herbae *Xi* 蓍 calamos, quibus vario ordine dispositis et enumeratis adaptant ista symbola, et symbolorum partes ad videndum, utrum eiusmodi coniunctio ac variatio indicet rem rectae rationi consentaneam, necne, etiam vocant spirituales, et istam herbam *Xi* 蓍 rem spiritualem (AA); nimirum instrumentaliter, seu instrumentum, quod spiritualis hominis intellectus disposuit et adhibuit ad indicandum rem a spirituali hominis ratione vel faciendam vel omittendam, vel prosequendam vel fugiendam (BB). Quemadmodum si quis [94] artificium Algebrae, quod adhibetur ad cruendam radicem quadratam aut non quadratam, vocaret spirituale; intelligeret utique spiritualis intellectus artificium.

5. Est hominum defunctorum spiritus. Hoc modo prisci illi homines, qui optime de Imperio ac republica meriti fuerunt, ideoque olim illis fiebat ceremonia *cy* 祭, vocantur spiritus (CC). Nimirum quinque celebres Imperatores, et Imperatorum quinque ministri famosi (DD). Et certe 1. Petri 3. homines defuncti in limbo existentes vocantur spiritus sic: *his qui in carcere erant, spiritibus veniens praedicavit*. Ita etiam Avorum et parentum defunctorum animae vocantur spiritus.

Iam vero cum recentes Sinae, qui Litteratorum Doctrinam profitentur, passim dicant hominis animam post mortem interire aut dissipari (EE); illosque esse sectarios, qui illam afferunt ad suum principium et originem redire, nihilque posse de hac re discuti (FF); certe frustra et male cohaerenter iuxta illos inquirerem, ecquas illa post mortem qualitates, ecquas

proprietates habeat? De hominis autem viventis anima seu spiritu, ecquas qualitates, ecquas proprietates in vita habeat, dicitur postea in Tractatu Ethicae sinicae. Nunc igitur restat, ut inquiramus ecquas qualitates, seu ecquas proprietates illi spiritus qui nunquam intereunt, aut dissipantur, habeant (GG). Itaque

Dico 3. Spiritus proprietates sunt hae praecipuae: 1. Est *incorporeitas*; quia Spiritus nec figuram nec vocem habet (HH). 2. Est *imperceptibilitas*, qua nec ab oculo videri, nec ab aure audiri potest (II). 3. Est *perspicacitas*, qua non potest decipi (KK). 4. Est *rectitudo*, qua non potest adulando perverti (LL). 5. Est *aequitas*, qua bonis bona, malis mala affert (MM). 6. Est *scientia*, qua cognoscit res obscuras et reconditas, ad quas nec auris, nec oculus, nec hominis animus pertingit; imo vel minimam cogitationem cognoscit (NN). 7. Est *maiestas*, qua peccatis vilipenditur (OO); 8. Est *inaccessibilis caligo*, seu invisibilis actio qua suos effectus producit, ac sensibiles reddit (PP); ideoque summa oritur difficultas eum cognoscendi. Quocirca sufficit, inquirunt, spiritum colere, nec oportet nimium profunda perscrutatione illius naturam investigare (QQ); magnaque est coecitas adulatorio cultu petere ab eo aliquid, quod sciri non potest; unde homo debet tantum in id incumbere quod eius conditio, officium, et recta ratio ab eo postulat. Quod vero attinet ad cultum Spiritus, sufficit reverentiam ei exhibere ad servitium [95] praestandum; nec oportet propinquiore accessu illum vilipendere, nec importuna adulatione et oratione illi oblationem facere ad postulanda bona, nempe temporalia; nam de aeternis vix, aut ne vix quidem reperias ab illis Sinis fieri mentionem (RR). En quo tota Spiritus notitia, quam habent, recidit; sed de hoc infra. Nunc aliquis forsitan obiiciet: hic dicitur unicus iste caeli ac terrae Spiritus; nuper tamen audivi Sinas litare Caelo Regi, ac Terrae Reginae; quid? Quomodo id cohaeret? Vide, quaeso, qui haec obiicis, te prius, ut memini, dicere Sinas esse Atheos, ideoque huc usque illud impugnavi; iam vero facis eos Idololatrias; nam Rex Caelum, et Regina Terra, non minus sunt idola, quam olim Cybele, ac Caelus seu Caelum. Sed ut obiectionem solvam, sequentem annecto quaestionem.

Textus Librorum.

A. 1. In Lib. Rit. cap. 24. *cy y* 祭義 agens de spiritu sic Interpres *Chin Hao* 陳澹: ob absolutissimam eius praestantiam et intelligentiam occultari nesciam, inditum est illi nomen maxime excellens, iussusque palam vocari *Quei xin* 鬼神, seu Spiritus destruens ac producens, ut esset totius Imperii norma ac regula. Hinc omnes no[ve]runt quem verentur, nec audent eum aspernari; norunt cui subsunt, nec audent ei adversari.

B. 2. Lib. mutat. ac product. parte *Xam chuen* 上傳 art. 5. sic: id quod nec quiete *Yn* 陰, nec motu *Yam* 陽 potest comprehendi, dicitur Spiritus.

C. 3. Lib. naturae et rationis brevis expositio tom. 1. art. *Tum cim* 動靜, sic: quod dum movetur, non quiescit; et dum quiescit, non movetur, illud est res corporea; quod autem dum movetur (nempe a seipso) quiescit; et dum quiescit, movetur; istud est Spiritus: attamen in isto motu quieti mixto, et in ista quiete motui mixta, et quietem et motum numquam non habet. Res corporea ad multa non se extendit; Spiritus autem omnia transcendit et perficit.

D. 4. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 18. part. *Xam chuen* 上傳, art. 5. sic: in omnibus articulis supra dictis, uti continetur unius quietis *Yn* 陰, et unius motus *Yam* 陽 via, ita etiam continetur ipsius quietis *Yn* 陰 et istius motus *Yam* 陽 Spiritus incomprehensibilis; Spiritus enim est ipsa viae excellentia, non sic tamen ut praeter viam habeatur aliud, quod vocetur Spiritus. Et paulo infra: illa alternantis quietis *Yn* 陰, et [96] motus *Yam* 陽 via dum exprimitur ut est incomprehensibilis, dicitur Spiritus.

E. 5. Lib. naturae et rationis brevis expositio tom. 1. art. *Xin hoa* 神化: spiritus est Caeli virtus; causa est Caeli via; virtus quidem substantia; sed via est usus; utrumque cum vitali aura unum. Ens abstractum a materia, quod potest verbis exprimi, habet aliquid per quod possit re praesentari; spiritus autem est aliquid incomprehensibile; idcirco non adeo urgetur illius explicatio, verba enim non suppetunt ad eum penitus explicandum. Causa est aliquid scitu ac penetratu dumtaxat difficile, et ideo magnopere urgetur eius explicatio; sed nec verba suppetunt ad illam prorsus, ut est, vere explicandam.

F. 6. Lib. mutat. ac product. part. *Xue qua* 說卦 art. 6. Spiritus est id quod omnes res etc. ut supra in contextu.

G. 7. Lib. naturae et rationis brevis expositio tom. 1. art. *tum cim* 動靜: res corporea uni parti astringitur; Spiritus vero nec a re corporea separatur; nec in illa includitur; in motu habet quietem, in quiete habet motum. Res quae uni parti adstringitur, non potest ad multa generaliter se extendere; Spiritus autem quia omnes res longe transcendit, ideo ad omnes generaliter se extendit; dum dicitur quod etc. ut supra in contextu.

H. 8. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in Lib. immut. medii art. 16. citans Doctorem *Cham* 張 sic: Spiritus destruens ac producens, inquit Doctor *Cham* 張, est duplicis aerae vitalis naturale Principium; ego autem arbitror sic hoc explicandum: si exprimatur per duplicem aeraem vitalem Spiritus destruens ac producens; Spiritus destruens erit quietis *Yn* 陰 Intelligentia; Spiritus producens, erit motus *Yam* 陽 Intelligentia; si autem per unicam aeraem vitalem; Spiritus veniens et se extendens, erit Spiritus producens; Spiritus rediens et se colligens, erit Spiritus destruens; reapse vero est una et eadem res, sive unum et idem quid.

I. 9 Memcius lib. 2. cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上 sic: quod homo sine studio potest agere, id habetur ex naturali eius agendi facultate; et quod sine cura potest intelligere, id habetur ex naturali eius intelligendi facultate.

K. 10. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. in lib. immut. medii art. 16. sic: Spiritus destruens ac producens, inquit Doctor *Chim* 程, est Caeli ac terrae opera, rerumque Effectoris vestigia (nempe [97] sumpta per metonymiam, effectus pro causa, ut patet ex ipso textu et interpretatione hic, et alibi). Doctor *Chim* 程 veritus ne Litterarum Alumni Spiritum inquirerent in quadam obscura et recondita patria; ideo dixit *Caeli ac terrae opera, rerumque Effectoris vestigia; vestigia*, inquam, quia Spiritus per haec nonnihil se prodit visui nostro et auditui; proprius enim et originalis huius loci sensus est, quod Spiritus destruens ac producens nec videri nec audiri possit, sed ita corpora penetret, ut ab eis non separetur. Ista verba, *Caeli ac terrae opera*, idem significant ac haec, *rerum Effectoris vestigia*. Haec verba *rerum Effector* indicant caelum ac terram, ut id in quo ipse agit; agit autem vel causando rei existentiam, vel causando rei desitionem; primum est rem transferre a non esse ad esse; 2. est rem transferre ab esse ad non esse.

Deinde paulo infra sic: Interpres *Cim cham* 清嘗 triplicem supradictam Spiritus destruentis et producentis explicationem a Doctore *Chu Hi* 朱熹 recensitam in unam complectens; *Spiritus*, inquit, *destruens ac producens, caeli ac terrae opera, duplicis vitalis aerae naturale Principium*, dum venit et se extendit, dicitur Spiritus producens; dum redit et se colligit, dicitur Spiritus destruens. Deinde sic: istae voces *Spiritus destruens ac producens*, comprehendunt Caelum, terram, homines et alias res. Quies *Yn* 陰, et motus *Yam* 陽 non sunt Spiritus destruens ac producens; sed Prinic[ie ci]pium quietis *Yn* 陰, et motus *Yam* 陽 quod potest se colligere et extendere, abire et venire, id dicitur Spiritus destruens ac producens; quia ipse est vitalis aerae

vis motrix, causans motum et quietem; ideo dicitur duplicis vitalis aerae seu duplicis vitae secundae naturale Principium, scilicet quietis *Yn* 陰 Intelligentia, et motus *Yam* 陽 Intelligentia; Caelum enim ac terra naturaliter et invisibili modo res efficiunt; quod autem quies *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 habeant istam Intelligentiam, est quia primus rerum Terminus dum se movet, producit modum *Yam* 陽; motu absoluto quiescit; quiescendo producit modum *Yn* 陰; quiete absoluta rursus se movet; atque ita alternans unus motus, et una quies est mutua istius modi *Yn et Yam* 陰陽 origo ac principium; atque hinc est cur modo abeat, modo veniat; modo se colligat, modo se extendat (nempe ista Intelligentia seu Spiritus) inexhausta vicissitudine; idque est quod vocant duplicem causam effectivam. Hoc modo scis ab ista duplici causa effectiva ita omnes res penetrari, ut ab ea non separentur, [98] nihilque aliud latet. Rursus paulo infra, parva Doctoris *Chu Hi* 朱熹 interpretatio, sic: Spiritus, inquit, dum dicitur caeli ac terra: opera, id tantum intelligitur de rebus, in quibus se spectabilem facit; v. g. hae res: frigore adveniente, aestas abit; sole abeunte luna advenit; quae vere nata sunt, aestate adolescunt. Rursum eadem sic ait: ventus, pluvia, pruina, ros, sol, luna, dies, noctes sunt Spiritus vestigia: Doctor *Chu Hi* 朱熹 his verbis indicat se illa assumere ad demonstrandum hominibus, quomodo in animo secum meditando possint Spiritus destruentis ac producentis locum attingere, ac scire. Si enim illa enumerata pro ipso Spiritu destruyente ac producente assumerentur, iam ille posset videri et audiri (contra ipsummet textum). Deinde sol, luna, ventus, pluvia et similia quomodo unita possunt fieri principium dans rebus esse; et dissipata quomodo possunt esse principium dans rebus definere? Sol ergo, luna, ventus, pluvia, et similia sunt etiam res, quae a Spiritu destruyente et producente penetrantur.

Iterum paulo post sic: dum per coniunctionem quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 incipit res habere suum esse; qui efficit ut incipiat ista res habere suum esse, est Spiritus se extendens, seu se communicans; dum autem per disiunctionem quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 definit res habere suum esse, qui efficit ut ista res definat habere suum esse, est Spiritus se colligens et rediens; et hoc est, quod textus dicit eum ita in omnes res penetrare, ut ab eis separari non possit.

Nota: iste modus loquendi *coniunctio quietis Yn 陰 et motus Yam 陽, et disiunctio quietis Yn 陰 et motus Yam 陽*, ut reducat ad nostrum modum loquendi Europaeum, quamvis aliquando posset utcumque intelligi de coniunctione, et disiunctione materiae ac formae; tamen generalius et universalius loquendo, videtur intelligendus de transitu a non actione, seu quiete ad actionem, seu motum; dum transitur a non actione ad actionem, ita ut ex non esse rei, fiat esse rei; tunc dicitur *coniunctio*; quia nimirum vel unitur materia cum forma, vel natura cum subsistentia, vel subiectum cum accidentibus; dum transitur a non actione ad actionem, ita ut ex esse rei fiat non esse rei, tunc dicitur *disiunctio*; quia nimirum ista disiunguntur. Ista enim voces *Yn et Yam* 陰陽 in generalissima sua significatione, ut iam patet ex dictis, et infra magis adhuc patebit, nil aliud significant, quam quietem et motum; *Yn* 陰 significat quietem vel negativam vel positivam, seu co[ø]e[ssationem] aut [99] conservationem; *Yam* 陽 significat motum, seu sequentem actionem; vel potius istae voces *Yn Yam* 陰陽 significant modum ex hac quiete et moto resultantem, seu relationem transcendentalem. Deinde iuxta Philosophos omnis actio successiva admittit quasdam morulas seu quietem, ita ut post primam actionem, fiat parva quaedam morula, et post morulam altera numero actio, et post actionem altera numero morula, et sic deinceps. Itaque cum hoc modo agendi, ista alternans quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 reciprocatio sinica, seu productio habet quamdam affinitatem, aut fortasse est eadem quoad rem.

L. 11. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 4. in lib. immutab. medii art. 29. sic: cum Doctor *Chu Hi* 朱熹 prius dixisset: *Spiritus destruens ac producens est rerum Effectoris vestigia; et postea dicat: Spiritus destruens ac producens est summopere absconditus et scitu perdifficilis*; utrumque ergo unum, et idem est. Illa nempe vox *vestigia* vult tantum indicare quod Spiritus destruens ac producens se extendat et se colligat, veniat et abeat; non vero vult dicere cum esse aliquid sensibile, quod possit videri et audiri.

L. 12. Vera lib. mutat. ac prod. explanatio tom. 17. part. *Xam chuen* 上傳 art. 4. citans Interpretem *Tsay hui Chay* 蔡虛齋, sic: dies ac noctes, inquit Doctor *Tsay hui chay* 蔡虛齋, superiora et inferiora: meridies et septentrio, alta et profunda sunt tantum Principii caliginosi et lucidi vestigia; non sunt causa; causa est Ratio, per quam res sic fit. Et paulo post: istae 2. Voces *Vita* et *Mors* intelliguntur de homine et aliis rebus: hae autem duae *Quei xin* 鬼神 seu Spiritus destruens ac producens, intelliguntur de rerum Effectore. *Mors* et *vita*, id est hominis et aliarum rerum *mors* et *vita*; *Quei xin* 鬼神 est illud quo homo et aliae res moriuntur et vivunt. Rursus paulo infra sic: Principii caliginosi et lucidi, mortis et vitae, Spiritus destruentis et producentis ratio seu essentia, est quid penetratu difficillimum.

Vide etiam hic supra num. 10. litt. K. sub. finem.

M. 13. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. in lib. immutab. medii art. 16. sic: dum dicitur Spiritus esse *Caeli et terrae opera*, exprimitur spiritus destruens ac producens, ut est duplex causa effectiva (nempe generationis et corruptionis in actu secundo); dum dicitur *Ens longe transcendens et mire activum ac perfectivum*, exprimitur Spiritus ut est unica causa, quae est Spiritus (nempe causa in actu [100] primo); dum dicitur vox *Xin* 神 prout opponitur voci *Quei* 鬼, seu Spiritus producens prout opponitur spiritui destruenti; tunc partialiter et inadaequate sumitur, dum autem solitarie, et tantum dicitur *Xin* 神 sine respectu ad *Quei* 鬼, tunc potest idem intelligi ac *Tay Kie* 太極, seu primus rerum Terminus.

N. 14. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 5. in lib. 2. Memcii cap. 7. *Cin sin xam* 盡心上 sic: dum interpretes explicant quid sit cor, dicunt esse hominis Spiritum intelligentem.

O. 15. Lib. Rit. tom. 8. cap. 23. *Cy fa* 祭法: quidquid in mundo vivit, accipit certam et suae vitae et status legem; istae omnes res, ubi intereunt, dicuntur destructae; homo autem ubi interit, dicitur *Quei* 鬼 Spiritus rediens. Tum ibi Interpres alludendo ad litteram *Quei* 鬼, id est *spiritus rediens*, et ad aliam litteram *Quei* 鬼, id est *redire*, sic ait: dum homo dicitur *spiritus rediens* *Quei* 鬼, per id significatur ipsum habere quo redeat.

P. 16. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in lib. carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Ven Vam* 文王, sic: haec strophæ ait defuncti Principis *Ven Vam* 文王 spiritum sinice *Xin* 神 sursum existere, et clare in caelo splendescere.

Q. 17. Interpres *Cham kiu chim* 張居正. tom 6. in lib. sent. art. 8. sic: Spiritus abiens et veniens, se colligans et se extendens, seu se communicans comprehendit et spiritus caeli, et spiritus terrae, et hominis defuncti animam. Vide etiam hic supra n. 10. litt. K.

R. 18. Vide hic supra num. 10. littera K.

S. 19. Lib. Rit. cap. 5. *Vam chi* 王制 sic: Imperator facit oblationem *cy* 祭 Caelo, ac Terrae (id est Spiritui); Regulus agrorum ac frugum spiritui. Imperator facit oblationem *cy* 祭 celebrioribus Imperii montibus ac magnis fluminibus in sua ditioe positis.

T. 20. Lib. Rit. cap. 5. *Vam chi* 王制: si montium ac fluminum spiritibus non fiat oblatio *cy* 祭, contra reverentiam peccatur.

T. 21. Lib. Annal. Imperial. tom. 1. cap. *Xun Tien* 舜典 sic: deinde princeps *Xun* 舜 litavit caeli Domino ac Rectori *Xam Ti* 上帝; fecit oblationes temporis, frigoris et aestus, solis, lunae, stellarum, siccitatis et humiditatis venerandis spiritibus; item montibus et fluminibus (id est eorum spiritibus); denique omnium spirituum multitudini.

V. 22. Lib. *Pe hu tum* 白虎通. tom. 1. cap. *V su* 五祀 sic interrogat: quanam sunt istae 5. oblationes? Resp. eae, quae fiunt spiritui domus portae, [101] cubiculi portae, putei (lib. Rit. cap. 6. *Yue lim* 月令, loco *putei* ponit *viae*), domus meditullii, et foci.

X. 23. Vide hic supra num. 14. littera N.

Z. 24. Quotidiana 4. lib. explicatio tom. 26. in lib. 2. Memcii, cap. 8. *Cin sin Hia* 盡心下 sic: qui tam subtili, pura, integra et ita ab omnibus sensibus remota virtute excellit, ut quamvis admirabilia opera efficiat, percipi tamen ac comprehendi non possit, hic dicitur vir spiritualis.

Z. 25. Lib. mutat. ac product. part. *Chuen Hia* 傳下 art. 5. sic: annon vir vere spiritualis ille est qui intimos rerum impulsus ac tendentias cognoscit? Ad quem locum vera huius libri expositio tom. 18. sic: nulla in mundo res est, inquit Confucius, quae intimum aliquem specialem impulsum ac propensionem non habeat; qui illam potest cognoscere, an non is vere vir spiritualis, et intelligens est?

W. 26. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 19. part. *Xam chuen* 上傳 art. 10. sic: summa perfectio, summa mutatio, et summa spiritualitas est libri mutationum ac productionum via; et hanc vir sapiens efformavit. Dein paulo post: illa figurarum symbolicarum mobilitas est id, quo vir sapiens profundissimae subtilitatis rationem exhaustit; nimirum summam illam mobilitatem spiritualitate donando.

Y. 27. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 18. part. *Chuen xam* 傳上 art. 9. citans Interpretem *Tsay hui chay* 蔡虛齋 sic: hic Doctor significat in doctrina libri mutationum ac productionum contineri rationem, quae illam spiritualem reddit, v.g. haec verba *Caeli virtus prima seu magna, communicativa, directiva, perfectiva; noli uti; prodest*, et similes eius doctrinae dictiones. Haec enim suis regulis efficiunt, ut homo in suis actionibus rectam sequatur rationem, hocque habetur ex numero symbolorum Aenygmaticorum, eorumque partium numericarum varie convoluto; hinc doctrina libri mutationum ac productionum habet quo virtutis opus spiritualizet, seu valde spirituale efficiat.

Y. 28. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom. 19. art. *Chuen xam* 傳上 art. 4. Cum ergo haec libri mutationum ac productionum via sit tanta, tamque vasta, quomodo vir sapiens illam potuit ad usum revocare? Resp. ista via est unica; sed prout diffunditur ac dividitur in caelo, terra, et omnibus rebus, dicitur ratio; prout infunditur ac recipitur in hominibus et aliis rebus, dicitur natura; prout continue semper agit in rerum Effectore, dicitur Lex. Solus autem vir sapiens potuit illam [102] penetrare et mente complecti. Hic ergo refertur quomodo vir sapiens doctrinam mutationum ac productionum ad usum revoca[ve]rit, exhauriendo et penetrando totam rationis amplitudinem.

AA. 29. Liber mutat. ac prod. part. *Chuen xam* 傳上 art. 11. sic: *quocirca illa herba Xi 蓍 calamorum vario ordine ac ferie adaptatorum vis evadit spiritualis*. Ad quem locum vera huius libri expositio tom. 19. sic: quamvis istius doctrinae mutationum ac productionum usus ad omnes mundi res se extendat; tota tamen illius ratio in mente sapientis reapse concluderetur; idcirco tantummodo habet istas herbas *Xi 蓍*, symbola Aenigmatica, et eorum partes numericas.

AA. 30. Liber mutat. ac product. part. *Chuen xam* 傳上 art. 11. sic: *idcirco vir sapiens cum Caeli viam rite intelligeret, et populorum res attenderet, instituit illam rem spiritualem ad promovendam populorum utilitatem*. Ad quem locum vera huius libri expositio tom. 19. sic: sapiens cum huius doctrinae rationem in mente conclusam teneret, postea eam exterius proditam adaptavit illi herbae *Xi 蓍*, et testudini, ut hoc modo cognitum illius doctrinae usum possent populi in praXi 蓍 m deducere. Et paulo post: dum populi illo doctrinae artificio utuntur, spiritus (nempe artificii Authoris spiritus) naturali populorum facultati claram indit intelligentiam; dum sapiens illo usus est, suus ipse spiritus naturali suae facultati claram indidit intelligentiam.

AA. 31. Lib. mutat. et product. part. *Chuen xam* 傳上 art. 10. sic: *doctrina libri mutationum ac productionum cogitatione, et actione caret*; ad quem locum vera huius libri expositio tom. 19. sic: istae voces, inquit Doctor *Chu Hi* 朱熹, *doctrina mutationum ac productionum* indicant symbola aenigmatica eorumque partes numericas cum calamis herbae *Xi 蓍* in certum ordinem distributa; hae vero *cogitatione et actione caret*, significant illa animo, mente, intentione carere. Et paulo post: ista symbola cum calamis herbae *Xi 蓍* sic distributa, sunt quid deliberationis, et rationationis expers; ideo dicuntur *cogitatione et actione carere*: dum dicitur *cogitatione et actione caret*, inquit Doctor *Tsay hui chay* 蔡虛齋, id significat tantum, quod animo, mente, intentione careat, nempe ista doctrina, seu symbola ista aenigmatica.

BB. 32. Quotidiana lib. mutat. ac product. explicatio tom. 16. part. *Xam chuen* 上傳 art. 11. sic: quod attinet ad illam herbam *Xi 蓍*, est tantum una planta, sicut aliae; fac ut in virum sapientem non inciderit, [103] unde sane nosceretur res spiritualis esse? Si enim intelligens et perspicax viri sapientis spiritus illius artificium non instituisset, illamque non usus fuisset; ista res spiritualis semper res inutilis remansisset. Qui sane illa herba *Xi 蓍* ex se potuisset fieri spiritualis? Idcirco ista res spifitualis non est aliquid spirituale, sed tantum post institutum a viro sapiente illius artificium, tunc factum est aliquid spirituale.

CC. 33. Lib. Rit. tom. 8. cap. 23. *Cy fa* 祭法 sic: prisci illi Imperatores et scientia et virtute incltyti, sic faciendae ceremoniae *cy* 祭 ritus ac leges instituerunt, ut qui praeclara vitae ac regiminis praecepta populis olim tradiderant, iis fieret ceremonia *cy* 祭; qui pro publica utilitate sollicitanda vitam profuderant, iis fieret ceremonia *cy* 祭; qui strenuis suis laboribus vacillantem imperii statum consolidaverant, iis fieret ceremonia *cy* 祭; qui magnis populi aerumnis opem tulerant, iis fieret ceremonia *cy* 祭; denique qui magna populorum mala impediarent, iis fieret ceremonia *cy* 祭, seu ceremonialis gratitudinis exhibitio.

DD. 34. Lib. sermon. domestic. Confucii art. 24. Caelum continet 5. prima principia universalialia, aquam, ignem, metallum, lignum, hu mum, quae iuxta varias anni tempestall[† t]es serviunt ad rerum productiones et nutritiones. Illorum spiritus dicuntur 5. illi prisci Imperatores. Prisci illi Imperatores quia mutando Imperia mutabant et Imperii cognomen, repraesentabant ista 5 prima principia universalialia, quae alternatim praesident assiduis rerum generationibus et corruptionibus. Hinc Imperator *Tay hao* 太皞, id est *Fo Hi* 伏羲, ligno; Imperator *Yen Ti* 炎帝 id est *Xin Num* 神農, igni; Imperator *Hoam Ti* 黃帝, humo; Imperator *Xao Hao* 少皞, metallo;

Imperator *Chuen Hio* 顓頊, aquae comparatus est. Et paulo post: ego, inquit, Praefectus *Kam* 康, audivi Principem *Keu vam* 勾芒, ligni; Principem *Cho yum* 祝融, ignis; Principem *Fo xeu* 蓐收, metalli; Principem *Hiuen mim* 玄冥, aquae, Principem *Heu tu* 后土, terrae esse primum Praefectum; adeoque sunt Praesides istorum quinque primorum principiorum universalium; ecurr igitur non vocantur etiam Imperatores? Illae quinque primariae Praefecturae, reponit Confucius, sunt tantum virorum quinque primis principiis universalibus praefectorum nomina appellativa. Deinde paucis verbis interiectis sic: hi quinque Praefecti iuxta id quod gerere valuerunt, unusquisque suum habuit munus; dum vixerunt, erant primarii Imperii [104] Ministri; post mortem sunt honorarii spiritus; alio nomine vocantur quinque ceremoniarum *cy* 祭 spiritus; non vero vocantur Imperatores.

DD. 35. In lib. Rit. tom. 3. cap. 6. *Yue lim* 月令 Interpres *Chin Hao* 陳澹, agendo de Imperatore *Fo Hi* 伏羲 ac primario Imperii ministro *Keu vam* 勾芒, sic: quia illi viri scientia, virtute, spiritualique perfectione absoluti Caelique legi obsequentes, verbo et exemplo perfectae disciplinae normam tradendo, in vita sua optime de populo meriti sunt; ideo posteriores Imperatores verno tempore illis facere ceremoniam *cy* 祭 caeperunt; atque eadem est ratio de aliorum quatuor temporum Imperatoribus, et spiritibus; nempe praecedenti num. 34. enumeratis.

DD. 36. In lib. Rit. tom. 5. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 Interpres *Chin Hao* 陳澹, agendo de Imperatore *Xin Num* 神農, et principis *Heu cie* 后稷 defuncti animabus, et aliis sic: quia vir sapiens vult illis spiritibus de Imperio optime meritis grates persolvere, ideo quaerendo (nempe ubinam sint) iis facit ceremoniam *cy* 祭.

EE. 37. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 5. in lib. sent. art. 3. sic: dum dicitur vitalis caeli, terrae, montium, fluminum, agrorum, frugum, aura quae ab omni aevo nunquam destruitur (nempe vivens spiritus) excipere, atque gratam habere ceremoniam *cy* 祭 statim atque ei fit, hoc certe verum est, et rationi consonum. Sed quod ad hominem attinet, cum moriendo eius anima in caelum, corpus in terram redeat, post destructionem omnino perit ac definit. Deinde paulo infra: denique si res intime, ac profunde discutiatur, defunctorum Avorum aura revera desiit, ac prorsus periit.

FF. 38. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comment. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. ad lib. immutab. medii art. 16. sic: quod quidem attinet ad spiritus adventum (nempe in hominis generatione), oportet fateri verum et realem esse; quod vero attinet ad reditum, si verborum sensum ad litteram sequaris, tunc erit id quod sectarii Idololatrae afferunt, illum ad suum principium et originem redire; qua de re nihil potest discuti.

GG. 39. Vide hic supra num 37. littera EE.

HH. 40. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in eod. tom. in lib. immutab. medii art. 16. sic: quamvis autem spiritus corpore et voce sit expers, reapse tamen et vere existit illius ratio.

[105] II. 41. Quotidiana 4. libror. explicatio tom. 2. in libr. immutab. medii art. 16: tantum in mundo possunt videri res illae, quae sunt corporeae; hinc Spiritus cum sit incorporeus, quamvis illum videre velis, non tamen vides. Deinde tantum in mundo audiri possunt res illae, quae voce constant; hinc Spiritus cum vocis sit expers, quamvis illum audire velis, non tamen audis. Vel dic: quamvis illum videas et audias in effectis, non tamen illum in seipso vides et audis.

KK. 42. Quotidiana 4. lib. explicatio tom. 4. in lib. sentent. artic. 3. Proh! Dolor, inquit Confucius, iste Praefectus *Ki* 季 sic leges ac ritus transgrediendo, et adulationibus bona quaerendo, ecquem sane animum habeat, ignoro. Celebris vir ille *Lin fam* 林放 quamvis tantum foret privatus regni *Lu* 魯 incola, pravos tamen saeculi mores etiam vel sic optime no[ve]rat; et in quo vera rituum, et honestatis ratio consisteret, percontari studebat; quanto autem magis prae hoc vulgari homine *Lin fam* 林放, ille montis *Tay xan* 泰山 primi inter quinque famosos montes Spiritus, qui ob suam perspicacitatem et intelligentiam non potest artibus falli, [LL] ob suam rectitudinem et aequitatem non potest adulatione depravari; quanto, inquam, magis ille novit et rituum, et honestatis leges? Qui ergo istius praefecti *Ki* 季 oblationem *cy* 祭 Ritibus et honestati contrariam, excipiet?

Idem eodem modo habet Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 4 qui inter alia sic ait: Spiritus non potest falli, aut decipi; et paulo post: istius montis Spiritus perspicax, intelligens, aequus, rectus, profecto novit ritus, et honestatis leges.

MM. 43. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 2. in lib. immutab. medii art. 16. sic: quia autem vera et realis Spiritus producentis et destruentis, seu venientis et redeuntis Ratio in mundo assidue agens, potestatemque ac curam gerens bonis bona, malis mala dispensandi existit; ideo perfectus illius decor, ac intelligens aura clarissime se foris conspicuam prodit, atque ita occultari non potest.

NN. 44. Liber naturae et rationis brevis expositio tom. 2. art *Hoam Kie* 皇極

sic: simul atque aliqua cogitatio erumpit, statim hanc Spiritus producat ac destruat cognoscit. Idcirco vir sapiens internae sui cordis solitudini diligentissime invigilet necesse est.

NN. 45. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 3. in libr. immutab. medii art. 24: quamlibet enim rem obscuram ac reconditam, ad quam [106] nec auris, nec oculus, nec cor, nec cogitatio pertingit, quamque nec homo scire potest, praeter id, quod iam dixi, solus Spiritus destruat ac producat scire ac nolle valet.

OO. 46. In librum *Ver et Autumnum* cap. *Yn kum* 隱公 sic Interpres *Hu* 胡: longe vero peiores sunt istae coniurationes particulares, ac confederationes, quae Spiritum destruentem ac producentem offendunt, boni regiminis leges transgrediuntur, ita ut tandem omnia destruant ac pervertant.

OO. 47. Liber Rit. tom. 8. cap. 24. *cy y* 祭義 sic: *ratiocinatione autem inquiritur, ac penetratur Spiritus destruentis ac producentis natura, ut veneratio superiori adhibeatur, ad quem locum sic Interpres Chin Hao* 陳澹: in inquirenda ac penetranda Spiritus destruentis ac producentis natura, agnoscitur summa illius maiestatis ratio.

PP. 48. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. in lib. immutab. medii art. 16: Proh! Quam non potest concipi, ac comprehendere Spiritus destruat ac producat! Vide cap. 2. quaest. 3. in textibus num. 19. littera P.

QQ. 49. Quotidiana 4 lib. explicatio in lib. sentent. art. 7. sic: cum autem spiritus non possint cognosci, illos revereri, et a profunda illorum investigatione abstinere possumus.

RR. 50. Interpres *Cham kiu chim* 張居正 in lib. sentent. art. 6. sic: homo vivens in rebus quotidianis ex se habet rectam agendi viam, quam debet sequi; quod enim attinet ad bona, quibus bonos, et ad mala, quibus malos afficere solet Spiritus destruat ac producat, quamvis ea cum hominum actionibus mutuam habeant connexionem, sunt tamen res valde obscurae,

abstrusae, et scitu difficillimae. Unde maxima est caecitas adulatorie illi inservire ad quaerendum id, quod sciri non potest. Unum ergo in quod totis viribus incumbere oportet, est rectae hominis viae seu rationi sese conformare; quidquid recta ratio agendum dictat, agere; quidquid uniuscuiusque munus ac conditio ab ipso postulat, id totum vere et accurate exequi. Quod vero spectat ad spiritus (nempe generatim) vel ad Spiritum destruentem ac producentem, sufficit debitam illi reverentiam exhibere ad servitium praestandum, nec oportet propinquiori accessu illum vilipendere, nec importuna adulatione illi oblationem facere ad postulanda bona.

[107]

QUAESTIO V. Quid est iuxta Sinas *Kiao Xe* 郊社, seu Caelo ac Terrae litare?

Haec quatuor mihi videntur maxime explicanda 1. Quid sit litare Caelo? 2. Quid sit litare Terrae? 3. An litare Caelo ac Terrae, sit litare caelo materiali, ac terrae materiali; an potius eius Spiritui? 4. An litare Caelo ac Terrae sit litare unico caeli ac terrae supremo Spiritui?

Dico 1. Caelo litatur dupliciter 1. Sub dio, 2. Sub tecto. Quando sub dio litatur, ei servitur iuxta id, quod Caeli via seu Caeli agendi via postulat, et ad indicandum quod caeli ac terrae Spiritus domum non habeat, seu domo non constringatur; storeae ex stramine, vel vimine contextae (olim Sinae humi super storeas sedebant) figulinae cucurbitae, seu scutellae, tenellus vitulus cornibus pullulare incipientibus adhibetur; solum verritur, et sic litatur (A). Ad repraesentandum Caelum apponebatur vicarium solis signum, sicuti ponitur Regulus aut Praefectus primarius in rebus Imperatoriis ad repraesentandum Imperatorem; imo et solis signo adiungebatur lunae signum tanquam solis comparativum seu correlativum (nempe utriusque nomen scriptum in aliqua tabella, vel papyro, vel quid simile); utrumque tamen ad repraesentandum Caelum (B); vel potius ad repraesentandam et demonstrandum Caeli viam seu Caeli agendi viam; haec Caeli via est tantum visibilis in suis effectis, non autem in ipso Effectore (C). Quando sub tecto litatur Caelo, ei servitur iuxta id, quod caeli Domini via postulat. Agnus et vitulus, cannea et lignea vasa, cacabus et lances escis plenae adhibentur, libaminaque sunt cocta (D). Olim sub tecto in Imperialis palatii aula litavit Imperator *Vu Vam* 武王, Imperator *Hoam Ti* 黃帝, Imperator *Xin Num* 神農; adeoque antiquitus aliqua Imperialis palatii aula erat litaminis locus (E). Imo et haec serviebat ad faciendam ceremoniam *cy* 祭 illorum quinque Imperatorum priscorum dictorum *Ti* 帝, et quinque primariorum Imperii Ministrorum dictorum *Xin* 神 (quorum nomina vide in praecedentis quaestionis textibus num. 34. litt. DD) animabus (F).

Caeterum cum Caelum nihil sit aliud, quam caeli Dominus; et caeli Dominus nihil sit aliud quam Caelum; ideo ista litaminis diversitas [108] tantum petebatur ex eo, quod litando Caelo sub dio, erigeretur rotundus agger; et propterea[*e a*] dicebatur litari Caelo ob figuram illius aggeris rotundam, caeli rotundi repraesentativam; et quod litando sub tecto, ei ut caeli ac terrae Spiritui inserviretur; et propterea dicebatur litari caeli Domino (G); huic explicationi videtur standum; quamvis varii varia incerte opinentur (H). Hinc fortasse factum est, ut lapsu temporis in Pekini suburbiis ad quatuor mundi plagas exstructa fuerint quatuor aedificia cum suis aggeribus ornatis, quorum unum ad meridiem situm, Caeli; alterum ad septentrionem, terrae; tertium ad orientem, solis; quartum ad occidentem, lunae nomine insignitur; uti habentur delineata in libro *Ta mim hoei tien* 大明會典 tom. 82. et 83. Si Imperator, vel alius eius nomine adhuc ibi litet aut faciat oblationem *cy* 祭, loquere iuxta ea, quae hic supra, aut infra recensentur; nisi obstat diversa intentio, vel nova institutio libris classicis dissona, Liber enim *Ven hien tum cao* 文獻通考, qui fuse per plures tomos tractat istas Caeli, terrae, solis ac lunae

oblaciones, refert multa in illis saepius facta fuisse, quae non erant iuxta librorum classicorum doctrinam, sed iuxta Sectariorum seu Idololatrarum errores.

Praeterea quia omnes res suam a Caelo trahunt originem, et homines suam a suis Avis; ideo Imperatores conferebant suos Avos seu suae familiae conditorem cum Caelo; dumque sub dio in loco suburbano litabant Caelo (hoc litamen Caeli sub dio vocatur *Kiao* 郊; quae vox *Kiao* 郊 significat suburbium; unde litaminis nomen) tabellam illius nomine inscriptam apponebant velut ad comitandum in mensa Caeli Dominum (I).

Postea princeps *Cheu kum* 周公 cum vellet singulari honore Patrem suum *Ven Vam* 文王 defunctum colere, nec auderet ei sub dio in loco suburbano facere ceremoniam *cy* 祭 eodem modo, quo fiebat principi *Heu cie* 后稷 suae familiae conditori, nec aliunde auderet Caeli Spiritum sive caeli Dominum, intra parentalis Avorum defunctorum aedificii angustias, simili, quo homines defuncti coluntur, ritu colere, atque ita eius servitium vilipendere (K); ideo coepit in imperialis palatii aula patri defuncto ceremoniam *Cy* 祭 facere, eum cum caeli Domino conferendo, seu comitem ponendo hoc modo: caeli Domini signum stabat in medio; Principis *Ven Vam* 文王 signum in parte austro-occidentali; utrumq[ue] orientalem plagam spectans; quique praeerat huic ceremoniae *cy* 祭, et ad quem illa dirigebatur, erat caeli Dominus (L); adiungebat autem patrem suum *Ven Vam* 文王 velut comitem caeli Domino; quia sicut caeli Dominus est rerum productarum Pater [109] primus, seu primum principium; ita pater est is, a quo filius productus est (M). Verum cum sic parentes defunctos velut comites caeli Domino adiungebant, non eodem modo et caeli Domino et parentibus defunctis ceremoniam *Cy* 祭 faciebant; ritus enim erant diversi; nam pro caeli Domino tener vitulus per trimestre spatium, in mundo caulae loco separatus; pro Avis defunctis vitulus quilibet obvius et paulo grandior adhibebatur (N); et id quidem fiebat ut distingueretur servitium, quo colitur caeli, Dominus, a servitio quo coluntur hominum defunctorum animae (O); nec utriusque ceremoniae finis erat univocus: parentalis enim ceremoniae finis tantum erat correlativus et comparativus (P). Multas alias omitto differentias.

Dico 2. videtur etiam litatum Terrae dupliciter. 1. Confundendo, Terrae litamen cum praedicto Caeli litamine sub dio, seu comprehendendo Terrae litamen in isto Caeli litamine; Caeli enim litaminis vasa repraesentabant caeli et terrae naturam; hocque Caeli litamen erat id, quo Caeli via seu Caeli agendi via demonstrabatur et intelligebatur (Q). In Caeli, autem via comprehenditur terra; nam Caelum et terra quatenus ratio, est Caeli via, ut diximus supram Quaest. 3. textibus num. 34. littera (W). Unde saepius non exprimitur terra, quia terra in Caelo concluditur, sive sumas Caelum pro corpore sensibili, sive pro aura vitali (R). Insuper cum saepe dicatur Imperator litare Caelo ac Terrae, ac terra tacite comprehendi in litamine Caeli (S); nec detur boreale *Kiao* 郊, id est Terrae litamen seu locus in boreali suburbio ad litandum Terrae (hic enim locus spectat ad sequentem modum litandi Terrae (T)[]); sequitur Terrae litamen in Caeli litamine comprehendi.

2. Alius ergo modus Litandi Terrae sic est: olim Imperator cum al[i]quem terrae tractum in regnum erigeret, tunc destinabat specialem locum ad faciendam ceremoniam *cy* 祭 quot annis Vere et Autumno, frugum Spiritui, sine quibus homines vivere, et terrae seu regionis agrorumque Spiritui, sine quibus fruges crescere, et homines stare non possunt. Hic locus erat intra septa parentalis Regum defunctorum aedificii ad dexteram eius partem, inter mediam et primam, seu exteriorem portam situs sic: in medio protabat sub dio caementitium terrae suggestum non valde altum, cuius latus orientale caeruleo, australe rubeo, occidentale albo, boreale nigro colore depictum erat. Facies superior rubra gleba contegabatur, flava autem, si erat imperiale suggestum; nam Imperator [110] etiam habebat duo eiusmodi terrae suggesta,

alterum pro sua imperiali urbe, alterum pro toto imperio; uti et quisque Regulus habebat duo, alterum pro sua regia urbe, alterum pro suis populis seu pro sua ditione; imo et primarii Praefecti seu Toparchae habebant unum. Suggestum Imperiale amplum erat 50. cubitis; regale 25. Circum istud suggestum extendebatur area plana, in qua longae arborum ferries hinc et hinc satae erant. Haec area humili muro circumquaque claudebatur (V). Itaque Imperator praeter locum vel aggerem suburbii australis, in quo litabat simul Caelo ac Terrae (X), habuit adhuc alium locum, in quo speciatim litabat Terrae. Et hic locus videtur fuisse triplex, saltem subinde.

Primus est ille qui vocabatur absolute *Xe* 社, id est spiritus terrae suggestu[s]; ubi Imperator in solstitio aestivo litabat Terrae (Z); estque id quod male voca[ve]runt *Pe Kiao* 北郊, id est borealis suburbii agger ad litandum Terrae; quia ista vox *Kiao* 郊 proprie indicat Caeli litamen, quod fit in australi suburbio (W). Iste locus *Xe* 社 vocatus est etiam *fam xe* 方社 vel *fam Kieu* 方丘, id est quadrati aggeris fossa, in qua res oblata tumulabatur. Sed iam a multis saeculis maxima de hoc litamine extitit et nunquam finita controversia inter Doctores sinicos, utrum nempe Imperator deberet litare coniunctim Caelo ac Terrae, an divisim? Unde quidam Imperatores litarunt coniunctim, alii divisim, id est Caelo in solstitio hiberno et Terrae in solstitio aestivo; alii modo coniunctim, modo divisim. Hancque controversiam per plures tomos, nempe 70.71.72.74.75. etc. discutit liber *Ven hien tum kao* 文獻通考. Unde, ut arbitror, liber *Ta mim hoei tien* 大明會典 litamen Caeli ac Terrae coniunctim, in tomo 81; Caeli litamen divisim in tomo 82; Terrae litamen divisim in tomo 83. proponit.

2. Imperatoris locus ad litandum Terrae fuit dictus *Tay xe* 太社, id est magnum ac primarium terrae suggestum, quod Imperator erigebat ad litandum terrae Spiritui in gratiarum actionem pro toto suo Imperio.

3. Fuit dictus *Ti xe* 帝社, id est Imperiale Terrae suggestum quod ad eundem finem erigebat Imperator pro sua imperiali urbe (Y).

Insuper in primordiis Monarchiae sinicae, postquam Princeps *Kum Kum* 共工 adeptus fuisset aut sibi subiuga[vi]ssset totas nove Chinae provincias, id est tota China sic tunc divisam; eius filius *Keu Lum* 勾龍, qui illa tranquillitate donavit, aquas exundantantes repressit, rem agrariam provexit, dictus fuit *Heu tu* 后土, id est praefectus terrae, seu in terram dominans (AA); ideoque quando litabatur terrae Spiritui in aliquo ex dictis suggestis, etiam illi simul fiebat [111] ceremonia *cy* 祭, ponendo eum velut mensae comitem cum terrae Spiritu ad grates pro priscis beneficiis persolvendas; parique modo Principem *Heu cie* 后稷 (*Heu cie* 后稷 id est praefectum frugibus, seu in fruges dominante) qui rem agrariam multum etiam olim promoverat, ponebant velut mensae comitem cum frugum Spiritu; et dum litabant frugum Spiritui, una etiam illi faciebant ceremoniam *cy* 祭 (BB). Hinc factum est, ut ille Princeps *Keu lum* 勾龍 etiam diceretur Spiritus terrae, seu agrorum; et Princeps *Heu cie* 后稷 frugum Spiritus (CC); (nempe animae defunctorum hominum, olim rei agrariae praefectorum, non autem veri agrorum et frugum Spiritus). Unde in hoc suggesto non illis primario fiebat ceremonia *cy* 祭; sed tantum per concomitantiam. Primario enim fiebat ceremonia *cy* 祭 vel supremo terrae ac caeli Spiritui, vel tutelari Spiritui, ut mox dicam. Illis autem hominibus defunctis tantum fiebat velut mensae appositae seu convivii comitibus apponendo eorum tabellas e latere tabellarum verorum Spirituum ad grates pro beneficiis olim acceptis persolvendas (DD).

Quod attinet ad fanum *Chim Hoam* 城隍, nullam habet cum his connexionem. Huius origo, ut referunt, haec es: vixerat sub Imperio familiae *Han* 漢 quidam militiae Praefectus nomine *Ym* 嬰, cognomine *Quon* 灌, fidelitate et fortitudine spectabilis; postea sub Imperio familiae

Cin 晉 primo erectum est illi honorificum signum. Deinde lapsu temporis erectum fanum cum elaborata statua; creditur praeesse magistratibus, urbibus, civibus. Hinc quilibet magistratus in suscipiendo officio, et postea primo ac decimo quinto cuiusque mensis die illud fanum adire solet, ibique coram statua se prosternit (EE). Haec ergo statua non minus Idolum est, quam alia plurima Sinensia; nec quidquam habet commune cum praedicto terrae suggesto, et certe de illis duabus vocibus *Chim Hoam* 城隍, quae de se significant *siccas mensium fossas*, nullum omnino verbum, nec ullam mentionem faciunt libri classici eorumque interpretes, adeoque illud fanum non spectat ad doctrinam eorum Sinarum, de quibus hic agimus. Verum quidem est quod liber *Ta mim hoei tien* 大明會典 tom. 94. agat de isto *Chim Hoam* 城隍, et illi ceremoniam *cy* 祭 una cum Animabus, quae parentantibus carent, superstitionem et ridiculam praescribat, sed nullius libri classici auctoritate fultam, nec iste liber *Ta mim hoei tien* 大明會典 est classicus quoad doctrinam, multasque alias habet superstitiones, maxime ab Imperatore *Kia cim* 嘉靖 sectariorum et Idololatrarum sequace et fautore institutas. Imo idem liber etiam praescribit isti Spiritui *Chim Hoam* 城隍 una cum montium ac fluminum Spiritibus [112] communem ceremoniam *cy* 祭, adeoque rursus ibi vel superstitione loquitur, vel aliter sumit istum *Chim hoam* 城隍, id est moenium Spiritum.

Iam vero praedicta terrae suggesta, quae olim Imperator, Reguli, Toparchae intra septa parentalis suorum Avorum aedificii habebant, arbitror nunc non amplius eodem modo subsistere; sed liber *Ta mim hoei tien* 大明會典 tom. 85. dicit imperiale terrae ac frugum suggestum *Tay xe cie* 太社稷 erectum esse extra meridiolam portam ad latus dextrum (nempe in urbe imperiali) cum suo septo aut muro circumducto; et ibidem eius delineatio habetur; uti et eius ceremonia *cy* 祭. Item, uti ibidem dicitur, Imperator *Kia cim* 嘉靖 iusserat in alio septo erigi Imperiale terrae ac frugum suggestum *Ti xe cie* 帝社稷. Suggestum *Tay xe cie* 太社稷, est suggestum pro toto Imperio, ut supra dixi; *Ti Xe cie* 帝社稷 est suggestum pro ipsa urbe Imperiali. Sed hoc suggestum *Ti Xe cie* 帝社稷 et eius ceremonia *cy* 祭 postea abrogata est, ait idem liber.

Praeterea idem liber tom. 94. pro aliis omnibus Chinae urbibus praescribit ac describit Spiritus regionis ac frugum suggestum seu aggerem, eiusque ceremoniam *cy* 祭. Huius suggesti descriptionem, prout illud vidi et perlustravi in urbe *Nancham* 南昌 metropoli provinciae *Kiam si* 江西, hic infra appono; cumque Imperium Sinicum tantopere amet in rebus publicis, et maxime in aedificiis omnimodam ubique uniformitatem, existimo eiusmodi suggesta, seu terrae aggeres, qui prope reliquas urbes etiam erecti sunt, esse huic conformes ac similes. Sic ergo: haec metropolis *Nancham* 南昌, quia divisa est in duas urbeculas, ut fere solent aliae Provinciarum metropoles, habet in suis suburbiis duo terrae suggesta, alterum ad meridiem, alterum ad septentrionem situm; ubi Vere et Autumno harum duarum urbecularum Gubernatores, alter in meridionali, alter in septentrionali suggesto per se vel per alium Praefectum inferiorem facit ceremoniam *cy* 祭, offerendo capram, vel porcum vel utrumque, prius in macello occisum, ac toto corpore depilatum una cum serici volumine, coram tabella in qua scriptum est nomen Spiritus, vel Spirituum, nempe montium, fluminum, agrorum, frugum istius regionis. Septentrionale, quod vidi, sic se habet: visitur oblonga area humili muro circumdata; eius ostium columnis suffultum, semper patens et pervium. Non longe ab extremo areae, erectum est humile terrae suggestum, figura quadratum; in suggesto infixae saxae columna altitudine circiter duorum pedum, cuius stylobata quadrata, reliqua pars sphaerica; nempe iuxta Sinas per quadratam, terrae; per sphaericam figuram caelum repraesentatur. [113] E fronte istius suggestus est quoddam aedificium columnis suffultum, lacerum, utrimque

patens ac pervium absque porta, in quo nihil praeter parietes, columnas et tectum. Dum fit ceremonia *cy* 祭, in hoc aedificio patulo e regione terrae suggestus, apponuntur mensae; super unam earum sunt tabellae, in quibus scripta sunt nomina Spirituum montium, fluminum, frugum etc. super alias, sunt fercula quae praesentantur. Unde istud aedificium videtur magis extractum ad commoditatem offerentis, quam ad alium finem; nempe ad se defendendum contra ventum et pluviam, dum peragitur ritus, uti ait liber *Ta mim hoei tien* 大明會典 tom. 85. de imperiali terrae et frugum suggestis. Idcirco quando non habetur tale aedificium, ut saepe fit, tabernaculum erigitur, et sic fit ceremonia *cy* 祭. In reliquis urbibus, quae non sunt divisae in duas, audio unicum esse eiusmodi terrae suggestum. Denique conditor praecedentis imperialis familiae *Ta mim* 大明 exorsus imitari, quod habetur in libro Rituum imperii *Cheu* 周, erexerat in campo suburbano tum australem, tum borealem aggerem ad litandum Caelo die solstitii hiemalis, supra rotundum aggeris culmen; et ad litandum Terrae die solstitii aestivi in quadrata aggeris fossa, hocque aliquamdiu duravit, ac cursum habuit; sed cum variae temporis siccitates, insolitaeque aeris intemperies abortae fuissent, tandem statutum est, ut primo dumtaxat anni mense litaretur Caelo in suburbano australis aggeris culmine (FF). Sed haec satis de loco, et modo litandi tum Caelo, tum Terrae, nunc quod maxime interest, inquirendum est obiectum illius litaminis; sitne caelum materiale, an caeli materialis Spiritus? Sitne terra materialis, an terrae materialis Spiritus? Itaque

Dico 3. Dum litatur Caelo sub tecto, clarum est tunc litari Spiritui; tunc enim litatur Caelo, quatenus est caeli Dominus (GG); sed caeli Dominus seu *Xam Ti* 上帝, ut iam saepe vidimus, est Spiritus; ergo litatur non caelo materiali, sed eius Spiritui. Deinde dum litatur Caelo sub dio, citam ei litatur ut est Spiritus, non ut est quid materiale; idem intellige de Terrae litamine, quod in hoc Caeli litamine, ut dixi, comprehenditur. Ideo enim ei sub dio litatur, ut ostendatur caeli ac terrae Spiritum non habere domum; unde litando Caelo ac Terrae, res comestibiles et potabiles offeruntur, quamvis sciatur caeli, ac terrae Spiritum nec comedere, nec bibere (HH); insuper victima ad litandum Caelo sub dio, ideo particularis adhibetur, ut distinguatur caeli Spiritus ab hominis defuncti Spiritu (II); et pro vicario caeli Spiritus signo apponitur sol (KK); deinde [114] litando Caelo, ac Terrae, dicunt se admonere caeli, ac terrae Spiritum (LL); istud ergo litamen fit Spiritui, non caelo ac terrae materiali.

Denique litando Terrae in praedictis terrae suggestis *xe* 社, etiam litatur terrae Spiritui; quia id, cui litatur, dicitur esse terrae Spiritus (MM); et Imperator litando in magno Imperii suggesto, dicitur admonere terrae Spiritum (NN). Sed his non immoror, videamus ultimam difficultatem; utrum scilicet litando Caelo ac Terrae, litetur unico caeli, ac terra supremo Spiritui?

Dico 4. Dum Imperator in aggere suburbano litat Caelo sub dio (a fortiori dic de litamine sub tecto) terram, ut supra dixi, simul comprehendendo, tunc certe liquet illum litare caeli Domino ac Rectori; sed caeli Dominus ac Rector est unicus (OO). Imo caeli ac terrae Spiritus est unicus (vide supra cap. 2. Quaest. 3. dico 3); ideoque dum dicitur caeli Dominus, etiam Dominator terra seu in terram Dominans in eo comprehenditur (PP); ergo litat unico caeli, ac terrae supremo Spiritui. Ob hanc causam in hoc litamine adhibetur unica tantum victima (QQ); erravitque quidam Interpres qui dixit in hoc Caeli litamine ideo fuisse adhibitos duos vitulos, quia litabatur Caelo, ac Terrae; in ista enim occasione alter istorum duorum vitulorum erat pro Caeli litamine, de quo hic; et alter pro defuncto Principe *Heu cie* 后稷, cui simul fiebat ceremonia *cy* 祭, conferendo istum familiae *Cheu* 周 conditorem cum Caelo, seu ponendo velut comitem, ut dixi; adeoque unicus vitulus pro Caeli litamine (RR). Denique dum Imperator invisit Regulos in suis regnis, Regulus ei offert unicum solummodo vitulum; quia ritus, quo colit Imperatorem, caeli Domini vices gerentem, est sicut ille, quo Imperator colit Caelum seu caeli Dominum (SS). Cum igitur Imperator in hoc Caeli litamine in quo Terra comprehenditur,

adhibeat unicum vitulum, eumque caeli Domino, seu *Xam Ti* 上帝, qui est caeli ac terrae Spiritus, offerat, patet sane eum litare unico caeli ac terrae supremo Spiritui; dum enim dicitur *Xam Ti* 上帝, terrae Spiritus comprehenditur (TT); sed hoc rursus ex sequentibus clarius fiet.

Itaque cum olim Imperator in imperiali terrae suggesto *Xe* 社 litaret terrae Spiritui, etiam videtur tunc litasse unico caeli ac terrae supremo Spiritui; Confucius enim afferit litamen Caeli sub dio in suburbano aggere, dictum *Kiao* 郊, et litamen Terra in terrestri suggesto, dictum *Xe* 社 esse id, quo servitur caeli Domino seu *Xam Ti* 上帝; ergo litando Terrae in terrae [115] suggesto, servitur etiam caeli Domino, non minus quam litando Caelo in suburbano aggere; quod etiam interpretes hic satis innuunt sic: *dicitur*, inquit, *tantum caeli Dominus seu Caelum, quia Heu tu* 后土 *in eo comprehenditur*; istae voces *Heu tu* 后土, ut mox dicam, significant vel densam terram, vel Dominantem in terram; adeoque Dominans in terram, seu Dominator terrae comprehenditur in caeli Domino, vel densa terra comprehenditur in caelo materiali, sive includitur a caelo materiali, cuius utriusque Domino litatur; nam ibi litatur Spiritui, ut dixi. Et vero addunt interpretes, *ideo Caelo, ac Terrae praestatur servitium, ut exhibeatur gratitudo pro virtute, qua caelum omnes res tegit ac producit, et qua terra omnes res sustentat ac perficit*: sed tota illa caeli, ac terrae virtus reducitur ad caeli Dominum, seu Spiritum invisibiliter intus agentem, rerumque Effectorem (vide cap. 2. Quaest. 1. §. 2. et Quaest. 3. dico 2.); ergo etc. Unde ibidem interpretes rursus dicunt hoc Caeli litamen *Kiao* 郊 et hoc Terrae litamen *Xe* 社, esse id, quo litatur caeli Domino, seu *Xam Ti* 上帝 (VV); adeoque ad nullum alium Spiritum, quam ad caeli Dominum, terrae scilicet dominium simul in se comprehendentem, utrumque litamen referunt. Quocirca Caelum, inquit, est totus et integer Productor rerum Dominus, et ad rerum productionem tantum accipit a terra alimenti sustentationem (XX); imo cur terra alat omnes res, est quia caeli Dominus in eam dominatur, iubetque ut illa id servitii subeat (ZZ), et quidquid terra producit, id a Caelo sibi communicante accipit (WW). Denique in caelo ac terra est unicus Spiritus destruens ac producens (YY), seu unica ratio quae est caeli Dominus, internam naturae rationalis rectitudinem infundens, Caelique lex naturae infusa (AAA). Ex his igitur patet omnes terrae res, et totius mundi actiones referri ad unicum caeli Dominum seu *Xam Ti* 上帝, et non ad alium Spiritum, adeoque non haberi Regem caelum, et Reginam terram, seu duos Spiritus, alterum maritum, alterum uxorem. Ista vox *heu* 后 (quae subinde significat Reginam[]), maxime cum est iuncta voci *Hoam* 皇; ordinarie enim significat Imperatorem, Principem, Dominatorem, Dominantem (BBB), hic iuncta cum voce *Tu* 土 significat tum densitatem terra, ut ipsum ait dictionarium (CCC); tum et maxime Dominatorem terrae seu Dominantem in terram, non Reginam (DDD). Deinde Sinae agendo de animabus defunctorum negant diversitatem sexus (EEE); adeoque et in aliis spiritibus, quos nunquam reperias dici foemineos, eam etiam negabunt. Itaque ista litaminis diversitas videtur peti ex [116] diversis ritibus, non ex diverso obiecto; quia enim caelum istud visibile est quid praestantius, terra est quid vilius, et utrumque figura, ac mole diversum; ideo instituerunt alios ritus litandi primo rerum omnium Principio quatenus caeli Domino; et alios quatenus terrae Domino, seu in terram Dominanti (FFF); unde dicuntur prisci Imperatores in suburbano aggere sub dio lita[vi]sse caeli Domino, ad demonstrandos caeli patris et terrae matris ritus (GGG); quia nimirum caeli Dominus per causas secundas seu per caelum tanquam patrem; et per terram tanquam matrem, omnes res producit, conservat, alit. Hinc forte factum est, ut dum litaretur Caelo ac Terrae simul, subinde appositae fuerunt duae tabellae; altera inscripta *Hoam Ti Ki* 皇地祇 seu dominans terrae Spiritus; et altera inscripta *Hoam Tien Xam Ti* 皇天上帝, seu dominans caelo supremus Dominus. Imo ista vox sinica *Ki* 祇 (id est Spiritus) et istae voces *Xam Ti* 上帝 (id est supremus Dominus) in lingua Tartara, qua nunc ad litandum Imperator utitur, exprimuntur aut vertuntur per unam et eandem vocem *Han* 汗 id est summus

Dominus; unde ulterius insinuat in isto Caeli ac Terrae sacrificio intelligi unicum Spiritum. Deinde vitalis, inquit, caeli ac terrae aura (quae iuxta Sinas est unica) aequivalet toti patri et matri (HHH). Quin imo ipsum dumtaxat Caelum vocant patrem et matrem, uti et ipsum Imperatorem patrem et matrem populorum vocant, hodieque urbium Gubernatores passim vocantur pater et mater civium (III). Itaque sive Caelo sive Terrae litet Imperator, semper id refertur ad caeli Dominum, sive ad caeli ac terrae unicum Spiritum; et dicitur tantum filius Caeli non terrae; ideoque litamen terrae non minus quam litamen Caeli, est id, quo omnium rerum Principio grates persolvit, illudque corde recolit (KKK); unde Terrae litamen est id, quo terrae via spiritualizatur et cognoscitur (LLL); sed terrae via et Caeli via est unica, seu unicus Spiritus, ut supra dictum est; ergo Imperator litando Terrae, litat unico caeli ac terrae supremo Spiritui.

Si nonnulla ex iis quae hic dixi de litamine *Xe* 社 seu terrae, volueris applicare, et referre ad istud aliud litamen terrae quod tacite in litamine *Kiao* 郊 seu Caeli comprehenditur, tunc magis adhuc probabuntur superius dicta de litamine *Kiao* 郊, de quo hic maxime agitur et est quaestio.

Iam vero dum Imperator faciebat oblatione *cy* 祭 in duobus terrae suggestis *Tay xe* 太社, et *Ti xe* 帝社, de quibus supra, utrum eam faceret summo totius terrae ac caeli Spiritui, an tantum tutelari totius Imperii Spiritui; non satis liquet. [117] Imperator quidem *Kia cim* 嘉靖 in formula oblationis *Tay xe cie* 太社稷 videtur loqui de aliquo inferiore terrae et frugum Spiritu, aut spiritibus; quamvis in formula oblationis *Ti Xe cie* 社稷 magis generice loquatur, nempe de spiritibus aut Spiritu cuius favore habentur terrae bona; sed quam Sectariis addictus hic fuerit, scitur. Caeterum non repugnaret, quin Imperator in Imperiali v. g. terrae suggestu *Ti xe* 帝社 litaret summo totius terrae ac caeli Spiritui, ut vidimus; et in altero *Tay xe* 太社 faceret oblationem *cy* 祭 tutelari totius Imperii Spiritui, agrorum Spiritui, frugum Spiritui, uti oblationem faciebat totius Imperii montium, ac fluminum celebrium Spiritibus; sed ritibus inferioris ordinis. Et sic intellige dum videntur subinde ponere alium terrae seu agrorum, alium frugum Spiritum; vel etiam intellige de spiritibus seu animabus Principis *Heu cie* 后稷 olim agriculturae, ac frugibus; et Principis *Keu lum* 勾龍 inundationibus, atque agris componendis praefectorum; utriusque enim, ut dixi, correlative ad istos agrorum ac frugum veros Spiritus olim fiebat ceremonia *cy* 祭.

Petes I. an Reguli et Toparchae in suis terrae suggestis, etiam litarent unico terrae ac caeli summo Spiritui.

Resp. cum liber Rituum proprie agat de ritibus ab Imperatore servandis, non potest satis sciri, utrum Reguli et Toparchae aliis ritibus inferioris ordinis, et cuiusque conditioni accommodatis, etiam litarent unico terrae ac caeli summo Spiritui, an tantum facerent oblationem tutelari suae ditionis Spiritui, agrorum Spiritui, frugum Spiritui. Quamvis enim soli Imperatori licebat in suburbano aggere, et in Imperiali terrae suggestu ritu supremi ordinis litare unico caeli ac terrae summo Spiritui, nihil tamen obstat, quin etiam Regulis et Toparchis licuerit in suis terrae suggestis ritu humiliori et accommodato (Reguli enim agnum, vel capram tantum, Imperator autem bovem[]) in terrae suggestu ad oblationem adhibere debebant (MMM) litare eidem caeli ac terrae Spiritui. Certe illis, et aliis omnibus licebat demisso in terram capite, aliisque modis caeli Dominum colere; imo etiam nunc plerique Sinarum, ultima anni nocte, appositis super mensam esca et potu, proni Caelum venerantur; non ideo tamen dicuntur sibi vindicare Imperatoris ritum. Sic inter Christianos quamvis solis liceat sacerdotibus celebratione missae Deum colere; aliis tamen etiam licet diverso ritu eundem colere. Sed quidquid sit de

Regulis et Toparchis, quaestio de qua hic agitur, est utrum [118] Imperator litando Caelo ac Terrae, litet uni caeli ac terrae Domino; et haec videntur satis probata superius.

Petes 2. quis finis litaminis quod Imperator facit Caelo seu caeli ac terrae Domino?

In re satis dubia, quae ad nostram quaestionem nihil vel parum facit (hic enim quaerimus obiectum materiale, in quod litamen dirigitur, non finale) sic respondeo: triplex invenitur in libris classicis huius litaminis nomen: primum est *Luy* 類 id est litandi Caelo species, et hoc faciebat Imperator in bellum profecturus (NNN); an non forte erat impetratorium litamen? Secundum est *Chay* 柴, id est crematio; et hoc fecit Imperator *Vu Vam* 武王 debellato hoste *Cheu* 紂, obtento Imperio, rebus omnibus compositis, totam victimam comburendo (OOO); an non forte latreuticum litamen seu holocaustum? Tertium est *Kiao* 郊, id est suburbium de quo supra; et hoc facit Imperator ad grates rerum omnium Principio persolvendas, illudque mente recolendum (PPP); an non sane Eucharisticum litamen? In hoc litamine *Kiao* 郊 parentes defuncti coniungebantur cum caeli Domino, ut dixi, non autem in litamine *Chay* 柴 (quod suppono distinctum a litamine *Kiao* 郊, quamvis in litamine *Kiao* 郊 videatur etiam, saltem subinde cremari victima), nec in litamine *Luy* 類. In litamine quidem quo Imperator litabat caeli Domino ad postulandam frugum ubertatem, dicitur cum eo adiungi Princeps *Heu cie* 后稷, sive eius tabella apponi (QQQ); sed vel hoc litamen erat litamen *Xe* 社 seu terrae, non litamen *Kiao* 郊, in quo litamine *Xe* 社 Princeps *Heu cie* 后稷 cum caeli Domino seu cum Spiritu terrae adiungebatur non tanquam parens et conditor familiae *Cheu* 周, sed tanquam rei agrariae olim praefectus beneficus; vel non quatenus frugum postulatio, sed tantum, quatenus gratiarum actio ad eum dirigebatur; vel denique forte etiam adiungebatur tanquam, intercessor, existimando illum in loco esse, ubi posset intercessorem agere apud caeli Dominum; atque ita dic de aliis eiusmodi viris, qui optime de Imperio meriti obierunt, vel non multo post diluvium, vel certe quando China pravis sectis nondum depravata erat; sed de hoc iterum in 2. Tractatu, et magis singillatim.

Denique animadvertite, cum etiamnum istum litaminis *Kiao* 郊, seu litandi Caelo sub dio ritum, quot annis servet Imperator Sinicus, me non dicere eum esse licitum; Lex enim vetus quoad ceremonias, iudicia, sacrificia etc. post sufficientem Evangelii promulgationem abrogata est, sed tantum volui explicare obiectum materiale, in quod dirigitur istud [119] litamen, si fiat iuxta legitimam et veram librorum classicorum doctrinam. Iam vero forte aliquis rursum quaeret utrum *Tay Kie* 太極 seu primus rerum Terminus, de quo ego iam saepius, et tam multa Sinae maxime recentiores differunt, dici etiam possit caeli ac terrae Dominus, quatenus hic est rerum omnium Causa? Pro responso accipe quaestionem sequentem.

Textus Librorum.

A. 1. Compendiosa lib. Carm. compilatio tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *ngo tsiam* 我將 sic: quia Princeps *Cheu kum* 周公 non audebat Patri suo *Ven Vam* 文王 defuncto facere ceremoniam *cy* 祭 sub dio in loco suburbano litaminis *Kiao* 郊, uti fiebat defuncto Principi *Heu cie* 后稷 suae familiae conditori; nec etiam audebat caeli Spiritum intra parentalis Avorum defunctorum aedificii angustias, simili quo homines defuncti coluntur, ritu colere; ideo dum singulari honore fecit illi ceremoniam *cy* 祭 in Imperialis Palatii aula dicta *Mim tam* 明堂, id fuit ingeniosum explendi filialis affectus inventum. At petes: Caelum nihil est aliud quam caeli Dominus; ecurr igitur ista litaminis diversitas? Sic respondet Doctor *Chu chi* 朱熹: quia in erecto terrae rotundo aggere fit ista ceremonia *cy* 祭, ideo dicitur Caelum, seu ideo dicitur litari Caelo; litando autem

sub tecto, quia illi litatur ut caeli ac terrae Spiritui, ideo dicitur caeli Dominus, seu ideo dicitur litari caeli Domino. Quando illi servitur, inquit Interpres *Tsao* 曹, iuxta id, quod caeli via seu Caeli agendi via postulat, tunc storeae ex stramine, vel vel vimine contextae, figulinae cucurbitae seu scutellae, tenellus vitulus cornibus pullulare incipientibus instar bombycini glomeris aut castaneae, adhibetur; solum verritur et sic litatur. Quando illi servitur iuxta id quod caeli Domini via postulat; tunc agnus et vitulus, cannea et lignea vasa, cacabus et lances escis plenae adhibentur.

A. 2. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 1. ad libr. Immutab. Medii art. 19. sic: Eccur Caeli litamen vocatur suburbanus sub dio locus? Resp. iste suburbanus sub dio locus dicitur prout opponitur parentali domui; domus parentalis est quid spectans ad hominum defunctorum animas. Quia homo dum vivit, in aliqua domo (nempe publica, si magistratum habeat) habitat; idcirco postquam obiit, illa ad praestandam in vitae praeterito loco alimoniam filialis observantiae accipitur, et efficitur domus Parentalis seu repraesentativa, sinice [120] *Miao* 廟; quod autem attinet ad caeli ac terrae Spiritum, ipse non habitat in aliqua domo; idcirco erigitur terrae agger, non vero domus.

B. 3. Lib. Rit. tom. 5. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 sic: litamen *Kiao* 郊 loci suburbani sub dio fit in solstitio hiberno excipiendo initium dierum crescentium. Hoc litamen fit ad maximas Caelo persolvendas grates; et pro vicario eius signo apponitur sol. Designatur terrae agger in suburbio meridionali; quia meridies luminis et accrementi locus est. Humus verritur et litatur, qua in re spectatur ritus simplicitas et subiectum. Pro vasis adhibentur figulinae cucurbitae instar scutellarum ad repraesentandam caeli ac terrae naturam. Deinde paulo post sic: Imperator igitur litaturus gerit Diadema 12. pendulis fasciis ornatum ad referendum 12. anni menses; curru vulgari, ac simplici vehitur; quia non ornatam, sed nudam cultus virtutem spectat. Vexilla draconibus depicta, 12. Etiam pendulas fascias praeferunt. Dein exponitur sol, et luna ad repraesentandum caelum; caelum praefert astra; vir sapiens illud imitatur.

Hoc ergo litamen *Kiao* 郊 est id, quo Caeli via seu Caeli agendi via demonstratur ac cognoscitur. Si autem vitulo destinato ad litandum caeli Domino, infausti aliquid acciderit; tunc accipiatur vitulus destinatus ad offerendum defuncto Principi *Heu cie* 后稷. Quod attinet ad vitulum caeli Domini litamini destinatum, debet fuisse per trimestre spatium in mundo Caulae loco separatus; vitulus autem Principis *Heu cie* 后稷 ceremoniali cultui adhibendus, quivis obvius potest esse usui; atque id fit, ut servitium, quo colitur caeli Spiritus, distinguatur a servitio quo coluntur homines defuncti. Quia tamen omnes res suam a Caelo trahunt originem, et homines suam a suis Avis; ideo Princeps *Heu cie* 后稷 (nempe Avus seu conditor familiae Imperialis *Cheu* 周) confertur cum coeli Domino seu adiungitur velut comes in illa ceremoniali gratitudinis exhibitione. Hoc autem litamen *Kiao* 郊 fit ad maximas omnium rerum Principio gratias persolvendas et ad illud mente recolendum. Deinde haec addit Interpres *Chin Hao* 陳澧: Princeps *cie* 稷 (seu *Heu cie* 后稷) est tantum aliquis homo defunctus; ideo vitulus ad ei offerendum, quivis obvius potest servire.

B. 4. Lib. Rit. tom. 8. cap. 24. *cy y* 祭義: fit litamen *Kiao* 郊 ad maximas Caelo grates persolvendas, et pro vicario eius signo apponitur sol, solique luna adiungitur, tanquam eius correlativum aut comparativum. Tum [121] ibi Interpres *Chin Hao* 陳澧 sic: magna viae origo a Caelo orta est; et inter appensa, quae clare se produnt, astra nulla videntur maiora, quam sol et luna; idcirco finis instituti istius ritus, quo fit litamen *Kiao* 郊 in suburbano terrae aggere ad maximas Caelo persolvendas gratias, et pro vicario eius Spiritus signo apponitur sol, est magnopere mysteriosus ac reconditus. Quamvis, inquit Author *fam* 方, hoc litamen *Kiao* 郊 sit

ad grates Caelo persolvendas; quia tamen Caelum summa maiestate excellit, ideo non apparet eius res seu natura; unde potest quidem assumi eius via seu eius agendi via ad ei litandum; sed non potest assumi eius res seu natura pro visibili cultus signo; idcirco tantum assumitur sol pro vicario eius signo. Quemadmodum Rex seu Imperator cum aliquem convivio tractat, id committit primario alicui Praefecto, qui eius vices gerat; item dum filiam in matrimonium tradit, id committit alicui Regulo, qui eius vices gerat. Deinde dum alicui fit ceremonia *cy* 祭, seu ceremonialis gratitudinis exhibitio, etiam Adiuncto illius comparativo, aut correlativo fit aliqua gratitudinis exhibitio; ideo dum soli fit ceremonia *cy* 祭, etiam fit et lunae, eius comparativo aut correlativo. Sic dum fit ceremonia *cy* 祭 Terrae seu agrorum Spiritui, etiam fit et principi *Keu lum* 勾龍, eius comparativo; dum fit frugum Spiritui, etiam fit et Principi *Ki* 稷 seu *Heu cie* 后稷 ex familia *Cheu* 周, eius comparativo. Hi nimirum ambo principes olim rem agrariam multum promoverant, ideo sic comparative illis fiebat ceremonia *cy* 祭.

Nota tame[n] quod luna compararetur cum sole aliter quam illi defuncti principes cum agrorum, et frugum Spiritu. In litamine *Kiao* 郊 seu Caeli, luna comparabatur cum sole, ita tamen ut utrumque esset tantum signu Caeli repraesentativum, uti iam dictum est; diverso quidem modo, sol tanquam diei, et luna tanquam noctis praeses, in litamine autem *Xe cie* 社稷 seu agrorum ac frugum, illi Defuncti comparabantur cum agrorum, ac frugum Spiritu aut Spiritibus, non ut illorum signa; sed ut imitatores, comparando nempe illorum hominum gesta ac beneficia cum agrorum, ac frugum Spiritus effectis ac beneficiis.

C. 5. Lib. Rit. tom. 9. cap. 17. *Ngai Kum ven* 哀公問 sic: ausim re, inquit Princeps *Ven kum* 文公 alloquens Confucium, magister, interrogare; vir sapiens in Caeli via quid est, quod maximi facit? Maximi facit, reponit Confucius, eius assiduum sine ulla unquam intermissione ac fine cursum. [122] Dum enim sol et luna modo ab oriente, modo ab occidente sibi invicem succedentes sine fine ac intermissione semper voluntur, illud est Caeli via; dum caelum post multa annorum millia, nunquam tamen agere ac volvi definit, istud est Caeli via; dum sine actione (nempe visibili) et conatu res facit, istud est Caeli via; dum postquam factae sunt res, clarissime se produnt, istud est Caeli via. Ad haec Interpres *Chin Hao* 陳澧, citando Authorem *Lieu* 呂, sic: etsi vis illa motrix arcano modo sine intermissione agens non possit facile explicari atque exprimi, completo tamen suo effectu, se clarissime spectabilem facit. Dicitur autem *sine actione et conatu res facit*, id est non cernitur eius qui effectum producit, vestigium; sed tantum cernitur effectus postquam est completus. Hinc, inquit Memcius, unicum est Caelum quod potest vere dici magnum, et unicus Princeps *Yao* 堯 qui potuit illud perfecte imitari.

Vide etiam hic supra num. 3. littera B.

D. 6. Vide hic supra num. 1 littera A.

E. 7. Compendiosa lib. Carm. compilatio tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Ngociam* 我將: Princeps *Vu Vam* 武王, inquit liber Rituum cap. *Yo Ki* 樂記, devicto hoste *Cheu* 紂 litavit in Imperiali Palatii aula, dicta *Mim tam* 明堂. Imperator *Xin Num* 神農, inquit nova expositio, litavit in Imperiali Palatii aula dicta *Mim tam* 明堂, eratque tecta, et in quatuor mundi partes aperta. Imperator *Hoam Ti* 黃帝, ait liber *Tum tien* 通典, demisso in terram suppliciter corpore, in Imperiali Palatii aula *Mim tam* 明堂 litavit caeli Domino. Ergo tunc ista Imperiali Palatii aula *Mim tam* 明堂 erat litaminis locus; et eodem modo inprimis etiam antiquitatis temporibus fuit. Princeps *Cheu kum* 周公 tantum inchoavit illam parentalis honoris exhibitionem, qua patrem suum *Ven Vam* 文王 cum caeli Domino contulit seu in ceremonia *cy* 祭 velut comitem adiunxit; et ob hoc libellus dictus *filialis observantia* celebrat filialem eius observantiam.

F. 8. Interpres *Tsay hiu chay* 蔡虛齋 in comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 9. ad lib. 1. Memcii cap. 2. *Leam hoei vam hia* 梁惠王下 sic: rursus ista Imperialis palatii aula *Mim tam* 明堂 serviebat ad colendos; istos quinque homines dictos *Ti* 帝 id est priscos Imperatores, et illos quinque Imperii Ministros dictos *Xin* id est viros spirituales, descriptos in cap. *Yue lim* 月令 libri Rituum; quia dum Caeli Spiritui ad quatuor mundi plagas fiebat ceremonia *cy* 祭, illis etiam fiebat.

G. 9. Lib. Rit. tom. 5. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 sic Interpres *Chin Hao* 陳澧 [123] citando Interpretem *Chu Hi* 朱熹: quia pater (inquit Doctor *Chu Hi* 朱熹) est is, a quo genitus sum, et caeli Dominus est primus rerum genitarum Parens seu primum Principiu[m], idcirco in toto ratiocinio pater cum caeli Domino confertur seu veluti comes adiungitur, et illi cum caeli Domino fit ceremonia *cy* 祭 in Imperialis Palatii aula *Mim tam* 明堂; hic discursus recte co[n]cludit.

At petes: in suburbani aggeris loco aperto fit ceremonia *cy* 祭 Principi *Heu cie* 后稷, adiungendo illum Caelo comitem; in Imperialis palatii aula fit ceremonia *cy* 祭 Principi *Ven Vam* 文王, adiungendo illum caeli Domino comitem; caeli Dominus, nihil est aliud quam Caelum, et Caelum nihil aliud quam caeli Dominus; ecurr ergo ista ceremoniae *cy* 祭 diversi[sit]as? Sic respondet idem Doctor *Chu Hi* 朱熹: quia in erecto terrae rotundo aggere ista ceremonia *cy* 祭 fit; ideo dicitur Caelum, seu ideo dicitur litari Caelo; litando sub tecto, quia illi litatur ut caeli, ac terrae Spiritui, ideo dicitur caeli Dominus, seu ideo dicitur litari caeli Domino.

(Vide etiam hic supra num. 1. littera A).

H. Et certe quod attinet ad istud litamen *Kiao* 郊, seu Caeli; praeteriti Authores inter se dissentiunt; alii mense *Tsu* 子, alii mense *yn* 寅 debere fieri volunt; alii distinguunt Imperii *Cheu* 周 ritus a ritibus regni *Lu* 魯, alii censent litamen *Kiao* 郊 in suburbano loco non esse idem ac litamen in rotundo monticulo, seu aggere; alii existimant litamen Caeli et litamen ad orandum pro frugibus, fuisse in duobus diversis locis suburbanis factum; nunc cum haec omnia non possint amplius clare discuti, ideo standum eo quod dicit Doctor *Chu Hi* 朱熹.

I. 10. Vide hic supra num. 3. littera B.

K. 11. Compendiosa lib. Carm. compilatio tom. *Cheu tsum* 周頌 oda *Ngo ciam* 我將 sic: haec parentalis honoris exhibitio, seu ceremonia *cy* 祭 quae in Imperialis palatii aula *Mim tam* 明堂 fiebat Principi *Ven Vam* 文王, erat ad eum adiungendum veluti comitem caeli Domino; unde dicitur: qui Imperialis aulae *Mim tam* 明堂 ceremoniae *cy* 祭 praeest, et ad quem illa dirigitur, est ipse caeli Dominus *Xam Ti* 上帝. [L.] Paulo post sic: in Imperiales [err. corr. Imperialis] Palatii aula *Mim tam* 明堂 dispositio signorum haec erat: caeli Domini signum stabat in medio: principis *Ven Vam* 文王 signum in parte austro-occidua; utrumque Orientem spectans. Vide etiam hic supra num. 1. littera A.

M. 12. Vide hic supra num. 9. littera G.

N. 13. Vide hic supra num. 3. littera B.

O. 14. Vide hic supra num. 3. littera B.

[124] P. 15. Vide hic supra num. 3. littera B.

Q. 16. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 71. sic: hinc cognoscimus, dum prisci litabant caeli Domino *Xam Ti* 上帝, eos etiam terrae Spiritui simul litasse; idque probatur ex libri carminum prologo dicente, *altissimum Caelum habet perfectam legem; litamen Kiao 郊 est litare Caelo ac Terrae*. Dum autem in fine odae tantum dicitur Caelum et non nominatur Terra, patet illos versus concini ad celebrandum Spiritum; non enim canitur ille, cui non litatur; nec litatur illi, qui non canitur. Iam vero qui fieri potest, ut litando in boreali loci suburbani aggere, tantum canatur Caelum et non Terra? Nimirum scimus sub Imperio *Cheu* 周 in litamine *Xam Ti* 上帝, Spiritum terrae comprehensum fuisse; canendo ergo Caelum et non Terram, est id quo summam *Xam Ti* 上帝 maiestatem veneramus.

Item vide hic supra num. 3. littera B. vide etiam hic infra num. 67. littera FFF.

R. 17. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 1. in lib. scientiae Adulorum, explicans haec Interpretationis Doctoris *Chu Hi* 朱熹 verba: *Caeli via assidue agens omnia producit et conservat*, sic ait: non dicitur terra, seu terrae via; quia terra, si sumas caelum pro corpore sensibili, intra illud includitur; si sumas pro vitali aura; vitalis terrae aura realiter est ipsa vitalis Caeli aura. Caelum est totus et integer productor rerum Dominus, et ad rerum productionem tantum accipit a terra alimenti sustentationem. Ideo terra non potest Caelo equiparari, et cum eo conferri. Dum dicitur Caelum, terra in eo comprehenditur.

S. 18. Lib. Rit. tom. 2. cap. 2. *Kio li hia* 曲禮下 sic: Imperator facit oblationem *cy* 祭 Caelo, ac Terrae, quatuor mundi plagis, montibus, fluminibus (nempe eorum Spiritibus); tum Interpres *Chin Hao* 陳澧 refert Authorem *Liu* 呂 sic dicentem: hic locus diffusius tractat oblationum *cy* 祭 leges; in solstitio hyemali facit oblationem Caelo; in aestivo, Terrae (nimirum vel in terrae suggesto, de quo infra, vel eodem Caeli litamine terram comprehendente, sub diverso tantum nomine); in quatuor autem tempestatibus oblationem facit quatuor mundi plagis ad excipiendam successive diversum aeris temperiem. etc. Deinde idem Author hunc locum in variis reprobatur.

S. 19. Lib. Rit. tom. 3. cap. 5. *Vam chi* 王制: Imperator facit oblationem Caelo ac Terrae; Regulus suae terrae seu agrorum, ac frugum [125] Spiritui; primarius Praefectus seu Toparcha quinque domus Spiritibus. Imperator etiam facit oblationem celebrioribus Imperii montibus, et maioribus fluminibus, id est eorum Spiritibus. Rursus pene idem habetur in eodem lib. Rit. tom. 4. cap. 9. *Ly yun* 論語. Vide etiam hic infra num. 51. littera VV.

T. 20. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in comment. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 4. ad lib. Immutab. Medii art. 19. sic: ecurr Caeli litamen vocatur *Kiao* 郊 sive suburbanus sub dio locus? Resp. iste suburbanus sub dio locus dicitur prout opponitur parentali Domui, sinice *Miao* 廟. Domus parentalis est quid spectans ad hominum defunctorum Animas. Quia homo dum vivit, in aliqua domo (nempe publica, si magistratum habeat) habitat; ideo postquam obiit, illa ad praestandam in vitae praeteritae loco alimoniam filialis observantiae accipitur, et efficitur domus parentalis sive repraesentativa, sinice *Miao* 廟. Quod autem attinet ad caeli ac terrae Spiritum; ipse non habitat in aliqua domo; idcirco erigitur terrae agger, non vero domus. Sic nunc montium, fluminum, regionis seu agrorum, frugum Spiritibus erigitur terrae agger.

Deinde Imperiale terrae suggestum sinice *Xe* 社 ad litandum terrae Spiritui, idem est ac terra; enimvero qui habeatur alia terra praeter terrae suggestum? Ideo Doctor *Chu Hi* 朱熹 assumendo sententiam Interpretis *V fum hu* 五峰胡, negat dari borealem suburbani aggeris

locum ad litandum Terrae; et pro se citat librum Rituum Imperii *Cheu* 周, et libri Rituum Capitulum *Kiao te sem* 郊特牲; adeoque videtur de hoc dubitari non posse. Quod attinet ad Interpretem *Lin chuen u* qui existimat Imperatorem litasse terrae in quadrata suburbani borealis aggeris fossa, hic tantum nititur libri Rituum verbis; deinde citat Interpretem *Hu* 胡; Imperator, inquit Doctor *Hu* 胡, quia summa ac suprema maiestate excellit, ideo tantum ipse litat in terrae suggesto; nimiru[m] hic Author *Lin chuen u* 臨川吳, nesciebat quod Imperiale terrae suggestum *Xe* 社 idem esset, ac terra (vide etiam hic infra num. 48. littera RR).

Idem Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 paulo infra sic: olim Imperator *Yn xao* 應韶 sic interrogavit Doctorem *Cim* 清: isti ceremoniales *cy* 祭 ritus, etiam videntur non satis rectae rationi cohaerere; ea enim quae nunc in oblationibus Caeli, Terrae, fluminum, montium offeruntur, sunt tantum quaedam res quae hominum potui, ac cibo inserviunt; enimvero, [126] qui caeli, terrae, montium, fluminum Spiritus revera possint illa comedere ac bibere? Cui Doctor *Cim* 清; haec doctrina, inquit, est quid omnino immutabile.

V. 21. Lib. *Pe hu tum* 白虎通 seu communis Rectorum Professorum sensus, art. *Xe cie* 社稷: Imperator, inquit liber Rituum cap. *San chim* 三正, habet duo terrae suggesta, alterum quod pro suo Imperio erigit, diciturque maximum ac primarium suggestum *Tay xe* 太社. Alterum quod pro sua Imperiali urbe erigit, diciturque Imperatoris suggestum *Ti xe* 帝社; sic et Regulus erigit unum pro suis populis, quod vocatur Regni suggestum, et alterum pro se, quod vocatur Reguli suggestum. Paulo post sic: terrae ac frugum suggestum situm est extra mediam parentalis aedificii portam et intra primam, nempe externam. Rursus paulo post sic: hoc terrae, ac frugum suggestum dextram, parentale aedificium laevam tenet. Iterum paulo post sic: primarius Praefectus (inquit liber Rit. cap. *Cyfa* 祭法) qui sub se habet aliquam populi turbam, erigit etiam terrae suggestum, et dicitur suggestum constitutum seu singulare. Paulo infra sic: terrae suggestum extat sub dio. Denique paulo infra sic: terrae suggesto praefectus (inquit liber *Cheu quon* 周官) serit in eo arbores, iuxta cuiusque regionis qualitates: et paucis verbis interiectis sic: petes, eccur Imperator ipsemet litat in hoc terrae ac frugum suggesto? Resp. istius terrae suggestus Spiritus, est regionis Spiritus; terra omnia gignit, nempe id, quod maxime spectat Imperium; quia autem illum veneratur ac maximi facit Imperator, ideo ipsemet ei litat. Rursus petes: quantum est illius suggestus spatium. Resp. Imperiale regionis ac frugum suggestum, inquit liber *Chun Cieu* 春秋, cap. *ven y* 文義, est amplum 50. cubitis; regale 25. Equis color? Resp. maximum ac primarium Imperatoris suggestum, inquit Interpres libri *Chun Cieu* 春秋, ad ortum caeruleo, ad austrum rubeo, ad occasum albo, ad boream nigro colore depictum est, et facies superior flava gleba conspersa.

V. 22. Interpres *Chu Hi* 朱熹 in 2. libr. Memcii cap. 3. *Cin sin Hia* 盡心下 sic: ista vox *Xe* 社 (nempe terrae, vel regionis suggestum) significat terrae, seu regionis Spiritum; vox *cie* 稷 (nempe frugum suggestum, quod erat unum et idem, vel saltem in eodem septo) significat frugum Spiritum.

Dum aliquis terrae tractus in regnum erigitur, statim construitur [127] aliquod terrae suggestum, quod humili muro circumdatur, ad faciendas oblationes terrae ac frugum Spiritui.

X. 23. Liber *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 76. sic: Imperator *Che Tsum* 哲宗 in 7. anno periodi dictae *Yuen yeu* 園丘, prima vice litando Caelo, simul litavit terra Spiritui in rotundo australis suburbii aggere.

Z. 24. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 76. sic Doctor *yam* 楊: solstitium hibernum est initium viae Caeli, quae per apertionem *Yam* 陽 incipit res producere; ideo olim solstitio hiberno litabatur caeli Spiritui in rotundo terrae aggere ad se conformandum initio Caeli viae, atque ad gratias Caelo agendas; et in suburbio quidem australi ad se conformandum loco anni crescentis (nempe solis versantis in parte australi Zodiaci). Solstitium aestivu[m] est initium viae Terrae, quae per regressionem *Yn* 陰 incipit res perficere; Ideo olim solstitio aestivo litabatur terrae Spiritui in quadrata aggeris fossa ad se conformandum initio viae Terrae, atque ad gratias Terrae agendas; et in suburbio quidem boreali, ad se conformandum loco anni decrescentis (nempe solis versantis in parte boreali Zodiaci).

W. 25. Lib. Annal. Imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓, sic: Imperator iste *Cheu* 紂 negligit ritum *Kiao Xe* 社 seu litandi Caelo, ac Terrae; ad quem locum sic Interpres *Tsay Xin* 蔡沈: *Kiao* 郊 est id, quo litatur Caelo; *Xe* 社 est id, quo litatur Terrae.

Y. 26. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 82. sic: sub Imperio *Han* 漢 et sub principio Imperialis familiae *Guei* 魏, erectum est unum suggestum terrae *Xe* 社, et unum frugum suggestum *Cie* 稷; postea additum est primarium terrae suggestum *Tay xe* 太社, et frugum *Tay cie* 太稷. Insuper erectum et speciale Imperatoris terrae suggestum *Ti xe* 帝社.

Y. 27. Lib. *Pe hu tum* 白虎通, tom. 1. sic: terrae suggestum *Tay xe* 太社 est ad gratias agendas pro toto suo Imperio; suggestuum *Vam xe* 王社 (id est *Ti xe* 帝社) est ad gratias agendas pro sua Imperiali urbe.

Y. 28. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 82. in principio sic: Imperator pro omnibus Imperii incolis erigit terrae suggestum *Xe* 社 et vocatur *Tay xe* 太社, id est primum ac magnum terrae suggestum. Deinde ex se aliud erigit, et vocatur *Vam xe* 王社 id est, Imperiale terrae suggestum. Reguli pro populis suis erigunt unum terrae suggestum *Xe* 社, et vocatur regni suggestum seu agger. Deinde ex se aliud erigunt, et vocatur Regale suggestum seu agger. Primarii praefecti seu Toparchae et alii inferiores qui [128] regunt aut constant aliquam habitatorum multitudinem (scilicet 100. domos ad minimum) erigunt terrae suggestum, et vocatur singulare terrae suggestum, aut particulariter constitutum.

AA. 29. Lib. Rit. tom. 8. cap. 23. *Cy fa* 祭法 sic: cum Princeps *Kum kum* 共工 adeptus fuisset aut sibi subiuga[vi]sset totas novem Chinae provincias, postea eius filius dictus est *Heu tu* 后土, id est terrae praefectus, seu in terram dominans; et quia novem illas provincias tranquillitate donavit, ideo in terrae suggesto illi, ut terrae Spiritui, fiebat ceremonia *cy* 祭.

BB. 30. Dictionarium *Tsu guey* 字彙 in littera *Xe* 社 sic: ista littera *Xe* 社 significat Spiritum terrae omnia gignentem: quidam prisci viri qui optime de imperio meriti fuerant, cum illo conferebantur, seu comites illi adiungebantur, unaque fiebat illis ceremonia *cy* 祭. Sic Principis *Kum kum* 共工 filius, nomine *Keu lum* 勾龍, appellatus est *Heu tu* 后土; et quia aquas exundantantes represserat, ac totam regionem pacaverat, ideo in terrae suggesto postea facta est ei ceremonia *cy* 祭, ut terrae Spiritui; istae voces *Heu tu* 后土 sunt nomen Praefecti terrae. Hinc saeculares et vani homines terrae suggesti Spiritum voca[ve]runt istum terrae Praefectum. Vide etiam hic supra num. 4. littera B.

CC. 31. Lib. Annal. Imperial. tom. 4. cap. *Vu chim* 武成 sic: quod attinet ad peccata istius familiae *Xam* 商 (nempe Imperatoris *Xeu* 紂, ex familia *Xam* 商), ego admonui magnum Caelum, ac densam Terram sinice *Hoam Tien Heu Tu* 皇天后土 (nimirum magni caeli ac

densae: terrae Spiritum uti interpretatur *Cham ko lao* 張閣老, seu potius Dominatorem caeli et Dominatorem terrae); ad quem locum sic interpretatur *Tsay Xin* 蔡沈: ista bina vox *densa terra*, sinice *Heu tu* 后土, id est terrae suggestum *Xe* 社, seu terrae suggesti Spiritus. Princeps *Keu lum* 勾龍 dictus est *Heu tu* 后土, scilicet terrae Praefectus. Hunc autem Interpretem sic arguit quidam, Christianus Bacchalaureus, nomine Paulus, cognomine *yen* 嚴 in manuscriptis: Haec interpretatio in duobus errat, illa enim vox *Hoam* 皇 *magnum*, hic non significat *magnum*, sed significat *principem* seu *dominatorem*; et ista vox *Heu* 后 *densa*, hic non significat *densa*, sed significat *principem*, seu *dominatorem* (nota: haec utriusque vocis significatio, est ea, quae primo loco ponitur in Dictionario sinico). Unde dicendo Dominatorem caeli et terrae seu dominantem in caelum et terram, intelligitur *Xam Ti* 上帝, seu caeli Dominus ac Rector, Caelum enim ac [129] terra a caeli Domino, seu *Xam Ti* 上帝 facta sunt. Enimvero caeli Dominus tantum dominabitur in caelum, et non dominabitur in terram? Cum ergo caeli Dominium sit penes caeli Dominum seu *Xam Ti* 上帝, dic, quaeso, penes quem alterum erit terrae Dominium?

DD. Deinde refutans id, quod dicitur de isto Principe *Heu tu* 后土, seu terrae suggesti Spiritu, sic ait: id quod Interpretes vocant *Heu tu* 后土, est tantum nomen alicuius viri, agris colendis olim praefecti: et sic lib. Rit. tom. 3. cap. 23. *Cy fa* 祭法, Principis *Kum Kum* 共工 filium vocat *Heu tu* 后土; et quia totas novem Chinae provincias tranquillitate dona[ve]rat, ideo in terrae suggesto illi, ut terrae Spiritui, fiebat ceremonia *cy* 祭. Hic filius dicebatur *Keu lum* 勾龍, sed *Keu lum* 勾龍 est tantum hominis nomen; et ideo Interpretes libri *Chun cien* 春秋 dixit hunc *Keu lum* 勾龍 esse *Heu tu* 后土, quia *Heu tu* 后土 est Praefectus aquarum, et terrarum curam gerens; fortasse Princeps *Keu lum* 勾龍 olim hoc officio functus est. Verum fiebat tantum illi ceremonia *cy* 祭, tanquam comiti terrae Spiritus. Unde Doctor *Chim hiuen* 鄭玄 ait: dum dicitur quod in terrae suggesto, una cum terrae Spiritu fiebat ceremonia *cy* 祭 Principi *Keu lum* 勾龍, adiungendo eum veluti comitem huic terrae Spiritui, ob sua in reprimendis exundantibus aquis et pacandis terris merita, non hoc dicitur quasi illi fieret ceremonia *cy* 祭, ut terrae suggesti Spiritui.

EE. 32. Celebris Liber cuiusdam Christiani manuscriptus, dictus *Sim my pien* 醒迷篇, agens de Sinensium idolis pene omnibus, sic in articulo *Chim Hoam* 城隍: istae duae voces *Chim Hoam* 城隍 ex se nec significant Spiritum, nec hominem; sed sub imperiali familia *Cin* 晉, Primarius regni Minister cognomine *Su ma* 司馬 nomine *Yen* 炎, hoc sic erexit: cum provinciarum Praefecti male fungerentur suo officio, nec bene populum regerent; ipse assumpto celebri militiae Praefecto cognomine *Quon* 灌, nomine *Ym* 嬰, qui olim sub Duce *Poi Kum* 沛公, primo familiae *Han* 漢 Imperatore arma gesserat, erexit in anteriori Praefectorum aula signum aliquod ligneum, quod vocavit *Chim Hoam* 城隍; et quia iste militiae Praefectus *Quon ym* 灌嬰, fidelissimum erga Imperatorem *Poi Kum* 沛公 se gesserat, ideo cum vocavit alterius vitae Praefectum, qui huius vitae Praefectis invigilaret, eorumque regimen examinaret. Cum autem illud lignum [err. corr. signum] *Chim Hoam* 城隍 ab imperiali familia *Cin* 晉 in tali loco sic erectum, afferret varia incommoda; postea extra publicas Magistratum domos extractum est fanum, erecta statua, illi litatum. Saeculares homines non [130] examinantes eius originem, sed errore errorem propagantes, in omnibus urbis negotiis, in morte, in vita, in morbis, in malis sperant ab eo auxilium; omnes Magistatus parvi et magni, antequam suscipiant officium, illud venerabundi adeunt; et deinceps primo ac decimo quinto cuiusque mensis die illud adeuntes, offerunt incensum, et preces pro impetrandis populo bonis, et avertendis malis.

FF. 33. Liber manuscriptus cuiusdam Christiani licentiati, cognomine *Kieu* 丘 nomine sinico *Xim chin* 振新 in cap. *Yn Su si li* 淫祀非禮 id est prava litamina contra ritus sic: conditor praecedentis etc. ut supra in contextu.

GG. 34. Vide hic supra num. 1. littera A.

HH. 35. Vide hic supra num. 20. littera T.

II. 36. Vide hic supra num. 3. littera B.

KK. 37. Vide hic supra num. 4. littera B.

LL. 38. Liber sent. Art. 20. sic: ego *Ly* 履 (est nomen Imperatoris *Tam* 湯) puer parvulus ausus sum assumere tenellum nigri coloris vitulum ad sacrificandum, magnique caeli ac densae terrae Spiritum *Hoam hoam heu tu* 皇皇后帝 (uti interpretatur *Cham kiu chim* 張居正 seu *Cham Ko Lao* 張閣老) palam et manifeste admonere. Vel istas voces *Heu* 后 et *Hoam* 皇 explica ut supra: vide pene idem in cap. 2. Quaest. 1. §. 5. num. 2. littera B.

MM. 39. Vide hic supra num. 22. littera[littera] V. item num. 30. littera BB.

NN. 40. Liber Annal. imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓: ego, inquit Princeps *Vu Vam* 武王, litavi caeli Domino; deinde litavi in magno terrae suggesto propter vos omnes, ut exequerer caeli punitionem. Quem locum explicans *Tsay Xin* 蔡沈 sic ait: ego admonui caeli, ac terrae Spiritum propter vos omnes, ut exequerer Caeli punitionem adversus imperialem familiam *Xam* 商.

OO. 41. Lib. Rit. tom. 5. cap. 10. *Li Ki* 禮器: litare caeli Domino *Ti* 帝 sub dio in suburbano aggere, est summae venerationis testimonium.

OO. 42. Lib. Rit. tom. 4. cap. 9. *Li yun* 禮運 sic: Imperator litando caeli Domino *Ti* sub dio in suburbano aggere, stabilit suam a Caelo acceptam dignitatem; et litando terrae Spiritui in magno terrae suggesto demonstrat terrae utilitatem. Ad quem locum sic Interpres *Chin Hao* 陳澧: dum Imperator debito honoris ritu Caelum venerari novit, tunc Imperium etiam novit debito honoris ritu Imperatorem venarari; idcirco dicitur suam a Caelo acceptam dignitatem stabilire. Deinde omnes escae et opes ad usum necessariae, e terra proveniunt; dum ergo [131] Imperator ipsemet litat *Heu tu* 后土 seu Spiritui dominatori terrae, tunc demonstrans terrae utilitatem, vere efficit, ut imperium noscat rerum Principio grates agendi ritum.

OO. 43. Lib. Rit. tom. 7. cap. 21. *Tsa Ki Hia* 雜記下 sic: in solstitio hiberno, inquit Praefectus *Mem hien* 孟獻, primo anni mense convenit servire *Xam Ti* 上帝, seu caeli Domino. *Servire caeli Domino*, ibi ait Interpres *Chin Hao* 陳澧, id est litare sub dio in suburbano aggere.

OO. 44. Liber *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom 83. sic: ista vox *Ti* 帝 tantum significat unicum *Xam Ti* 上帝; quomodo igitur ille mons (nempe Spiritus montis *Tay Xan* 泰山) posset dici *Ti* 帝, seu caeli Dominus?

PP. 45. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 76. sic: dum dicitur: Imperator *Xun* 舜 litabat *Xam Ti* 上帝; hinc cognosci potest Spiritum terrae comprehensum fuisse. Vide etiam hic infra num. 51. littera VV.

QQ. 46. Lib. Rit. tom. 3. cap. 5. *Vam chi* 王制 sic: vitulus destinatus ad litandum Caelo, ac Terrae, debet esse eiusmodi, ut tantum incipiant illi pullulare cornua instar bombycini glomeris

aut castaneae. Sed hic vitulus terrae non est vitulus terrae suggesti; nam immediate ante idem liber sic dixerat: Imperator litando in suo terrae suggesto adhibet bovem, Regulus in suo terrae suggesto adhibet ovem, vel capram. Deinde quod hic terrae suggesti bos non esset idem ac ille vitulus tener, patet ex eodem Lib. tom. 5. Rit. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 ubi dicitur: in litamine *Kiao* 郊, seu Caeli sub dio adhibetur unica et singularis victima (nempe iste tener vitulus); in litamine autem terrae, ac frugum suggesti, adhibetur bos. Ad quem locum sic Interpres *Chin Hao* 陳澹: subinde ritus pluris faciunt rem parvam, quam magnam, idcirco inter haec duo pluris fit, plurisque aestimatur unica et singularis victima (nempe maior vitulus, vel magnus bos [err. corr. nempe parvulus vitulus, quam bos, seu maior vitulus]).

RR. 47. Lib. Annalium Imperial. tom. 5. cap. *Chao kao* 召誥 sic: deinde die sequenti dicto *Tim Su* 丁巳 oblata sunt duo animalia in litamine *Kiao* 郊 seu Caeli sub dio, nimirum duo boves. Altero die sequenti dicto *Wu u* 戊午 intra novam urbem litatum est terrae Spiritui in terrae suggestu; animalia oblata, bos unus, ovis vel capra una, porcus unus.

Ad quem locum sic Interpres *Tsay Xin* 蔡沈: litamen *Kiao* 郊 est litare Caelo ac Terrae; ideo oblata sunt duo boves. Litando terrae Spiritui in terrae suggestu oblatus est bos unus (nempe maior; bos enim litaminis *Kiao* 郊, erat tener vitulus, uti iam dictum est); sic enim [132] praescribunt ritus. Haec litamina facta sunt ad denunciandum Spiritui opus novae urbis aedificatae totum esse completum.

Hanc autem Interpretationem de duobus bobus ad litandum Caelo ac Terrae, sic refellit in sequenti numero Interpres *Chin Hao* 陳澹, itaque.

RR. 48. Lib. Rit. tom. 5. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 Interpres *Chin Hao* 陳澹 citando Doctorem *Chu Hi* 朱熹 sic ait: Non datur, inquit Interpres *V fum* 五峰, boreale *Kiao* 郊 seu locus sub dio in boreali suburbio ad litandum Terrae destinatus; sed dum litatur in terrae suggestu, hoc est quod vocatur boreale *Kiao* 郊. Ista interpretatio est bona. Deinde sic pergit idem Interpres *Chin Hao* 陳澹: Interpres quidem *Tsay* (nempe *Tsay Xin* 蔡沈) explicando capitulum *Chao kao* 召誥 libri Annalium imperialium, in quo dicitur: *oblata sunt duo animalia in litamine Kiao 郊 seu Caeli sub dio, nimirum duo boves*, existimat istos duos boves ibi fuisse ad litandum Caelo ac Terrae; sed id non est verum; quod enim attinet ad ipsos duos boves, eorum alter erat ad offerendum caeli Domino *Ti* 帝; et alter ad offerendum Principi *Heu cie* 后稷 (scilicet Conditori Imperialis familiae *Cheu* 周, quem adiungebant in isto Caeli litamine velut comitem, uti ibidem dicitur). Litare autem intra novam urbem in terrae suggestu, istud est litare Terrae; et ideo oblatus est bos (nempe grandior).

SS. 49. Lib. Rit. tom. 5. cap. 10. *Li Ki* 禮器 sic: Imperator dum in alicuius Reguli regnum appellit, Regulus illi tenellum vitulum offert. Ad quem locum sic Interpres *Chin Hao* 陳澹: Imperator dum litat Caelo, unum duntaxat vitulum offert; pari modo dum visitat Reguli ditionem, Regulus illi unum etiam duntaxat vitulum offert; quia ritus, quo colit Imperatorem, est sicut ille quo Imperator colit Caelum.

TT. 50. Vide hic supra num. 45. littera PP.

VV. 51. Lib. immutab. Medii art. 19. sic: ritus ille *Kiao Xe* 郊社, seu litandi Caelo ac Terrae, est id quo servitur caeli Domino seu *Xam Ti* 上帝. Ad quem locum sic Interpres *Chu Hi* 朱熹: *Kiao* 郊, id est litare Caelo; *Xe* 社, id est litare Terrae; non dicitur: servitur *Heu tu* 后土 seu Dominanti in terram, vel densae terrae, quia est modus loquendi compendiosus. Ad hunc

eumdem locum, sic Interpres *Cham kiu chim* 張居正 tom. 3: *Kiao* 郊, id est litare Caelo, *Xe* 社 id est litare Terrae; *Xam Ti* 上帝 idem est ac Caelum; dum dicitur *Xam Ti* 上帝, in eo comprehenditur *Heu tu* 后土. Deinde paulo infra sic: ritus ille *Kiao Xe* 郊社 sive fiat in rotundo aggeris culmine (scilicet *Kiao* 郊) [133] sive in quadrata aggeris fossa (scilicet *Xe* 社) est id quo servitur *Xam Ti* 上帝, et *Heu tu* 后土, ut exhibeatur gratitudo pro virtute illa, qua res reguntur [err. corr. teguntur] et sustentantur, producuntur et perficiuntur.

Quotidiana 4. lib. explicatio ad eumdem locum, tom. 3. pene iisdem verbis, idem habet; et postea haec addit: hoc *Kiao Xe* 郊社, seu Caeli, ac Terrae litamen, est id quo litatur *Xam Ti* 上帝, seu caeli Domino.

XX. 52. Vide hic supra num. 17. littera R.

ZZ. 53. Vera lib. mutat. ac product. expositio tom 22. part. *Xue qua chuen* 說卦傳 art. 5: dum terrae virtus, inquit Author *Lin Tsu yay* 林次崖, res omnes alit, est servitium, quod pro illis rebus subit; ratio autem, cur terrae virtus res omnes alat, est quia caeli Dominus in eam dominatur: hic caeli Dominus terrae virtutem iubet id servitii subire, ac sustinere.

WW. 54. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. ad lib. immutab. Medii art. 1. sic: quando, inquit Doctor *Chim* 程, ista vox *Caelum* solitarie dicitur, significat viam seu agendi viam; et paulo post: Doctoris *Chu Hi* 朱熹 interpretatio dum asserit Caelum etiam dici quatenus non est aliquid terrae oppositum seu relativum, ibi per vocem *Caelum* intelligit Rationem; nempe id quod dicitur: *caeli Dominus, ac Rector infundit internam naturae rationalis rectitudinem*: et id, quod dicitur: *Caeli lex est Ratio naturae infusa*.

Deinde paulo infra sic: quidquid terra producit, id omne a Caelo sibi communicante accipit, idcirco dicitur terra nullo modo posse cum Caelo conferri, illique aequiparari; atque haec est ratio cur dicitur tantum Caeli lex.

YY. 55. Idem interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in com. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 4. ad lib. immutab. Medii art. 29. sic: Caelum ac Terra est unicus Spiritus, destruens ac producens, seu in caelo ac terra est unicus Spiritus destruens ac producens; Spiritus enim iuxta Sinas videri non potest utpote corpore et figura expers.

AAA. 56. Vide hic supra num. 54. lit[t]era WW.

BBB. 57. Liber Annal. Imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓 sic: vir, qui veritate, perspicacia intelligentia, excellit, agit populi Principem sinice *Heu* 后.

BBB. 58. Lib. Annal. Imperial. tom. 1. cap. *Xun tien* 舜典 sic: omnibus Regulis, ac Dynastis sinice *Heu* 后 sua cuique insignia distribuit Imperator *Xun* 舜.

[134] BBB. 59. Liber. Annal. Imperial. tom. 3. cap. *Tay Kia* 太甲 sic: tunc vicini populi dicebant: expectamus et anhelamus nostrum Principem sinice *Heu* 后; cum noster Princeps *Heu* 后 venerit, annon sumet vindictam?

BBB. 60. Lib. Annal. Imperial. tom. 3. cap. *Puon kem* 盤庚: ego, inquit Imperator *Puon kem* 盤庚, recordor meos praedecessores spirituales Im[pe]ratores sinice *Xin heu* 神后, vestrorum Maiorum opera usos fuisse.

Ubi nota: hic liber vocat *spirituales Imperatores*, sinice *Xin heu* 神后 iisdem verbis, quibus vocat *excelsi caeli spiritualem Regem*, ut dixi in cap. 1. quaest. 2. §. 8. num. 9 littera 1.

BBB. 61. Lib. Carm. tom. *Ta ya* 大雅 oda *Hia uu* 下武 sic: tres illi defuncti Principes sinice *Heu* 后 in caelo existunt.

CCC. 62. Dictionarium sinicum *Chim tsu tum* 正字通 in littera *Heu* 后 sic: ista vox *Heu* 后 significat Regem, Principem, Dominatorem etc. olim significabat etiam Regium Ministrum etc. item significat Reginam etc. item significat idem ac vox *densus*; dein dicit quod terra vocetur densa, sinice *Heu tu* 后土, eo quod sua densitate ac soliditate res sustineat.

DDD. 63. Quidam Christianus, qui 20. circiter annis in duabus parvis urbibus fuit Bacchalaureorum Praefectus, semel interrogatus utrum bina illa vox *Heu tu* 后土 significaret Reginam Terram? Cum istam Reginae Terrae interpretationem risu excepisset, et negative respondisset; sequenti die hanc mihi minime cogitanti, nec ante petitam attulit scripto explicationem, asserens eam haberi in aliquo grandi libro Doctoris *Chu Hi* 朱熹, dicto *Yu luy* 語類: ita vox *Heu* 后, inquit duplicem habet significationem; v. g. *Ngo heu* 我后, *yuen heu* 元后, significat nostrum Principem, populi Principem; *Heu fi* 后妃 significat Reginam. Quod autem attinet ad istas duas litteras *Heu tu* 后土, primo ista littera *Heu* 后 (de littera *tu* 土 non dubitatur, significat enim terram) etiam significat densus, densa, densum, et significat Dominatorem terrae, seu dominantem in terram, idcirco dicitur *Heu* 后, id est Princeps, Rex, Dominus, etc. et *Tu* 土 id est terra; hic aute ista vox *Heu* 后 non significat Reginam, explicando per vocem Reginam, est error.

EEE. 64. Lib. Rit. tom. 8. cap. 25. *Cy tum* 祭統 sic Interpres *Chin Hao* 陳澧: dum homines vivunt, corporis substantia est illis diversa; idcirco mariti, et uxoris ordo consistit in sexus diversitate; postquam autem obierunt, simplicissima et subtilissima aura non est discreta, seu [135] intelligens Spiritus non est diversus. Hinc una tantum communis mensa, seu fultrix mensula apponitur; scilicet in ceremoniis *cy* 祭.

FFF. 65. Lib. Rit. tom. 5. cap. 10. *Li Ki* 禮器 sic: idcirco prisci Imperatores propter Caelum inserviebant Caelo, et propter terram inserviebant terrae; ad quem locum sic Interpres *Chin Hao* 陳澧: quia caelum est quid honorabilius, ideo iuxta hoc sanciverunt serviendi Caelo ritus; et quia terra est quid vilius, ideo etiam iuxta hoc sanciverunt serviendi terrae ritus; idque est, quod vocatur *Kiao Xe* 郊社, nempe litamen Caeli et Terrae.

FFF. 66. Liber *Cheu li* 周禮 seu rituum Imperii *Cheu* 周 tom. 3. *Chun quon* 春官 art. *Tsum pe* 宗伯 sic: hic Praefectus curet fieri sex pretiosa vasa ritibus caeli, terrae, et quatuor orbis partium destinata; scilicet pretiosum vas *pie* 璧 caerulei coloris pro Caeli; *tsum* 琮 flavi, pro terrae; *quei* 圭 violacei, pro ortus; *cham* 璋 rubei, pro meridiei; *hu* 琥 albi, pro occasus; *Hoam* 璜 nigri pro septentrionis ritu. Ad quem locum sic Interpres *Chin gin sie* 陳仁錫: vas *pie* 璧, quia rotundum, caeli figuram; et quia caeruleum, caeli colorem referebat. Sic vas *Tsum* 琮; quia quadratum, terra figuram; et quia flavum, eius colorem referebat.

Deinde ibidem alia quatuor vasa adaptat quatuor priscorum Imperatorem *Fo Hi* 伏羲, *Xin Num* 神農, *Xao Hao* 少皞, *Chuen Hio* 顓頊, qualitatibus aut dotibus, quibus, ut supra dixi num. 8. fiebat etiam ceremonia *cy* 祭, dum ad quatuor mundi plagas ea fiebat caeli Spiritui.

FFF. 67. Dictionarium sinicum *Tsu Guey* 字彙, in littera *pie* 璧 sic habet: vas *pie* 璧, inquit liber *Pe hu tum* 白虎通, foris erat sphaericum ad repraesentandum caelum, et intus quadratum ad repraesentandam terram. Idem Dictionarium in littera *Tsum* 琮 etiam sic: vas *Tsum* 琮, foris

erat octogonum, seu octo angulis constans, et intus rotundum. His octo angulis, octo mundi Rhombos, ac terrae figuram repraesentabat. Interna eius vacuitas erat rotunda, ad respondendum inexhaustae recipiendi, ac sustinendi potentiae (virtutem scilicet terrae repraesentans); idcirco illud adhibebatur ad litandum terrae.

GGG. 68. Lib. mut. ac product. in symbolo *Huon* 渙, id est dispersio sic: prisci Imperatores litabant caeli Domino *Ti* 帝, et parentalia aedificia erigebant. Ad huic locum sic quotidiana huius libri mutat. ac product. explicatio, tom 13: dispersionis tempore, litaminis *Kiao* 郊 in suburbano aggere, et parentalis aedificii ritus ita iacent, ut et caeli [136] Dominus, et Maiores defuncti pene non habeant, qui illis praesit. Si ergo non uniantur (nempe per mentem) sive si te illis non unias, manebunt semper in illa dispersione, et non colligentur (nempe in mente). Prisci Imperatores in suburbano aggere litabant caeli Domino *Ti* 帝 ad demonstrandum Caeli patris, ac terrae matris ritum; et tunc caeli Domini *Xam Ti* 上帝 perfectissimus ac subtilissimus Spiritus per illud visibile purissimae vacuitatis, seu aethrae spatium longe lateque dispersus, colligebatur in superabundanti litaminis *Kiao* 郊 cultu. In Imperiali sede erigebant parentalia aedificia, ad grates agendas pro insignibus Avorum beneficiis ac meritis, virtutisque aestimatione, et tum perfectissimus et subtilissimus Avorum defunctorum Spiritus in profundissima obscuritate ac caligine dispersus colligebatur parentalis ceremoniae *cy* 祭 tempore (de hac collectione mentali, ac viva repraesentatione agetur in 2. tract). litabatur autem caeli Domino, ut demonstraretur ac sciretur esse summa aliqua Maiestas, adeoque omnes no[vi]ssent modum venerandi summam Maiestatem. Erigebantur parentalia aedificia, ut demonstraretur ac sciretur esse proxima aliqua consanguinitas, adeoque omnes no[vi]ssent modum diligendi proximos consanguineos. Pietatem igitur, et simul filialem observantiam servare, veritatem ad omnia extendere, res caliginosas sibi adiungere, istud est maximum ac potissimum regendae dispersionis munus. Quod autem attinet ad id quod dispersio repraesentat, accipe: quia hominum animi, nec sententiis nec affectibus sunt inter se uniti, ideo iuxta cuius, que conditionem, ac vires frequentissime varia exoriuntur dissidia; oportet ergo ut sit aliquid quo excitentur, commoveantur, concilientur; cumque sic ad pacis, et cordis unitatem redeunt, tunc dispersio sponte coalescit. Idcirco Caelum colere et Avos defunctos revereri, est veram pietatis, et filialis observantiae mentem explere; tuncque omnes Imperii incolae, quia sciunt caeli Spiritum esse unicum Dominum, hinc non audent inferiores superiorem offendere; et quia sciunt hominum, aliarumque rerum unicam esse originem, hinc nec audent mortuorum cultus relinquere, et progenitores oblivisci.

HHH. 69. Interpres *Tsay hiu chay* 蔡虛齋 in comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom. 3. ad lib. immutab. medii art. 16. sic: nunc homines tantum sciunt se a patre et matre genitos, nesciunt autem causam, qua geniti sunt, vere esse Caeli, ac terrae vitalem auram, totali patri et matri parem.

[137] III. 70. Lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅 oda *Kiao* 巧 sic: o remotissimum, reconditissimum, et immensum Caelum! Diceris Pater, et Mater.

III. 71. Annal. Imperial. tom. 4. cap. *Tay Xi* 泰誓 sic: populi Princeps est eius pater ac mater.

KKK. 72. Lib. Rit. tom. 5. cap. 11. *Kiao te sem* 郊特牲 sic: hoc litamen terrae est id, quo agnoscitur ac spiritualizatur terrae via. Terra res omnes sustinet, Caelum astra suspendit; e terra opes, a Caelo norma accipitur; ideoque Caelum colitur, terra diligitur, hinc docetur populus, optimum gratiarum agendarum modum. Pater familias (nempe primarius Praefectus) in domus meditullio, Rex in regni suggesto litat terrae Spiritui ad indicandum rerum principium. Rursus paulo infra: Ratio autem cur ad litandum terrae Spiritui in terrae suggesto, circumvicini pagi,

et oppida subministrent plena orizae fercula, est ut rerum principio grates exterius agant, et illud mente recolant.

LLL. 73. Vide hic supra num. 72. Lit[t]era KKK.

MMM. 74. Vide hic supra num. 46. littera QQ.

NNN. 75. Lib. Rit. tom. 3. cap. 5. *Vam chi* 王制: Imperator in bellum profecturus litat caeli Domino *Xam Ti* 上帝 litamine dicto *Luy* 類.

OOO. Lib. Annal. Universalium tom 2. sic: cum Princeps *Vu Vam* 武王 rerum potitus fuisset, Reguli familiae *Cheu* 周 se se[se] submittentem, illum in Imperatorem acclama[ve]runt: tum ipse litavit caeli Domino *Xam Ti* 上帝 Litamine dicto *chay* 柴 seu totam victimam concremando.

PPP. 77. Vide hic supra num. 3. littera B.

QQQ. 78. Lib. Rit. tom. 3. cap. 6. *Yue lim* 月令 sic: huius mensis primo die dicto *sin* 辛 Imperator pro frugibus, caeli Dominum *Xam Ti* 上帝 orat. Ad quem locum sic interpret *Chin Hao* 陳澹: in suburbano aggere litatur Caelo, et illi velut comes adiungitur Princeps *Heu cie* 后稷, ad orandum pro frugibus.

QUAESTIO VI. Quid apud Sinas significat bina vox *Tay Kie* 太極 seu primus rerum Terminus?

[138] Hactenus hanc binam vocem *Tay Kie* 太極 semper explicuimus per primum rerum Terminum; nunc videamus quid tandem Sinae intelligant per primum rerum Terminum, seu *Tay Kie* 太極. Pro quo.

Nota: iuxta Philosophos *natura* sumitur multis modis: 1. Pro Deo omniu[m] rerum authore, et vocatur natura naturans; Creatura autem vocatur natura naturata, 2. Pro essentia alicuius rei. 3. Pro tota aggregatione agentium naturalium. 4. Pro generatione viventis seu nativitate. Cum vero generatio oriatur ab interno rei principio, hinc. 5. Sumitur pro interno principio unde primo res habet, quod moveatur; et iuxta Conimbricenses, sive illud principium insit rebus viventibus, sive non viventibus. Iam vero natura hoc 5. modo sumpta sic ab Aristotele definitur: principium et causa motus et quietis, in quo est primo per se, et non per accidens. Per *motum* intellige quamlibet mutationem sive successivam, sive instantaneam, pro ut dicit actionem et passionem. Per *quietem* intellige positivam, seu conservationem termini per motum acquisiti.

Natura ab Aristotele sic definita, cum sit pars essentialis substantiae completae patet nec Deum, nec Angelum posse hoc modo proprie dici naturam; improprie tamen ob similitudinem cum vera natura, in quantum Deus, et Angelus sunt Principium operationum totius, possunt etiam vocari natura; hinc passim dicitur natura Divina, natura Angelica, licet careant aliis conditionibus ad rationem naturae requisitis. His praenotatis.

Respondeo: *Tay Kie* 太極, seu primus Terminus videtur optime posse sumi pro *natura* hic diversis modis explicata. Dico igitur 1. *Tay Kie* 太極, seu *primus Terminus* subinde potest sumi pro natura naturante, seu pro Deo ut primo rerum omnium Authore. Probatur; dicunt enim Sinae: quod producit res omnes, est caelum ac terra; qui autem producit caelum ac terram, est primus Terminus, seu *Tay Kie* 太極; enimvero qui primus Terminus possit vero nomine exprimi? Qui possit plena cognitione comprehendere? Tantum igitur ascitio nomine vocatur primus Terminus; id enim quod vocatur primus Terminus, est quid ex se carens nomine (AA).

An non id habet aliquam similitudinem cum hoc, quod dicit de Dei ineffabilitate Suarez 1. p. lib. 2. cap. 3. his verbis: unde Platonis et Trismegisti dictum celebratur a Patribus: Deum intelligere difficile est; loqui autem impossibile. Et paulo infra ibidem: Damasc. libro 1. cap. 4. sic ait: in [139] Deo impossibile est, quidnam essentia sua ac natura ipsa sit, dicere. Rursus sic dicunt Sinae: excelsi Caeli operatio vel natura voce et odore seu sensibilitate expers, est vere Causa effectiva, cardo, et omnium rerum productarum radix; idcirco dicitur *Vu Kie* 無極 seu *Ens sine termino* simulque *Tay Kie* 太極 seu *primus Terminus*; sic tamen, ut praeter primum Terminus, non habeatur aliud, quod sit *Ens sine termino* (B); nam *Ens sine termino* est idem ac *primus Terminus*. Dum *primus Terminus* includit motum et quietem, tunc est assidua illa Caeli legis via, seu *cursus sine intermissione volvens* (C), iam vero assidua illa Caeli legis via, seu *cursus sine intermissione volvens*, uti et id, quod dicitur *excelsi Caeli natura est voce et odore expers*, intelligitur de Domino ac Rectore (D), nempe de caeli Domino ac Rectore; ergo etiam *Tay Kie* 太極 seu *primus Terminus* intelligitur de caeli Domino ac Rectore. Insuper olim caeli Dominus *Xam Ti* 上帝 subinde vocatus est *Tay Ye* 太一, id est prima vel maxima Unitas (E), et omnes Doctores explicant *Tay Ye* 太一, per vocem *Tay Kie* 太極 (F); ergo *Tay Kie* 太極 est supremus Dominus *Xam Ti* 上帝, ac proinde summus ac primus rerum Effector.

Deinde ut vidimus supra cap. 2. quaest. 2. num. 19. littera L. Primum Vacuum est id, quod dicitur *primus Terminus*; istud primum Vacuum quatenus ens reale, et immateriale, aut quatenus ratio, dicitur Caelum seu caeli Dominus; praeterea, ut vidimus etiam supra cap. 2. quaest. 3. num. 1. littera A; Ratio est unica causa, quae est Spiritus, diciturque *Tay Kie* 太極, seu *primus Terminus*, et cap. 2. quaest. 4. num. 13. littera M. dum vox *Xin* 神, seu Spiritus solitarie dicitur, potest idem intelligi ac *Tay Kie* 太極, ergo *Tay Kie* 太極 seu *primus Terminus*, ut ex istis patet, subinde sumitur pro Spiritu, pro Ratione, pro unica causa, quae est Spiritus, pro caeli Domino, adeoque a parte rei pro Deo; pro primo rerum omnium Authore, et natura naturante.

Dico 2. *Tay Kie* 太極 seu *primus Terminus* subinde etiam potest sumi pro essentia rei tam increatae quam creatae. Probatur: dicunt Sinae; si res omnes spectemus, unaquaeque suam habet naturam singularem, et omnes simul unum primum terminum, nempe communem; si enim eas collectim sumamus, universalis illa rerum omnium essentia est unus *primus terminus*, nempe communis; si divisim, unaquaeque suum habet *primus terminum* singularem (G). *Primus Terminus* est naturae excellentia, nec ullus modus, aut forma reperitur, qua explicetur; nec ulla vox aut odor habetur, quo percipiatur (H); nempe est aliquid, quod sub [140] sensum non cadit: deinde sic: cur autem, quod dicitur *primus Terminus* possit etiam dici res voce et odore, seu sensibilitate expers, est quia ipse est veluti naturae substantia (I); nempe essentia. Rursus sic: quaelibet res in se continet unam rationem scilicet essentialem, et omnes rationes ab una profluunt origine; *primus autem Terminus* est vocabulum, quod generatim omnes rerum rationes, scilicet essentiales, complectitur (K). Ex his sat paret *primus terminum* sumi pro rei essentia.

Dico 3. *Tay Kie* 太極 seu *primus terminus* potest etiam sumi pro tota aggregatione agentium naturalium. Probatur ex his Authorum verbis: dum primo dicitur, inquit, *in unoquoque* (scilicet libri mutationum ac productionum) *symbolo aenigmatico, eiusque sex partibus seu lineolis numericis, semper reperitur ac continetur trium primorum principiorum* (scilicet caeli, terrae, hominis, seu totius aggregationis agentium naturalium) *primi termini ratio, ideoque hac tria Principia vocantur tres termini*; id intelligendum est de uno quoque Symbolo, eiusque partibus numericis postquam per motum ac mutationem ad rem particularem applicata sunt, et in praxim redacta; tunc enim unumquodque continet suum primu[m] terminum. Dum vero

postea dicitur: *libri mutationum ac productionum doctrina in se continet primum terminum*, id intelligendum est de Symbolis eorumque par[ti]bus numericis antequam per motum, et mutationem ad rem particula rem applicata sint, et in praxim redacta; tunc enim universalis illorum substantia (seu potius universalis illorum aggregatio) est unus primus terminus, sive est una natura communis (L); rursus sic: si velis exprimere totam viae substantiam aut essentiam, dicitur primus terminus; si velis exprimere assiduam primi termini actionem et virtutem, dicitur via (M). Haec pauca sufficiunt ad indicandum primum Terminum posse sumi pro tota aggregatione agentium naturalium.

Quod attinet ad quartum modum, quo a Philosophis accipitur natura, cum in 5. includatur, illum omittemus, et de quinto tantum agemus: Itaque

Dico 4. *Tay Kie* 太極 seu primus Terminus saepissime et praecipue sumitur pro *natura*, quatenus natura est Principium causativum motus et quietis. Probat. Sic primum Terminum definiunt Sinae: Primus Terminus est ipsa substantia, qua fit motus ex quo modus *Yam* 陽; et qua fit quies ex qua modus *Yn* 陰 resultat; motus, ex quo resultat modus *Yam* 陽, est origo modi *Yn* 陰, et per hoc primus Terminus, quatenus causa, agit; quies ex qua resultat modus [141] *Yn* 陰, est origo modi *Yam* 陽, et per hoc primi Termini essentia subsistit: atque hoc est quod Doctor *Cheu* 周 sic expressit: dum primus Terminus se movet, producit modum *Yam* 陽; motu absoluto quiescit; quiescendo producit modum *Yn* 陰; quiete absoluta rursus se movet; atque ita alternans motus et quies est mutua modi *Yn* 陰, et modi *Yam* 陽 origo, ac principium. Per istam modi *Yn* 陰, ac modi *Yam* 陽 divisionem habentur duae formalitates seu habitudines (N).

Hinc ergo patet primum Terminum, cum sit Principium effectivum motus et quietis, idem significare, ac *naturam* supra ab Aristotele definitam.

Nota: cum tam saepe factus sit sermo de istis duabus vocibus *Yn et Yam* 陰陽, oportet nunc ex hoc loco breviter ostendere, quid istae significant. Illae ergo voces *Yn et Yam* 陰陽, in sua generali et propria significatione, ut patet ex hoc loco, nihil aliud significant quam duos modos, seu duas relationes transcendentales motus et quietis: vox *Yam* 陽 est relatio transcendentalis, seu ordo essentialis motus ad quietem; et vox *Yn* 陰 est ordo essentialis quietis ad motum; ideoque ad vitandam confusionem fere semper explicui vocem *Yam* 陽 per *motum*, et vocem *Yn* 陰 per *quietem*, cum realiter nihil aliud sint, et sic rursus deinceps.

Iam vero cum istae duae relationes transcendentales sint amplissimae ac generalissimae; hinc fit, ut Sinae has voces *Yn et Yam* 陰陽, ad omnes fere res applicent: unde dicunt, in mundo nihil aliud habetur, quam illa alternans motus et quietis sine fine vicissitudo, quae vicissitudo est libri mutationum ac productionum doctrina, et id, quo habetur iste alternans motus ac quies, est primus Terminus (O). Deinde cum in omnium rerum productione semper inveniantur isti duo modi *Yn et Yam* 陰陽, ita etiam semper invenitur primus Terminus, et duae habitudines (P); diverso tamen modo: nam si spectes primum Terminum, ipse est prior modis *Yn et Yam* 陰陽, seu quiete et motu, utpote ratio illorum productiva; si spectes modos *Yn et Yam* 陰陽, tunc primus Terminus in illis continetur, utpote principium essenziale totius (Q). Denique cum doctrina libri mutationum ac productionum complectatur omnes, quae assidue et sine fine fiunt in mundo productiones ac mutationes; ideo oportet, ut illa etiam contineat unam aliquam primam omnium, et immutabilem Rationem, quae in illas dominetur easque regat: haec autem Ratio est primus Terminus; primus enim Terminus est una, ultimata, suprema, perfectissima, cui [142] nihil potest addi, quavis re longe excelsior, omni voce, odore, sensibilitate expers Ratio, quae in omnes mutationes ac productiones dominatur, easque regit ac dirigit (R). Ex his

vides primum Terminum non tantum posse hoc 5. modo sumi pro natura proprie dicta, in quantum est principium et causa motus et quietis eius, in quo est per se et non per accidens: sed etiam posse applicari naturae Divinae continue in hoc mundo operatrici, si natura sumatur, ut dixi, improprie, in quantum praeesse est principium operationum totius, non requirendo alias condiciones ad naturam stricte sumptam necessarias.

Verum quemadmodum apud Latinos non solet dici *natura est Deus, naturam colere, Sacrificium offerre natura*; quamvis natura sumpta pro primo rerum Principio, seu Authore naturae sit vere Deus, vere colatur, vere Sacrificium illi offeratur; sic apud Sinas non solet dici primum Terminus seu *Tay Kie 太極* est *Caelum aut caeli Dominus, primum Terminum Colere, primo Termino litare* aut sacrificare; quamvis primum Terminus sumptus pro primo rerum Principio rerumque Effectore, sit vere Caelum aut caeli Dominus, vere colatur, vere illi litetur. Nec mirum videri debet quod per primum Terminum, id est naturam, caeli Dominum subinde intelligant Sinae; quandoquidem prisci illi Graeciae Philosophi, sic etiam saepe de Divinitate locuti fuerint: Minutius felix in Octavio probans notam fuisse illis Philosophis Dei veritatem, sic ait: notum est Xenophanem, omne infinitum cum mente Deum tradere, et Antisthenem populares Deos multos, sed naturalem unum praecipuum. Quid Democritus, quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quae imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur? Etiam Epicurus ille, qui Deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Et Cicero lib. 1. de nat. Deorum sic: Antisthenes libro, qui Physicus inscribitur, populares Deos multos, naturalem unum esse dicebat. Et Lactant. lib. 1. de ira Dei cap. 10. Natura, inquit, quam veluti matrem esse rerum putant, si mentem non habet, nihil efficiet unquam, nihil molietur: ubi enim non est cogitatio, nec motus est ullus, nec efficacia; si autem consilio suo utitur ad incipiendum aliquid, ratione ad disponendum, arte ad efficiendum, virtute ad consummandum, potestate ad regendum et continendum, cur Natura potius quam Deus nominetur? Denique Platonici cum rerum formas, numerorum voce exprimerent, Deum unitatis nomine designabant: definiebant enim animam, *numerus seipsum [143] movens*; quia sicut animam ex vita, sic vitam ex motu ipso, maxime spontaneo perspectam habemus. Hinc tantum infero istum modum loquendi de Divinitate sub nomine *naturae*, imo et sub nomine *primae unitatis*, uti saepe suum primum Terminum vocant Sinae, iam olim fuisse usitatum. Sed huic rei non immoror: sufficit primum Terminum seu *Tay Kie 太極*, non tantum pro creata sed etiam pro increata Natura posse sumi, quod videtur sat probatum; licet saepius et ordinarie videantur Sinae illum sumere iuxta id, quod dixi in 2. et 4. conclusione. Si quis nunc forte quaerat utrum libri Sinici non solum aliquid de Dei unitate afferant, sed etiam aliquid de Personarum Trinitate innuant?

Respondeo: cum hoc Mysterium sola ratione naturali cognosci non possit, imo iuxta Suarem sit de fide, id frustra quaeri; hic enim dumtaxat quaeritur; an Sinae lumine naturali (non supernaturali) revera cognoscant aliquod supremum Numen infinitum in omni genere perfectionis essentialis, praescindendo ab attributis notionalibus; quamvis autem etiam videantur quaedam perpauca sub quibusdam vocum generalium involucris obscure de hoc Mysterio innuere, quia tamen non est de eo quaestio, praestat illa omittere.

Textus Librorum.

A. 1. Lib. naturae et rationis brevis expositio tom. 2. art. *Vu mim Kum chuen 無名公傳* sic: quod producit res omnes etc. ut supra in contextu.

E. 2. Vide hic infra num. 15. littera P.

C. 3. Lib. naturae ac rationis brevis expositio tom. 1. art. *Tay Kie* 太極 sic: si Caeli natura etc. ut supra in contextu.

D. 4. Interpres *Tsay hiu chay* 蔡虛齋 in comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引 tom 4. ad lib. immutab. Medii art. 26. sic: dic quaeso: *verissima Caeli via numquam cessat*; quomodo id explicatur?

Resp. Dum dicitur: *Proh! Quam arcano ac mysterioso modo Caeli lex suum cursum nunquam sistit!* Istud vere est quod alibi sic dicitur: *excelsi Caeli natura est voce et odore expers*, nimirum id intelligitur de Domino ac Rectore; quod autem attinet ad id quod dicitur, *tegere ac sustinere, producere ac perficere*, id intelligitur de eius effectis.

E. 5. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 68. sic: vasti Caeli supremi Domini nomen sub diversis Imperialibus Familiis varium fuit. In principio [144] Imperialis Familiae *Han* 漢 dicebatur *Xam Ti* 上帝 supremus Dominus, et *Tay Ye* 太一 prima vel maxima Unitas. Sub Imperatore *Pim Ti* 平帝 dicebatur *Hoam Tien Xam Ti* 皇天上帝, magni caeli vel dominans caelo supremus Dominus, vel magnum Caelum supremus Dominus. In principio Familiae *Guei* 魏 dicebatur *Hoam Hoam Tien Ti* 皇皇天帝, Dominator Dominantium caeli Dominus: vel maximum Caelum Dominus. Sub Imperio Familiae *Leam* dicebatur *Tien Hoam Ta Ti* 天皇大帝 caeli Dominator magnus Dominus.

F. 6. Lib. Rit. tom. 4. cap. 9. *Li Yun* 禮運 sic interpres *Chin Hao* 陳澧: Rituum interpretes, inquit Doctor *Xe Leam Vam* 石梁王, videntes haberi in libro *Ye Kim* 易經 nomen *Tay Kie* 太極, illud verterunt per unum nomen *Tay Ye* 太一, id est prima vel maxima Unitas; et hoc postea Doctores secuti sunt.

G. 7. Lib. naturae ac rationis brevis expositio tom. 1. art. *Tay Kie* 太極 sic: si res omnes spectemus etc. ut supra in contextu.

H. 8. Lib. naturae ac rationis brevis expositio tom. 1. art. *Tay Kie* 太極 sic: primus Terminus, inquit Author *Xan Yam Tu* 山陽度, est naturae excel[en]tia etc. ut supra in contextu.

I. 9. Lib. naturae, ac rationis brevis expositio tom. 1. art. *Tay Kie* 太極: cur autem id quod dicitur primus Terminus etc. ut supra in contextu.

K. 10. Lib. Naturae ac Rationis brevis expositio tom. 3. art. *Tien Ven* 天文: quaelibet res, inquit author *Si Xan Chin* 西山真, unam in se continet ratio nem etc. ut supra in contextu.

L. 11. Lib. vera libri mutat. ac product. expositio tom. 17. part. *Xam chuen* 上傳 art. 20. sic: in uno quoque Symbolo aenigmatico etc. ut supra in contextu.

M. 12. Lib. vera libri mutat. ac product. expositio tom. 20. part. *Hia chuen* 下傳 art. 5. sic: dum dicitur: agendi via nec separatur a quiete *Yn* 陰 et motu *Yam* 陽 nec illis immiscetur, id intelligitur de primo Termino; et paulo post: si velis exprimere totam via seu agendi viae substantiam vel essentiam, dicitur primus Terminus; si velis exprimere continuam et assiduam primi Termini operationem ac cursum, dicitur via seu agenda via, si velis exprimere viae excellentiam, dicitur Spiritus. Si autem, inquit interpres *Cie Chay Tsay*, spectes quietem *Yn* 陰 et motum *Yam* 陽, tunc primus Terminus in illis continetur; nam ante quietis *Yn* 陰 et motus *Yam* 陽 productionem, id quod vocatur primus Terminus, est illorum ratio, quae in mente repraesentatur; post productionem id quod vocatur primus Terminus, est id ipsum, quod in

quiete *Yn* 陰 et motu [145] *Yam* 陽 continetur, nempe in substantiali motus et quietis composito, cuius pars essentialis est Natura seu primus Terminus.

N. 13. Lib. vera libri mutat. ac product. expositio in prooemio sic: primus Terminus est ipsa substantia, qua fit motus etc. ut supra in contextu. Vide etiam hic infra num. 15. littera P.

O. 14. Lib. vera libri mutat. ac product. expositio in prooemio citans Doctorem *Chu Hi* 朱熹 sic: primus Terminus, inquit Doctor *Chu Hi* 朱熹, est Tantum illa duplicis vitalis aerae: seu vitae, et quinque primariorum Principiorum Universalium ratio; in mundo enim nihil aliud habetur, quam illa alternans motus, et quietis sine fine vicissitudo, nihilque praeterea: quae vicissitudo dicitur doctrina libri mutationum ac productionum, sed spectando hunc motum et hanc quietem, oportet sane ut sit aliqua ratio utriusque productiva; haec ratio est id quod vocatur primus Terminus.

P. 15. Lib. vera libri mutat. ac product. expositio in prooemio, citans Doctorem *Chim* 程 sic: idcirco doctrina libri mutationum ac product, continet primum Terminus producentem duas formalitates; primus Terminus est via; duae formalitates sunt modus *Yn* 陰, et modus *Yam* 陽; modorum *Yn* 陰, et *Yam* 陽 via est unica, nempe primus Terminus. Primus Terminus idem ac Ens sine Termino. Cum autem in omnium rerum productione semper inveniatur isti duo modi *Yn et Yam* 陰陽; ita etiam semper invenitur primus Terminus, et duae Formalitates, quae mutuo vinculo occulte inter se connexae, inexhaustum sunt mutationum ac productionum principium.

Q. 16. Vide hic supra num. 12. littera M.

R. 17. Lib. quotidiana libri mutationum ac product. expositio tom. 16. part. *Xam chuen* 上傳 art. 11. sic: ista vox bina *Tay Kie* 太極 significat unam summam, ultimam, qua non datur superior, Rationem ad dominandum in omnes productiones ac mutationes, easque regendas seu eorum causas. Et paulo post: doctrina libri mutationum ac productionum assiduas quidem sine fine productiones, et continuas sine interruptione mutationes revera continet; sed oportet, ut in medio illarum habeatur una summa, et omnium prima atque immutabilis Ratio Dominatrix ac Rectrix, quae sit illarum assiduarum sine fine productionum principium ac radix; et hoc est quod vocatur *Tay Kie* 太極 seu primus Terminus.

[146] Denique paulo infra: per istas duas voces *primus Terminus*, de quo praeteritus Doctor *Cheu tun y* 周敦頤 tractat, indicat unam Rationem omni voce et odore, seu sensibilitate expertem.

R. 18. Lib. vera libri mutat. ac product. expositio tom. 19. part. *Xam chuen* 上傳 art. 11. sic: primus Terminus, inquit interpres *Lieu Xe chi* 劉石芝, vocatur una summa, et ultimata, cui nihil potest addi, Ratio.

QUAESTIO VII. Ex dictis investigatur utrum isti libri recentiores dent veram aliquam primi Entis seu Dei cognitionem, adeoque an Sinae recentes non sint Athei?

Quamvis forte posset alicui videri supervacanea haec quaestio, cum illa iam satis ex dictis pateat; tamen ad exponendam maiori cum claritate totam rem, haec pauca in unum collecta accipe.

1. Recole quae dixi in quaest. 3. cap. primi, agendo de priscis et libris Sinicis et Sinis; quae enim faciunt pro priscis, etiam faciunt pro recentibus, si pauca immutes.

2. Isti libri recentiores, adeoque et Sinae recentes attribuunt Caelo, caelive Domino supremum Dominium, summam potentiam, scientiam falli nesciam, voluntatem liberam, iustitiam sapientem, vitam, immensitatem, simplicitatem seu spiritualitatem; ergo habent veram aliquam primi Entis seu Dei cognitionem.

3. Agnoscunt in mundo aliquod primum Principium invisibile, spirituale, improductum, primum movens, omnia faciens, ad omnia invisibili modo concurrens, omnia gubernans, omnibus providens; et hoc dicunt esse unicum, esse Spiritum; ergo veram habent aliquam primi Entis seu Dei cognitionem.

4. Quamvis istud primum Principium, et primum Ens, nunc per Rationem, nunc per Naturam, nunc per Auram vitalem, nunc per Caeli Legem explicent; non videntur tamen haec obstare verae illius cognitioni; quandoquidem antiqui Sapientes et per Rationem, et per Providentiam, et per Naturam, et per vitalem Auram Divinitatem indica[ve]rint; sic Cic. [147] Lib. 2. de Natura Deorum: quod si omnes mundi partes ita constitutae sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores; videamus utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohaerere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante divinaque Providentia. Si ergo meliora sunt ea, quae Natura, quam illa, quae arte perfecta sunt, nec ars efficit quidquam sine ratione; ne Natura quidem rationis expers est habenda. Sic rursus in eodem lib. 1. An cum machinatione quadam aliquid moveri videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin ista opera sint rationis, cum autem impetum caeli admirabili cum velocitate moveri vertique videmus, constantissime conficientem vicissitudines annuas, cum summa salute et conservatione rerum omnium, dubitamus quin ea non solum Ratione fiant; sed etiam excellenti quadam divinaque Ratione? Aut vero alia quaedam Natura mentis et rationis expers haec efficere potuit? Idem 5. Tuscul. vocat animam, divinae particulam aerae. Et Seneca agens de motu Syderum: haec vero, inquit, in offensa velocitas procedit aeternae Legis imperio; et Pythagoras aiebat mundum constare harmonica Ratione. Imo ipse Lactantius Christianus de falsa Religione Lib. 1. ad Constantinum Imperatorem post relata varia Poetarum, ac Philosophorum testimonia atque sententias, sic ait: horum omnium sententia, quamvis sit incerta, eodem tamen spectat ut Providentiam unam esse consentiant; sive enim Natura, sive aether, sive Ratio, sive Mens, sive fatalis necessitas, sive Divina lex, sive quid aliud dixeris, idem est, quod a nobis dicitur Deus: nec obstat appellationum diversitas, cum ipsa significatione, ad unum omnia revolvantur. Aristoteles, quamvis secum ipse diffideat, ac repugnantia sibi et dicat et sentiat, in summum tamen unam Mentem praeesse mundo testatur. Hinc ergo infero non esse novum Divinitatem indicari per praedicta, et similia nomina.

5. S. Paulus Rom. 1. Iudicat verum Deum naturaliter cognitum fuisse ab illis antiquis Sapientibus et Philosophis, quos maxime et acerrime hic infectatur, inquit Cornelius a Lapide; adeoque eos Atheos non fuisse; *quia quod notum est Dei, manifestum est in illis, Deus enim illis manifestavit*. Quod sic explicat idem Cornelius: Apostolus asserit plane eos Deum, Deique veritatem agnoscere potuisse et debuisse; quin et reipsa cognovisse. Quia haec veritas naturaliter est aperta et manifesta, eamque docet ac dictat ipsa natura. Deus ergo per lumen naturae iis hanc [148] veritatem manifestavit. Ait ergo Paulus, *quod notum est Dei*, graece γνωσ[τ]ὸν τοῦ θεοῦ, id est quod naturaliter de Deo est cognoscibile, ut Deum esse unum, aeternum, mundi principem ac vindicem, *manifestum est illis*, id est in illorum mente, intellectu, conscientia. Ita Cornelius. Iam vero cum ipsa natura doceat, ac dictet istam unius Dei veritatem; cum per lumen naturale illa sciatur; cum illi antiqui Sapientes naturaliter eam cognoverint; an fortasse solos Sinas recentes, qui tam multa dicunt de hac veritate, natura naturaleque lumen, idem non docebit? An ipsi soli sine lumine naturali? Hinc Cicero lib. 1. de leg. ex tot, inquit, generibus nullum est animal, praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei; ipsisque in hominibus, nulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quae non, etiamsi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Imo Aristoteles Lib. Top.

cap. 9. ait puniendum eum qui dubitaret, an oporteat Deum honorare. Nec ulla gens, ait Seneca, unquam est adeo extra leges, moresque proiecta, ut non aliquos Deos credat. Ph[ilosophi] I[ulianus] in Ennead 6. lib. 5. cap. 1. unum, inquit, quiddam, idemque numero esse simul ubique totum, communis indicat mentis humanae notio, quando omnes naturali quodam instinctu clamant, in unoquoque nostrum esse Deum etc. Et hoc Tertullianus vocat testimonium animae naturaliter Christianae. Omitto Minutium felicem, Maximum, Tyrium Philosophum Platonium, Orosium, et alios, qui id probant de antiquis Philosophis. An vero haec illustria Testimonia negantium dari Atheismum in mundo, non praevalerent paucis Missionariis, qui in Sinicam gentem tam perspicacem, tam exultam, tam multa, tam clara de supremo quodam Ente differentem, et forte hac in re plurimos priscos Sapientes superantem, volunt tetram Atheismi notam invehere? Sed haec generalia quae sunt potius iuris quam facti, relinquamus, ad particularia redeamus.

6. Sinae recentes aequae ac veteres agnoscunt Spiritum montium ac fluminum, Spiritum caeli ac terrae; illos colunt; illis litant; ergo non sunt Athei.

7. Cum autem istae voces *Ratio, Natura, Aura vitalis, Caeli lex*, etc. per quas subinde Divinitatem indicari a Sinis diximus, ob suam universalitatem hominis animo etiam possint applicari, et de facto applicentur; unum[m] ab altero diligenter distinguendum est, maxime ubi sapientis animum comparant cum Caelo, et utrique eandem virtutem ob similitudinem [149] attribuunt. Sic etiam olim Cicero Tuscul. 9. comparabat animum cum Caelo, imo et eum pene Deum efficiebat. Deum igitur, inquit, scito te esse: si quidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui providet, qui tam regit, moderatur, et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum Princeps ille Deus.

8. Insuper animadvertite quemadmodum in sensu S. Pauli dixi recentes Sinas naturaliter Deum agnoscere, atque adeo non Atheos esse; ita etiam in eiusdem sensu dico, illos veritatem Dei in iniustitia detinere; quia licet satis agnoscant unum esse summum Deum ac verum, Authorem mundi et Effectorem; non tamen ei debitum obsequium, ac honorem reddunt pravis suis libidinibus abrepti, et illa cognitio est veluti in luto gemma, eo obscurior, quo vitiiis magis immersa iacet; hinc fit, ut instar vesperilionum fugiant ab illa veritatis luce, nolint illam magnopere discutere; imo si sub aperto et claro Dei nomine illis proponatur, ei sic propositae nolint subinde, repugnante naturali lumine, assensum dare; sed statim recurrant ad obscuriora et generaliora nomina Rationis, Naturae, Caeli legis, quae tandem in idem redeunt, ut vidimus supra; cumque Deus oculis corporis videri non possit, malint etiam subinde promicantem illius veritatem statim ab oculis mentis remove sine ulteriori illius examine ac discussione, ne cogantur distinctius agnoscere, quem lumine naturali conscientia dictat esse. Unde patet non Atheos, sed reipsa impios appellandos esse.

Deinde vide sis, ne hic velis ad cultum politicum recurrere; hic enim agimus de cognitione, non de cultu, qualiscunque ille sit; de cognitione, inquam, speculativa, et naturali quidem; non de practica, et cultui coniuncta.

9. Denique si omnia collectim sumpta, quae in toto utriusque praecedentis capituli decursu allata sunt, si tota illa tot textuum, totque Authorum concatenata series ac cohaerentia bene attendatur, certe non videtur prudenti iudicio quis posse asserere Sinas recentes, nedum antiquos esse Atheos.

Sed quorsum haec omnia? Dicit aliquis; quid refert utrum Sinas habuerint, aut etiam habeant, nec ne, aliquam veri Dei notitiam? Utrum sint Athei nec ne? Quo tendunt ista omnia duobus Capitulis sat fuse comprehensa? Quis finis, quae utilitas? Respondeo ista omnia maxime esse dicta et singillatim discussa propter Caput sequens. Itaque.

[150]

CAPUT III. De vera Dei appellatione apud Sinas.

Omnia quae hactenus dicta sunt, huc tendunt, ut videamus quomodo possit appellari Deus apud Sinas? Quaeritur ergo utrum apud Sinas Deus possit appellari *Xam Ti* 上帝, seu caeli Dominus ac Rector? An Caelum? An primus Terminus *Tay Kie* 太極, seu Natura? An Ratio sinice *Li* 理? An vitalis Aura aut alio simili nomine? Cum hae voces primus Terminus sinice *Tay Kie* 太極, Ratio sinice *Li* 理, vitalis Aura sinice *Ki* 氣, et similes sint tantum a recentioribus Sinis assumptae ad explicandas, aut adumbrandas varias Caeli seu caeli Domini tum perfectiones tum operationes; v. gr. per binam vocem *Tay Kie* 太極 Causam primam seu Naturam naturantem; per vocem *Li* 理, Causam idealem seu exemplarem vel supremam Intelligentiam; per vocem *Ki* 氣, vitalem Potentiam seu operationem et executionem, vel Spiritualitatem et Excellentiam, ut supra vidimus; cumque Sinae utantur istis vocibus in vario sensu; habent enim ex se significationem valde vagam, incertam, ad varia obiecta indifferentem; modo enim totum, modo partem, modo substantiam, modo accidens, modo creaturam, modo Creatorem possunt significare; ideo Patres Missionarii eas semper a significando Deo reiecerunt, semperque invecti sunt initios Neotericos Sinas, qui illis pene obscurum ac pene ignotum reddunt Caeli, caelique Domini nomen; et certe ad significandum per illas Deum semper opus esset maxima circumlocutione, ac verborum ambage. Unde hisce relictis tantum controvertitur, utrum Deus possit appellari *Xam Ti* 上帝, seu caeli Dominus, et *Tien* 天 seu Caelum? Pro quo

QUAESTIO I. An Deus apud Sinas possit appellari *Xam Ti* 上帝 id est caeli Dominus ac Rector, seu supremus Dominus?

Paragraphus I. Assertio.

[151] Praesupposita istarum duarum vocum *Xam Ti* 上帝 apud antiquos et recentes Sinas significatione, quam supra fuse retuli;

Respondeo et dico: Deus, apud Sinas videtur posse appellari *Xam Ti* 上帝 seu caeli Dominus. Probatum.

1. *A Ratione.* [1.]1. Voces sunt signa ad placitum, quae vim habent significandi ex arbitrio suae institutionis; atqui istae voces *Xam Ti* 上帝, ut patet ex tota quaestione capituli primi, fuerunt antiquitus institutae ad significandum verum Deum, illaque institutio adhuc perseverat, ut patet ex quaestione prima capituli secundi; ergo illis potest appellari verus Deus.

[1.]2. Sinae antiqui et recentes attribuunt *Xam Ti* 上帝 seu caeli Domino eas perfectiones, quas nos attribuimus Deo, ut vidimus in toto pene decursu utriusque praecedentis capituli, adeoque per illas voces *Xam Ti* 上帝 idem significant, quod nos significamus per vocem Deus, ergo etc.

[1.]3. Deus apud Sinas potest appellari *Tien chu* 天主, id est caeli Dominus, ut nunc omnes conveniunt; sed istae duae voces *Xam Ti* 上帝, etiam significant caeli Dominu[m]; sive *Xam Ti* 上帝, idem est ac caeli Dominus, ut vidimus in quaestione secunda capituli secundi. Deinde, ut ibidem dicitur, *Xam Ti* 上帝 est caeli Spiritus, et hic caeli Spiritus, ut dicitur in quaestione

tertia capitis secundi, et unicus Dominus; imo *Xam Ti* 上帝 est caeli ac terrae Spiritus, uti habetur in eadem quaestione tertia capitis secundi; ergo Deus potest appellari *Xam Ti* 上帝.

[1.]4. Quemadmodum agendo de motivis credibilitatis fidei, dicitur: etsi aliqua seorsim sumpta non convincant intellectum, nec sint totalis efficacitatis; tamen omnia simul sumpta ita eum convincunt, ut quis censeatur peccare, si illis non crediderit. Ita hic cum proportione dico: etsi aliqua eorum, quae de caeli Domino seu *Xam Ti* 上帝, in duobus praecedentibus capitibus attuli, seorsim sumpta non convincant, nec sint totalis efficacitatis; tamen omnia simul sumpta videntur posse intellectum convincere, aut saltem dare motiva omnino sufficientia, ut intellectus prudenter possit illis assensum praebere. Deinde quemadmodum volens Christus persuadere Apostolis se resurrexisse, dicebat: *palpate et videte, quia Spiritus carnem et ossa non habet* Luc. 24. licet istud argumentum seorsim sumptum efficaciter non probaret veram eius Resurrectionem, cum Spiritus possint assumere corpora apparentia; tamen hoc iunctum cum aliis signis et testimoniis Resurrectionis, efficaciter probabat Christum vere resurrexisse. Ita etiam dico: licet aliqua argumenta, et [152] testimonia in praecedentibus capitibus allata seorsim sumpta non efficaciter probarent, tamen illa iuncta cum aliis possunt efficaciter probare per illas voces *Xam Ti* 上帝, significari a Sinis verum Deum; ergo Deus potest appellari *Xam Ti* 上帝.

2. *Ab usu.* Iam longo usu receptum est, ut hic in China Deus vocetur *Tien Chu* 天主, id est caeli Dominus; licet in principio dubitatum fuerit, utrum posset sic vocari, eo quod diceretur aliquod Idolum sinicum hoc nomine appellari. Sed eodem usu, et forte longiori receptum est, ut etiam Deus vocetur *Xam Ti* 上帝; nam liber Patris Riccii Missionis Sinicae Fundatoris, dictus *Tien Chu Xe y* 天主實義, vel *Tien hio Xe y* 天學實義, et liber Patris Pantoia illi coaevi, dictus *Cie Ke* 七克, qui circa principium alterius saeculi, imperante *Van lie* 萬曆 impressi sunt, Sinis notissimi, passim et promiscue ad significandum Deum utuntur vocibus *Xam Ti* 上帝 et *Tien chu* 天主; uti et multi alii libri Christiani, tum eiusdem temporis, tum posterioris, non tantum a Patribus Societatis IESU, sed etiam a Patribus alterius Ordinis editi: ut liber R. P. Antonii a S. Maria Ordinis S. Francisci, dictus *Tien yu yn* 天儒印 impressus Anno 1664. cuius haec verba: *Xam Ti* 上帝 *id est caeli Dominus (Tien chu 天主) unicus, et summa Maiestate venerandus, qui in omnes res dominatur, easque regit* A. Et liber R. P. Petri Pinuela eiusdem Ordinis dictus *Tso hoei Ven ta* 初會問答, revisus a RR. PP. Tarin, et a S. Paschali eiusdem Ordinis, approbatus a R. P. Commissario Navarro, sic in cap. 3. habet: Dum dicitur *Palatium Imperiale*, non tantum dicitur illud magnificu[m] aedificium; sed intra Palatium Imperiale sum[m]a existat Maiestas oportet; idcirco dum dicitur *Tie n* 天 seu *Caelum*, vere demonstratur in caelo debere esse unicum summe venerandum, ac verum Dominum Governatore[m] Spirituum, hominum, ac omnium rerum, cui nos debemus gratias agere, eumque colere. Ideo Doctor *Tsu Su* 子思 ait: ritus litandi Caelo ac Terrae est id, quo inservitur *Xam Ti* 上帝, seu supremo Domino. Et liber Carminum: Princeps *Ven Vam* 文王 omni cum diligentia, ac reverentia palam inserviebat *Xam Ti* 上帝; hinc apparet quod Sinarum sapientium, virtute ac scientia inclytorum mens fuerit, ut indicarent colendum esse verum caeli ac terrae Dominum, non vero caelum materiale. Nunc ergo qui istorum antiquissimorum Sapientum, virtute ac scientia inclytorum menti adversantur, caelumque materiale colunt, horum sane error rectae rationi directe repugnat. At Confucius, obiicit hospes, quando dixit: *qui peccat in Caelum, non habet, quem deprecetur ut poenam effugiat*, ubinam dixit esse *Tien Chu* 天主, seu Deum, aut caeli Dominum? Resp. haec Confucii verba vere, [153] et clarissime dicunt in caelo esse unicum Dominum ac Rectorem, qui nos respicit, et ad nos pertingit, ita ut non audeamus vel minimum eum offendere. Enimvero qui voluit indicare aut intelligere caelum istud caeruleum,

ac materiale? Aut per istam vocem *Tien* 天 seu *Caelum* intelligi *Rationem* et nihil aliud? (B). Ita praedictus Pater.

Idem Pater in prooemio eiusdem libri, Religionem Christianam vocat *Caeli* doctrinam, *Tien Kiao* 天教. Cum igitur longo usu receptum sit, ut Deus significetur per voces *Xam Ti* 上帝, potest Deus appellari *Xam Ti* 上帝; maxime cum ista Dei appellatio, post exortam aliquam in eius principio dubitationem, iam fuerit discussa, examinata, ac tandem, ut ante, in suo usu relicta.

3. *Ab Autoritate*. Qui possunt hac in re magnae auctoritatis iudicium ferre, sunt ipsi Sinae, si habeant has duas conditiones: 1. Si probe sciant, quid per vocem *Deus* intelligant Europaei. 2. Si litteris Sinicis sint eximie eruditi. Iam vero eiusmodi Sinae asserunt per istas voces *Xam Ti* 上帝 significari Deum, et ipsi passim in libris Deum appellant *Xam Ti* 上帝; ergo. Probatur Minor. 1. Doctor et Imperatoris primus Minister, seu Colaui *Siu* 徐 Christianus in suo parvo celebri libro *Pie Vam* 闢妄 sic: *Xam Ti* 上帝, inquit, est hominum vivorum, et mortuorum Dominus (C). Idem in libello supplice, quem Imperatori *Van lie* 萬曆 pro re Christiana obtulit sic: horum (id est Patrum Missionariorum) mens est efficere, ut omnes virtutem sectentur ad respondendum excelsi Caeli homines amantis intentioni; pro suo primo principio habent palam inservire *Xam Ti* 上帝, scilicet caeli Domino (D). Alibi idem saepius vocat Deum nunc *Ti* 帝, nunc *Xam Ti* 上帝, v. g. ad calcem librorum *Tien Chu kiam sem yen him Ki lio* 天主降生言行紀略, *Lh xe u yen* 二十五言, etc. (E).

2. Doctor celebris *Fum* 馮 Christianus sic: quid est *Tien chu* 天主 seu Deus? Resp. est *Xam Ti* 上帝; non inanem, sed veram et realem rem intelligendo; Equis sane est qui existimet rem inanem et vanam dici, dum sex nostri libri classici antiqui, quatuor Doctores Confucius, Memcius, *Tsu Su* 子思, *Tsem Tsu* 曾子, omnesque cuiusvis aevi viri virtute, scientia, sapientia clari passim dicunt: timere *Xam Ti* 上帝, cooperari *Xam Ti* 上帝, inservire *Xam Ti* 上帝, accedere ad *Xam Ti* 上帝, adhaerere *Xam Ti* 上帝? (F).

3. Doctor *Yam* 楊 Christianus, primam sui cursus lauream adeptus sic: Christiana Religio haec duo praecipue complectitur: 1. Colere unum Deum, seu *Tien chu* 天主 super omnia. 2. Amare proximum sicut seipsum. Quoad primum, *colere unum Deum*, est illud, quod nostri Doctores [154] vocant, palam inservire *Xam Ti* 上帝, seu caeli Domino (G). Sic idem eodem nomine Deum vocat in epistola praeliminari libri *Che fam vay ki* 職方外紀; in suis libris *Tien xe mim pien* 天釋明辨, *Tay y* 代疑, etc. (H).

4. Doctor *Ly* 李 Christianus sic: illa Religio (scilicet Christiana) unice spectat servire *Tien chu* 天主 seu Deo; et hoc est, quod nostri Doctores dicunt: nosse *Caelum*, servire *Caelo*, servire *Xam Ti* 上帝. Non dicitur *Ti* 帝, sed dicitur *Chu* 主; explicando nimirum illud *Chu* 主 uti explicat Doctor *Chu Hi* 朱熹 sic: ista vox *Ti* 帝, id est caeli *Chu Tsay* 主宰, sive Dominus ac Rector. Quia enim Deus est Dominus, qui caelum, terram, omniaque produxit, ideo per illam vocem *Chu* 主, seu *Dominus*, magis singillatim exprimitur quid sit. Denique si velimus penitus penetrare quid sit, est omnium hominum in toto orbe degentium noster unicus magnus Pater ac Mater (I) (nota has ultimas duas voces pro eo quod supra dixi de litamine Caeli ac Terrae). Idem saepius Deum appellat nunc *Xam Ti* 上帝, nunc *Ti* 帝 in suis epistolis praeliminaribus librorum *Ki gin xe pien*, *Tien chu* 天主 *xe y* etc. (K).

5. Doctor *Chin* 陳 Christianus in sua epistola praeliminari libri *Sim hio tsu xo* 性學摘述 sic: nostri Doctores assumendo quod est obscurum, vocant Caelum seu *Tien* 天; Europaei assumendo quod est clarum, vocant caeli Dominum seu *Tien chu* 天主; denique hi, et illi explicando quod dicit libri Carminum oda *Hoam y* 皇矣: *tremendus in haec infima advenit*, et oda *Ta mim* 大明: *ad te appellit: noli vacillare*; id omne ad *Xam Ti* 上帝, nempe caeli Dominum referunt (L). Eumdem vide in alia praeliminari epistola libri *Cie Ke* 七克 etc.

6. Litteratus *Han* 韓 Licentiatus, ut arbitror, vel Doctor ex Provincia *Xan si* 山西, libris celeberrimus sic suum librum *To xu* 鐸書, qui est explicatio brevis doctrinae ab Imperatore singulis mensibus ad populum tradi iussae (hic liber *To xu* 鐸書 revisus ab octodecim Litteratis ex octo diversis Chinae Provinciis, mirumque in modum a Provinciali iustitiae Praeside, et alio Doctore Regii Collegii, qui illum Imperatori legendum ostendit, in suis praeliminaribus epistolis collaudatus) sic, inquam, suum librum incipit: dum dicitur *Caelum* esse noster magnus Prens, iuxta hunc libri Carminum locum: *vastissimum et altissimum Caelum tu diceris hominum Prens*; id non intelligitur de caelo caeruleo et visibili; sed sursum est unus Dominus ac Rector, qui caelum, terram, Spiritus, homines, et omnia producit; id est supremus ille Dominus *Xam Ti* 上帝, quem quinque libri Classici tempore Imperatorum *Yao* 堯 et *Xun* 舜 ac trium primorum Imperiorum *Hia* 夏, *Xam* 商, *Cheu* 周, successive semper ad posteros transmiserunt. Dum autem ad [155] vocandum Caelum adhibetur illud caelum visibile, est sicut, dum ad vocandum Imperatorem adhibetur aula Imperialis; in hac enim summa Maiestas residet. Enimvero qui possit illud Palatium materiale sustinere Personam Imperatoris? Prisci et moderni Imperatores virtute, ac sapientia conspicui omnes a Caelo creantur ad regendos, et docendos suos populos; hinc Imperator dum excelsissimo Caelo *Xam Ti* 上帝 litat, licet ipse summa Maiestate potens, in verborum tamen formula, qua utitur, sic seipsum nominat: ego Imperii heres tuus, o Caelum, Filius, et Vasallus N. N. etc. (M).

7. Licentiatus *Cham Kem* 張庚 ex Provincia *Fo Kien* 福建 libris etiam celebris, in, prooemio sui libri *Tien hio chim fu* 天學證符 sic: ecquis nunc litteratus sive doctus, sive indoctus ausit falsitatis, aut pravitatis condemnare doctrina[m] inserviendi *Caelo* seu *Tien* 天, id est Christiana[m]? Sed hoc *Tien* 天 seu Caelum non est istud caelu[m] visibile ac caeruleu[m]; in hoc enim habetur unus Dominus ac Rector, sinice *Chu Tsay* 主宰; sed multi non solent illud examinare. In magno aute[m] Occidente id est Europa Sancti viri, a priscis temporibus huc usque semper eum vocaverunt *Tien chu* 天主 seu caeli Dominum, nomen omni honore celebrandum. Porro Doctor *Chu hoei* 朱晦 id est *Chu Hi* 朱熹, dum in suo commentario libri *Ye Kim* 易經 explicans vocem *Ti* 帝, seu *Xam Ti* 上帝 sic ait: *Ti* 帝, id est caeli Dominus ac Rector, vere cum illis concordat. Nostri quidem quinque libri Classici *V Kim* 五經, et alii quatuor *Su Xu* 四書 etiam Classici non dicunt aperte *Tien chu* 天主 seu caeli Dominum; sed tantum dicunt *Tien* 天 seu Caelum, quia nimirum utuntur compendiosa loquendi methodo. Sicut dum vulgus vult dicere urbis aut oppidi Gubernatorem, per syncopen eum nominat urbem, aut oppidum etc. nomen *Xam Ti* 上帝 est tantum diversum a nomine *Tien chu* 天主 quoad vocem; utrumque enim idem significat (N). Postea id probat ex multis librorum Classicorum textibus.

8. Licentiatus *Chu* 朱 Christianus in suo libro *Chim xi lio xue* 拯世畧說 sic: caelum et terra inter omnes res est etiam una, et maxima quidem: debet ergo illius (nempe caeli, ac terrae) esse aliquis Effector, qui quatenus summam Maiestatem, nulli alteri prorsus comparabilem habet, dicitur *Xam Ti* 上帝 (*Xam* 上, id est supremus; *Ti* 帝, id est Dominus ac Rector); quatenus

omnes res apprehendit, dicitur rerum Effector, quatenus omnibus viventibus dominatur, eaque regit, dicitur *Tien chu* 天主 seu caeli Dominus. Idem in eodem libro, et in altero suo libro *Ta ka uen* 答客問 passim ad appellandum Deum utitur vocibus *Xam Ti* 上帝 (O).

[156] 9. Bacchalaureus *Ly* 李 Christianus in suo libro *Xin su* 慎思, in cuius fronte octo Revisorum sinica scientia et litteris praestantium nomina apponuntur, sic habet: istud nomen *Xam Ti* 上帝, quod nostrorum Doctorum libri passim habent, procul dubio manifeste significat *Tien chu* 天主, id est caeli Dominum seu Deum. Postea in eodem libro ipse saepissime utitur isto nomine *Xam Ti* 上帝 ad appellandum Deum (P). Omitto plurimos alios, ne longior et taedio sim. Vide epistolas praeliminares libri *Cie ke* 七克, libri *Xim kiao su quei* 聖教四規, et librum *Pie Vam tiao po ho* 闢妄條駁合 (Q).

Iam vero isti omnes Sinae probe sciebant quid esset Deus; Professione enim erant Christiani, pii et intelligentes; et simul probe sciebant quid esset *Xam Ti* 上帝; nam litteris et litterarum Sinicarum gradibus, imo supremis insignes erant. Ast ipsi asserunt istas voces *Xam Ti* 上帝 idem significare, ac voces *Tien chu* 天主, id est Deus, seu caeli Dominus; vel potius asserunt istas voces *Xam Ti* 上帝 significare Deum, istoque nomine passim Deum appellant. Potestne ergo adhuc superesse aliquis dubitandi locus? An non illis prorsus credendum est? An forte potius credendum paucis Missionariis id in dubium vocantibus, quam summis litterarum sinicarum Doctoribus ac Magistris id affirmantibus? Egregius profecto foret ille Flander aut Teuto, qui Parisios appulsus, et imbutus aliquali gallicae linguae notitia vellet ipse arguere in vocum gallicarum significatione, peritissimos linguae gallicae parisinos Magistros, illosque condemnare; annoncerte ipsemet explodendus, et condemnandus?

Vide adhuc alias probationes aequae efficaces in sequenti quaestione de voce *Tien* 天 *Caelum*. Sed quid pluribus opus?

Videntur sane allata satis et plusquam satis rei veritatem demonstrare. Superest tantum ut videamus quid obiiciatur.

Textus Librorum.

- A. 1. R. P. Antonius a S. Maria etc. ut supra in contextu.
- B. 2. R. P. Pinuela in suo libro *Tso hoei ven ta* 初會問答, etc. ut supra in contextu.
- C. 3. Colaüs *Siu quam Ki* 徐光啟 in suo libello *Pie Vam* 闢妄 art. *Vu chu kou hoen hiue chao* 無主孤魂血湖. ut supra in contextu.
- D. 4. Idem Colaüs in libello supplice *Pien hio tseu su* 辨學奏疏, dato Imperatoris *Van lie* 萬曆 Imperii anno 44. lunari mense 7. ut supra in contextu.
- [157] E. 5. Duo libri *Tien Chu kiam sem yen him Ki lio* 天主降生言行記略, et *Lh xe u yen* 二十五言 habent quae supra dixi in contextu.
- F. 6. Doctor. *Fum Yn kim* 馮應京 in epistola praeliminari libri *Tien Chu Xe y* 天主實義, ut supra in contextu.
- G. 7. Doctor. *Yam tim yun* 楊庭筠 in epistola praeliminari libri *Cie Ke* 七克, ut supra in contextu.

H. 8. Libri *Che fam vay ki* 職方外紀, *Tien xe mim pien* 天釋明辨 *Tay y* 代疑 habent quae supra dixi in contextu.

I. 9. Doctor *Ly chi tsao* 李之藻 in epistola praeliminari libelli *Xim xui Ki yen* 聖水紀言 sic: illa Religio etc. ut supra in contextu.

K. 10. Duo libri *Ki gin xe pien* 畸人十篇, et *Tien Chu Xe y* 天主實義 habent quae supra dixi in contextu.

L. 11. Doctor *Chin y* 陳儀 in Epistola praeliminari libri *Sim hio tsu xo* 性學彙述 sic: nostri Doctores etc. ut supra in contextu.

M. 12. Litteratus *Han Lin* 韓霖 in suo libello *To xu* 鐸書 sic: dum dicitur Caelum etc. ut supra in contextu.

N. 13. Licentiatus *Cham Kem* 張庚 etc. ut supra in contextu.

O. 14. Licentiatus *Chu Tsum Yuen* 朱宗元, in suo libro *Chim xi lio xue* 拯世畧說 art. *Yu Cheu chi nay chin Kiao guei ye* 宇宙之內真教惟一 sic: caelum et terra etc. ut supra in contextu. Vide etiam alterum eius librum *Ta ke ven* 答客問.

P. 15. Bacchalaureus *Ly Kieu Kum* 李九功 in suo libro *Xin su* 慎思 artic. 1. sic: istud nomen *Xam Ti* 上帝 etc. Nota in his Authoribus Sinicis et aliis, prima vox est cognomen, reliquae nomen.

Q. 16. Videantur tres libri *Cie Ke* 七克, *Xim kiao su quei* 聖教四規, *Pie Vam tiao po ho* 闢妄條駁合, in quarum praeliminaribus epistolis Sinae litterati utuntur etiam vocibus *Xam Ti* 上帝 ad significandum Deum.

Paragraphus II. Solvuntur Obiectiones.

Obiicies 1. Inveniuntur in libris esse quinque *Ti* 帝, scilicet albus *Ti* 帝, caeruleus *Ti* 帝, flavus *Ti* 帝, rubeus *Ti* 帝, niger *Ti* 帝 (A); ergo *Ti* 帝 non potest significare Deum.

Respondeo Distinguendo consequens: *Ti* 帝 sumptus pro *Xam Ti* 上帝 non potest significare Deum, Nego. Sumptus pro aliquo Imperatore aut [158] alio homine non potest significare Deum, Concedo. Ibi dicuntur esse quinque *Ti* 帝, non dicuntur esse quinque *Xam Ti* 上帝.

Dices: *Ti* 帝 saepissime accipitur pro *Xam Ti* 上帝, seu ista vox *Ti* 帝 confunditur cum bina voce *Xam Ti* 上帝, ut dictum est supra; ergo.

Respondeo Disting. Ass. Ista vox *Ti* 帝 antonomastice sumpta confunditur cum voce *Xam Ti* 上帝, Concedo. Communi modo sumpta, Nego.

Sicut ista vox *Apostolus* antonomastice sumpta confunditur cum bina voce *S. Paulus*; vox *Philosophus* cum voce *Aristoteles*; non tamen communi modo sumpta; ita etiam hic vox *Ti* 帝

Itaque illi quinque *Ti* 帝 1. vel videntur esse quinque prisci Imperatores, dicti *Ti* 帝, de quibus actum est cap. 2. Quaest. 4. num. 34. litt. DD. et num. 35. littera DD. nempe Imperatores *Tay Hao* 太皞 seu *Fo Hi* 伏羲, *Yen Ti* 炎帝 seu *Xin Num* 神農, *Xao Hao* 少皞, *Chuen Hio* 顓

瑁, *Hoam Ti* 黃帝, recensiti tum in Dictionario littera *Ti* 帝 (B); tum in decursu Capitis dicti *Yue lim* 月令 libri Rituum; et in loco, in quo litabatur *Xam Ti* 上帝 seu caeli Domino, illis etiam fiebat ceremonia *cy* 祭, in gratam scilicet illorum memoriam. Vide cap. 2. Quaest. 5. num. 8. littera F. Et liber Rituum Imperii *Cheu* 周 dicit, quod quater in anno, scilicet vere, aestate, autumno, hieme priscis Imperatoribus fieret ceremonia *cy* 祭, apponendo carnem crudam, vinum aromaticum, orizam (C). Quod attinet ad istos quinque colores, videtur alludi ad colores quinque primariorum principiorum universalium, nempe aquas, ignis, terrae, ligni, metalli, quae unusquisque istorum quinque Imperatoru[m] aliqua virtute particulari ac praecipua dicitur repraesentasse, ut dixi in cap. 2. Quaest. 4. num. 34 littera DD; hinc vasa quibus ad quatuor mundi plagas illis fiebat ceremonia *cy* 祭, suum quaeque colorem proprium habebant (D).

2. Vel certe Sectarii Idololatrae ex hisce quinque Imperatoribus sumpserunt occasionem effingendi alios quinque caeli Imperatores dictos *Ti* 帝; sed hoc nihil ad quaestionem; cum de his in libris classicis nihil prorsus agatur, ideoque isti quinque *Ti* 帝 non spectant ad veram Sinarum litteratorum doctrinam, de qua hic agimus.

Quamvis enim aliqui Interpretes, ut *Chim Kam Chim* 張居正, et quidam alii post illum, voluerint illos quinque *Ti* 帝 referre ad *Xam Ti* 上帝, constituendo quinque *Ti* 帝 iuxta singulas mundi plagas, et singulas anni tempestates, imo et quandoque eos voca[ve]rint *Xam Ti* 上帝; tamen illi refutati sunt a veris librorum antiquiorum ac classicorum Interpretibus, ita ut ista omnia litamina ad diversas mundi plagas facta spectarent unum et eundem *Xam Ti* 上帝 ubique [159] et in omnibus anni tempestatibus dominantem; ut videre est in libro *Ven hien tum kao* 文獻通考, qui tomo 68. et sequentibus hanc rem fuse tractat (E).

Deinde illi ordinarie dicuntur *Ti* 帝, non *Xam Ti* 上帝. Idem esto iudicium de illis 32. *Ti* 帝, ibidem in dictionario relatis, et de innumeris aliis.

Obiicies 2. Idolum vulgo dictum *Yo Hoam* 玉皇 non tantum vocatur *Ti* 帝, sed etiam vocatur *Xam Ti* 上帝; et hoc quidem nomen, ut habetur in Annalibus universalibus, illi indidit quidam Imperator familiae *Sum* 宋 (F); ergo Deus non potest appellari *Xam Ti* 上帝.

Respondeo Disting. Anteced. vocatur *Xam Ti* 上帝 a Sectariis et Idololatriis, Concedo. A Litteratis seu a Sinis veram Chinae profitentibus doctrinam, Nego. Ille Imperator qui hoc nomen isti Idolo indidit, erat sectator sectae *Tao Su* 道士 a quodam sectario dicto *Lin lim su* 林靈素 dementatus, ut ibidem dicitur in Annalibus; uti et ille alius Imq[er]ator familiae *Tam* 唐, qui prius illi indiderat nomen *Imperatoris Caeli*, seu *Tien Ti* 天帝; et hos ambos ibidem arguit glossator; et quidam Interpres extremas calamitates, quas experti sunt isti duo Imperatores, ad hoc idololatriae crimen refert (G). Sic etiam primus Imperator eiusdem familiae *Tam* 唐 visitans fanum Idoli *Lao Kiun* 老君 istius sectae, de qua hic loquimur, fundatoris, honorarium illi cognomentum *excelsissimi et reconditissimi Principis maximi Rectoris contulit* (H); sed haec omnia reiiciunt Sinae qui litteras et veram Chinae doctrinam sequuntur. Unde, et abiit in proverbium: *frivola Imperii Tam* 湯 *verba*; adeoque non nocent verae *Xam Ti* 上帝 appellationi, qua Sinae litterati utuntur.

Obiicies 3. Saltem *Xam Ti* 上帝 est nomen Idoli, ergo Deus non potest eo nomine appellari, sicut Deus non potest appellari Iupiter; quia Iupiter est nomen Idoli.

Respondeo Dist. Antec. *Xam Ti* 上帝 est nomen proprium Idoli, Nego. Est nomen appellativum Idoli, Transeat. Istius enim *Yo Hoam* 玉皇 Idoli, seu potius hominis sub finem Imperialis familiae *Han* 漢 in vivis agentis nomen proprium erat *Y* 儀, cognomen *Cham* 張, cognomento carentis ut pote viri plebei (I). Iupiter autem est nomen proprium, quod alteri non est commune. Iam vero quod verum Numen nomine Idoli appellativo possit appellari, patet ex primis Ecclesiae temporibus. In quibus et Iupiter, et Saturnus, et Apollo, et alia Idola, eodem, quo verum Christianorum Numen, Dei nomine appellabantur.

1. Quod illa Idola appellarentur nomine Dei, liquet: nam Ovid 1. [160] fast. sic ait: Dicta quoque est Latium terra latente Deo. Ibi Deus sumitur pro Saturno.

Horat. 1. Epist. 11.

In quamcunque Deus tibi fortunaverit horam.

Ibi Deus sumitur pro Iove.

Ovid. 6. fast.

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.

Ibi Deus sumitur pro Apolline. Et sic de aliis.

2. Quod circa eadem tempora (nempe in quibus vigeabant hi versus, et haec deorum nomina) verum Christianorum Numen etiam appellaretur Deus, seu graece Θεός, liquet etiam tum ex Evangeliiis S. Ioannis et S. Lucae graece, et S. Marci Latine scriptis: tum ex vulgata versione Latina totius novi testamenti, quae probabiliter iam extabat ipsis Apostolorum temporibus (non enim hanc S. Hieronymus fecit, sed tantum in quibusdam locis emendavit); tum ex psalterio longe etiam ante tempora Hieronymi in graecam linguam probabiliter a S. Luciano sub Imperatore Maximiano Martyrium passo, et statim ab alio in Latinam verso; ubi verum Christianorum Numen passim Deus et Θεός appellatur v. gr. Marci 1. Appropinquavit regnum Dei ... Scio qui sis, Sanctus Dei. Marci 3. tu es Filius Dei. Psal. 10. non est Deus in conspectu eius. Psal. 21. erue a framea, Deus, animam meam. Vide etiam in dictis graecis Evangeliiis saepissime vocem Θεός sumptam pro vero Christianorum Numine, quamvis tunc omnia graecorum Idola etiam vocarentur Θεός.

3. Quod Deus sit nomen appellativum et commune, liquet tum ex dictis iam, tum ex etymologia ipsius vocis communis, quae iuxta Authores sic refertur: Deus hebraice לַא *el*, id est fortis, et graece iuxta Damasc. Θεός derivatur vel ἀπὸ τοῦ αἴθειν, id est urere, vel ἀπὸ τοῦ Θεῖν, id est currere, vel ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, id est videre, nempe Deus ignis consumens, perennans, omnia videns, verba utique appellativa; vel, ut ait. Suar. 1. p. Lib. 2. cap. 32. quia providentia sua omnia prospiciat, omnia percurrat ac moveat, et omnem iniquitatem urat et absumat.

4. Quod *Xam Ti* 上帝 sit etiam nomen appellativum et commune, liquet tum ex dictis cap. 2. Quaest. 2. et alibi; tum ex etymologia ipsius vocis communis; nam ista vox *Xam* 上 id est supremus, et vox *Ti* 帝 id est Rex, Princeps, Dominus, Rector; uti habetur in Dictionario sinico (K). Et Interpres *Tsay* 蔡 agendo de tribus Imperatoribus *Fo Hi* 伏羲, *Xin num* 神農, *Hoam Ti* 黃帝: [161] ista vox *Ti* 帝, inquit, est nomen, quo appellatur is, qui in Imperio dominatur, illudque regit; non est nomen proprium istorum trium Imperatorum, nec cognomentum post mortem inditum, sed nomen honorarium (L). Itaque ut uno verbo concludam; sicut apud Latinos ista vox *Deus* est nomen appellativum, et non proprium: ita apud Sinas ista bina vox *Xam Ti* 上帝 est nomen appellativum, et non proprium; et sicut apud Latinos in primitiva Ecclesia latina verum Christianorum Numen poterat appellari *Deus*, *Dominus*, *Altissimus*, etc. Intonuit de caelo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam. Psal. 17. quamvis Idololatrae sua

Idola eo nomine appellarent; ita etiam et multo magis apud Sinas in primitiva hac Ecclesia Sinica, Christianorum verum Numen potest vocari *Xam Ti* 上帝, quamvis quidam Sectarii idololatrae suum Idolum, aut sua Idola eo nomine appellent; cum praecipua pars Sinarum etiam infidelium, nempe litteratorum, intelligant per binam vocem *Xam Ti* 上帝 caeli Dominum ac Rectorem, non illud Idolum, eamque explicent modo per vocem *Caelum*, modo per vocem *Ratio*; adeoque patet non esse nomen proprium. Imo sicut olim Ovidius Lib. 1. Trist. adulando, Augustum Caesarem appellabat *Deum*; ita et Poeta Sinicus carpendo Imperatorem tunc in vivis agentem ob nimiam gravitatem et rigorem, eum appellat *Xam Ti* 上帝 (M). Ex his ergo omnibus infertur omnimodam paritatem esse inter vocem *Deus*, et binam vocem *Xam Ti* 上帝. De voce *Tien* 天 *Caelum*, nempe quod sit etiam nomen appellativum, idem intellige; nam apud Sinas vox *Tien* 天, et vox *Xam Ti* 上帝, ordinarie idem significant, uti diximus. Deinde ipsa vocis etymologia id etiam confirmat: iuxta enim vetus dictionarium *Xue Ven* 說文, littera 天 *Tien* [Tiān] derivatur seu formatur ex his duabus 一 *Ye* 一 [Yī] et 大 *Ta* [Dà]. Littera 一 *Ye* 一 significat unum, aut unicum; littera 大 *Ta* significat magnum; nempe 天 *Tien Caelum* est quid Unicum Magnum, seu Unitas Magna, vel Unica Magnitudo.

Obiicies 4. Olim nonnulli Philosophi accipiebant Iovem, non pro homine aut Rege antiquo ad caelum evecto, sed pro ipso caelo, vel pro aere seu aethere; et tamen tunc Christiani nunquam ausi sunt uti isto nomine ad appellandum deum; ergo similiter nunc in China cum *Xam Ti* 上帝 accipiatur a Philosophis et Litteratis pro Caelo, aut subinde pro [162] Aura caelesti, non possunt etiam Christiani uti isto nomine *Xam Ti* 上帝 ad significandum verum Deum.

Respondeo Neg. Consequentiam. Quamvis enim daremus quod olim *Iupiter* quandoque a Philosophis et eruditis viris acciperetur pro caelo, vel pro aere seu aethere; tamen illi in ista acceptione per nomen *Iovis* nihil aliud sibi effingebant ac repraesentabant quam aliquod Ens materiale, sive caelum corporeum vel aerem aetheremque materialem; illi enim Philosophi, ait Suares p. 1. Lib. 1. cap. 3. nihil nisi corporeu[m] intelligere valebant; non vero sibi proponebant aut cogitabant unum verum ac supremum Spiritum Dominatorem, Omnipotentem, Provisorem, Effectorem invisibilem, abstractum ab omni re sensibili, qualem vidimus supra agnosci *Xam Ti* 上帝 a Sinis litteratis. Deinde *Iupiter* passim a populo ut homo et Rex antiquus ad divinitatem evectus aut translatus reputabatur, et ut talis adorabatur; nullus autem in China illum *Xam Ti* 上帝, qui in libris classicis describitur, putat aut sibi fingit fuisse unquam hominem, sed ab omnibus ut Spiritus et ex nemine genitus cognoscitur et colitur. Praeterea omnes isti antiqui Pagani, etiam Philosophi Iovem in aliqua erecta statua seu Idolo, in quo aliquid vel divinum vel singulare ac mysteriosum putabant residere, adorabant; aut si Philosophi nonnulli et pauci id non puta[ve]rint nec crediderint, saltem ipsimet adorabant istud Idolum, in quo falsam aliquam Divinitatem totum vulgus ponebat, adeoque ad minimum erant exterius Idololatrae. Insuper Iovi fanum cum statua idololatratica erigebatur. Iam vero supremo Domino *Xam Ti* 上帝, de quo hic agimus, a nullo Sina tam plebeio quam litterato Idolum erigitur, sed Imperator solam tabellam *Xam Ti* 上帝 nomine inscriptam exponit, et nihil omnino divinum aut mysteriosum in illa tabella residere agnoscitur aut creditur; nullum fanum cum statua ei exstruitur, sed terrae agger erigitur, in quo ei non ut homini ad Divinitatem evecto, sed ut Spiritui supremo sub dio sacrificatur; et si quandoque sub tecto ei sacrificatum fuit; tamen coram solo eius nomine tabellae inscripto, non coram statua id fiebat; aut si aliquod aedificium erigatur, hoc tantum ad servandam dictam tabellam vel potius nomen *Xam Ti* 上帝, et ad splendorem ac commoditatem litantium inservit. Deinde quamvis hoc aedificium propter ipsius *Xam Ti* 上帝 cultum fieret, non tamen ideo veram eius significationem vitaret. Itaque nulla est

similitudo supremi Domini *Xam Ti* 上帝 cum antiquo Iove; pro qua re recolantur tantum ea quae in praecedentibus capitibus diximus.

[163] Obiicies 5. Sinae Litterati sumunt istam binam vocem *Xam Ti* 上帝 pro re inani, vaga, vana; pro nomine adscititio: ergo etc.

Resp. Neg. Aff. Sed illam sumunt pro re, quam ipsimet subinde aut nolunt, aut nequeunt (ut ipsimet fatentur) sat clare explicare; unde ut eam explicent, fere recurrere solent ad nomen *Caeli Rationis*, *Caeli legis* etc. Sed istud *Caelum*, istam *Rationem*, istam *Caeli legem* ipsimet afferunt esse aliquid reale, physicum, verum, non autem rem inanem, vanam, vagam; quin imo totam suam doctrinam in reali veritate fundant; ergo non sumunt *Xam Ti* 上帝 pro re inani, vana, et vaga; nec istud nomen *Xam Ti* 上帝 est ascititium hoc modo, quasi esset vanum, inane, et umbraticum. Sed est ascititium sic: est electum ad appellandum honorifice primum aliquod et supremum Ens, quod est Deus.

Itaque ex his omnibus liquet Deum nomine *Xam Ti* 上帝 posse appellari, imo videtur Sinis istud nomen *Xam Ti* 上帝 longe elegantius dictum, quam nomen *Tien chu* 天主, quo solent eum appellare Christiani Sinenses; nam istud nomen *Tien chu* 天主 classicis Chinae libris non habetur.

Textus Librorum.

A. 1. Dictionarium *Ta Tsu Guey* 大字彙 in littera *Chi* 時 sic: *Chi* 時 est locus, in quo fit ceremonia *cy* 祭 Caelo, Terrae, et quinque *Ti* 帝 seu Imperatoribus. Imperator *Vu Ti* 武帝, ex familia *Han* 漢 ipsemet in quinque locis *Chi* 時 fecit ceremoniam *cy* 祭; ante ipsum tamen Regulus Regni *Cin* 秦, id est Provinciae *Xen Si* 陝西, in terrae tractu *fu* 鄜 erexit locum *Chi* 時 ad faciendam ceremoniam *cy* 祭 albo *Ti* 帝, postea eius successor *Siuem Kum* 宣公, in terrae tractu *Mie* 密 erexit alium locum *Chi* 時 ad faciendam ceremoniam *cy* 祭 caeruleo *Ti* 帝; deinde alius eius successor *Lim Kum* 靈公 in terrae tractu *V Yam* 吳陽 erexit duplicem locum *Chi* 時, superiorem ad faciendam ceremoniam *cy* 祭 flavo *Ti* 帝, et inferiorem ad eam faciendam rubeo *Ti* 帝. Denique *Kao Tsou* 高祖 primus familiae *Han* 漢 Imperator in boreali terrae tractu erexit alium locum *Chi* 時 ad faciendam ceremoniam *cy* 祭 nigro *Ti* 帝; atque haec sunt quinque loca *Chi* 時.

B. 2. Dictionarium *Chim tsu tum* 正字通 in littera *Ti* 帝, sic: ista vox *Ti* 帝 etiam significat quinque Imperatores *Tay hao* 太皞, *Yen Ti* 炎帝, *Xao Hao* 少皞, *Chuen Hio* 顓頊, *Hoam Ti* 黃帝.

C. 3. Lib. Rit. Imperii *Cheu* 周 tom. 3. *Chun quon* 春官 artic. *Tsum p* 宗伯 e sic: dum fit ceremonia *cy* 祭 priscis Imperatoribus, caro cruda apponitur, vinum aromaticum in terram effunditur, oriza praesentatur; et sic illis fit ceremonia *cy* 祭 in quatuor singulis anni temporibus.

[164] D. 4. Lib. Rit. Imperii *Cheu* 周 tom. 3. *Chun quon* 春官 artic. *Tsum pe* 宗伯 sic: hic Praefectus curet fieri sex pretiosa vasa ritibus caeli, terrae, et quatuor orbis partium destinata; scilicet pretiosum vas *Pie* 璧 caerulei coloris pro Caeli; *Tsum* 琮 flavi, pro terrae; *quei* 圭 violacei, pro ortus; *Cham* 璋 rubri, pro meridiei; *hu* 琥 albi, pro occasus, *Hoam* 璜 nigri, pro septentrionis ritu. Tum ibi Interpres *Chin gin sie* 陳仁錫 sic: orientalis plagae Imperator seu *Ti*

帝, est *Tay hao* 太皞 (alio nomine *Fo Hi* 伏羲); vasis *quei* 圭 figura in cuspidem terminatur, ad repraesentandu[m] nubiu[m] exortu[m], ex quibus reru[m] productiones profluunt; eius color est violaceus ad repraesentandas plantas. Australis plagae Imperator est *Yen Ti* 炎帝 (alio nomine *Xin Num* 神農); pars dimidia vasis *quei* 圭 vocatur *Cham* 璋, ad repraesentandum mutuuum rerum conspectum, ubertim aestate maturescentium, quas symbolum aenigmaticum *Ly* 豐, id est claritas significat; eius color rubeos repraesentat ignem. Occidentalis plagae Imperator est *Xao Hao* 少皞; vas *hu* 琥 sculpitur instar Tygridis, ideoque repraesentat Tygridem, quae est res fera simul et gravis; eius color albus repraesentat metallum. Septentrionalis plagae Imperator est *Chuen Hio* 顓頊; pars dimidia vasis *Pie* 璧 vocatur *Hoam* 璜, repraesentatque res in profundo terrae recessu absconditas, eius color niger vel subniger repraesentat aquam.

E. 5. Dictionarium *Chim tsu tum* 正字通 in littera *Ti* 帝 sic: ista vox *Ti* 帝 etiam significat quinque caeli Imperatores *Ti* 帝; nempe caeruleum *Ti* 帝, qui intelligens et gravis; rubeum *Ti* 帝, qui ardens et iratus; album *Ti* 帝, qui advocans et expellens; flavum *Ti* 帝, qui cardinis motor; nigrum *Ti* 帝, qui rerum memorabilium conservator cognominatus est. Quaedam autem interpretatio sic ait: illi (*Ti* 帝) ob effecta quinque primariorum Principiorum universalium quae producunt ac conservant in mundo res, dividuntur quidem in quinque; sed ipsi revera sunt unicus (seu unicus *Xam Ti* 上帝).

E. 6. Lib. *Ven hien tum kao* 文獻通考 tom. 68. sic Doctor *Yam* 楊: iuxta haec ergo Doctorum *Chim* et *Chu* 程朱 verba, Caelum et caeli Dominus *Ti* 帝 est unicus. Caelum et caeli Dominus in libris exprimitur modo per unicum vocem, v. gr. litare *Tien* 天 Caelo, litare *Ti* 帝 caeli Domino; modo per duas, v. gr. pervenire ad *Hoam Tien* 皇天 magnum Caelum, reverenter litare *Xam Ti* 上帝 supremo Domino; modo per quatuor, v. gr. *Guei Hoam Xam Ti* 惟皇上帝 magnus unicus (vel ille) supremus Dominus; *Hao Tien* [165] *Xam Ti* 昊天上帝 immensi caeli (vel immensum Caelum) supremus Dominus; *Hoam Tien Xam Ti* 上帝 magni caeli (vel magnum Caelum) supremus Dominus; et alia eiusmodi habentur. Si explicetur prout est aeris Dominus, tunc iuxta varios temporis partiumque mundi respectus habet varia nomina, v. gr. caeruleus *Ti* 帝, rubeus *Ti* 帝, flavus *Ti* 帝, albus *Ti* 帝, niger *Ti* 帝; sed ista omnia reipsa sunt unicum Caelum. Ante Doctorem *Chim Kam Chim* 鄭康成 nulli priorum Interpretum libri locuti sunt unquam de istis sex caelis; post illum vero prodiit (a sectariis et adulterinis Interpretibus [u]s, uti ibidem dicit hic citatus liber) illa sex caelorum divisio; et insuper unicuique inditum est nomen alicuius constellationis, seu figura caelestis, v. gr. ... sed illae stellarum figurae cum non sint Caelum, non potest igitur Caelum per figuras quaeri; si enim volueris Caelum per figuras quaerere, numquid eris similis illi, qui sciret hominem habere corporis, externaequae speciei figuram; nesciret vero habere Animum venerandae Maiestatis principem, seu habere Maiestatem Animi principis?

F. 7. liber *Annal. Universalium* tom. 25. agendo de Imperatore *Hoei Tsum* 徽宗 ex familia *Sum* 宋 sic: Nono mense Imperator profectus in Palatium *Yo cim ho yam* 玉清和陽, honorarium largitus est *Yo Hoam* 玉皇 seu pretioso Principi (Idolo Sinensi) cognomentum, magnamque per totum Imperium delictorum veniam Reis indulsit: cognomentum autem hoc fuit: excelsissimus caelum aperiens, pactum apprehendens, tempus regens, veritatem complectens, viam penetrans, reconditissimi Caeli pretiosus Princeps *Xam Ti* 上帝. Insuper praecepit ut in omnibus istorum Sectariorum locis fana reficerentur aut erigerentur, et statuae elaborarentur.

G. Tum glossator *Vam cham hoei* 王昌會 citans Interpretem *Kieu Kiun Xan* 丘瓊山, ibidem sic: Familiae *Tam* 唐, inquit Doctor *Kieu Kiun Xan* 丘瓊山, Imperator *Hiuen tsum* 玄宗 in annis sui Imperii *Tien Pao* 天保, istum *Yo Hoam* 玉皇 insignivit excelsa caeli Rectoris dignitate; et ideo postea tremendam illam campi *Yu Yam* 漁陽 adversitatem (nempe feram primarii sui Ministri *Ngan Lo Xan* 安祿山 rebellionem) exper[t]us est. Deinde familiae *Sum* 宋 Imperator *Hoei Tsum* 徽宗 in annis sui Imperii *Chim Ho* 政和, honorarium illi indidit cognomentum; et ideo postea tremendam illam campi *Hoam Lum* 黃龍 adversitatem (nempe captus a Tartaris Occidentalibus) expertus est. Eheu res timore ac pavore digna.

H. Idem glossator in tomo 18. Annal. Universalium cap. *Imperator Hiuen tsum* 徽宗 sic habet: Imperator *Kao Tsum* 高宗 in primo anno sui Imperii dicto [166] *Kien Fum* 乾封, venerabundus Idoli *Lao Kiun* 老君 fanum adiit, et illi honorarium excelsissimi, ac reconditissimi Principii magni Domini ac Rectoris cognomentum dedit.

I. 8. Liber *Ta ke ven* 答客問 Authore *Chu Tsum Yuen* 丘瓊山 sic dicit: Deus ergo erit idem, ac iste *Yo Hoam* 玉皇 quem colit secta *Tao* 道?

Resp. minime. Iste enim *Yo Hoam* 玉皇 fuit homo, qui vixit sub finem Imperii familiae *Han* 漢, cognomine *Cham* 張, nomine *Y* 儀, sectae *Tao* 道 Sectator; quia autem Imperator *Hoei Tsum* 徽宗 familiae *Sum* 宋, illam sectam *Tao* 道 sequebatur, precibus ac suasu cuiusdam Sectarii dicti *Lin lim so* 林靈素, contulit isti *Cham Y* 張儀 honorificum cognomentum reconditissimi Caeli pretiosi Principis magni Domini ac Rectoris.

I. 9. Liber Manusc. *Sim my pien* 醒迷篇 art. *Yo Hoam* 玉皇 sic: quod attinet ad istum *Cham y* 張儀, quidam olim vir plebeius extitit, nec ulla virtute aut doctrina apud posteros commendabilis; sed tantum pravis suae sectae *Tao* 道 artibus, rudem plebem irretiit ac decepit.

K. 10. Dictionarium *Ta Tsu guey* 大字彙 in littera *Ti* 帝 sic: ista vox *Ti* 帝 significat Regem, Principem, Rectorem. *Ti* 帝, inquit, Doctor *Liu* 呂 libri *Chun Cieu* 春秋 Interpres, est is qui Imperium regit.

L. 11. Interpres *Tsay hui chay* 蔡虛齋 in suo comm. *Su xu mum yn* 四書蒙引, ad prooemium libri scientiae Adulorum: ista vox *Ti* 帝, inquit, etc. ut supra in contextu.

M. 12. Lib. Carm. tom. *Siao ya* 小雅 oda *Yuen Lieu* 菀柳 sic: ille *Xam Ti* 上帝 est terribilissimus ac perspicacissimus; non potest ad eum haberi accessus. Tum ibi Interpres *Chu Hi* 朱熹: ista bina vox *Xam Ti* 上帝 indicat Imperatorem.

QUAESTIO II. An Deus apud Sinas possit appellari *Tien* 天 seu Caelum?

Paragraphus I. Generalis assertio de voce *Tien* 天, id est, Caelum.

[167] Praesupposita istius vocis *Tien* 天 *Caelum* apud antiquos et recentes Sinas significatione, quam supra fuse retuli;

Respondeo et dico: sicut apud Latinos Deus potest appellari Caelum; ita videtur apud Sinas posse appellari *Tien* 天.

Prob. 1. Apud Latinos dicitur: Pater, peccavi in Caelum, et coram te. Luc. 18, pervenerunt peccata eius usque ad Caelum. Apoc. 18. vocantur quatuor peccata in Caelum clamantia, quia

vox et clamor eorum, ut dicitur in scriptura, pervenit ad Deum. Ibi vox *Caelum* pro Deo sumitur, et passim alibi. Apud Sinas dicitur: servire, litare, obedire *Tien* 天 sive Caelo; revereri, timere, orare *Tien* 天 sive Caelum; etc. ibi *Tien* 天 sive *Caelum*, ut supra vidimus, etiam pro Deo sumitur. Unde

Prob. 2. ex omnibus quae attuli in toto capite 1. et cap. 2. Quaest. 1. et 2. etc. ea recole aut relege, et satis clare videbis *Tien* 天 seu *Caelum* pro Deo accipi.

Prob. 3. A longo usu: ex quo enim Missio Sinensis fundata est a 100. et amplius annis, ista vox *Tien* 天 *Caelum* pro Deo semper recepta fuit, ut patet ex omnibus libris Christianis; nec unquam de ista voce *Tien* 天 *Caelum* inter Missionarios orta est controversia, sed paucissimis tantum ab hinc annis unus, aut alter hanc controversiam excitavit (qua de causa, aut occasione, mox dicam); licet de *Xam Ti* 上帝 orta fuisset quaestio. Imo hunc ipsum usum probat sepulchralis lapis Illustrissimi et Reverendissimi D. Gregorii Lopez primi Nankinensium Episcopi, Defuncti in urbe Nankinensi anno 1691. In huius lapidis inscriptione praefatus Dominus vocatur *Tien hio chu Kiao* 天學主教, id est Episcopus doctrinae *Tien* 天 Caeli; vocatur *Tien hio su to* 天學司鐸, id est sacerdos doctrinae seu Religionis *Tien* 天 Caeli, nempe Dei. Dicitur *To Tien hio xu* 讀天學書 vaca[vi]sse libris doctrinae seu Religionis *Tien* 天 Caeli, nempe Dei; non enim agit ibi de Mathesi, aut caelo materiali. Ergo ibi ista vox *Caelum* toties repetita accipitur pro Deo, seu caeli Domino; si enim acciperetur pro caelo materiali, aut eius virtute materiali inscriptio esset falsa adeoque auferenda; vel potius ipse lapis sepulchralis effodiendus et auferendus non sine litteratorum Sinensium Christianorum contradictione.

Prob. 4. Ab autoritate eorundem Sinarum, quos in quaestione praecedenti retuli; hi enim passim in libris *Tien* 天 *Caelum* pro Deo accipiunt; imo saepissime malunt uti ista voce *Tien* 天 quam vocibus *Tien chu* 天主 seu caeli Domino ad Deum appellandum; quia vox *Tien* 天 est elegantior. Praeterquam quod gentiles Sinae non satis capiunt, quid nos per istas voces *Tien* [168] *Chu* 天主 intelligamus, nisi illis explicemus; quia istae duae voces sic iunctae non habentur in eorum libris classicis, illasque spectant ut non satis elegantes; sicuti ipsemet Imperator *Kam hi* 康熙 semel interrogavit cur non alio elegantiori nomine Deum appellaremus? Per vocem autem *Caelum* sumptam pro caeli Domino longe facilius assequuntur quid nos velimus dicere, nempe summam et incomprehensibilem alicuius primi Entis et supremi Numinis excellentiam.

Probatur 5. Ab Autoritate Mahometanorum in China degentium. Certum est quod Mahometani pro obiecto sui cultus non habeant caelum materiale seu visibile, nec quamdam caeli virtutem materiale eidem caelo insitam, sed supremum aliquem vivum ac intelligentissimum caeli, omniumque rerum creaturarum Dominum. Atqui illi in China hunc explicant ac significant per vocem *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝; ergo hae voces sic sumptae non significant apud illos caelum materiale. Minor probatur ex eorum libris dogmaticis sinice impressis, quorum tres tantum afferro:

Primus dicitur *Chim Kiao chin chuen* 正教真詮, id est rectae Religionis vera expositio. In hoc libro reperitur scriptum *Tien* 天 Caelu[m] simpliciter pro Deo novies; *Xam Ti* 上帝 supremus Dominus pro Deo decies; *Tien Kim* 天經 Caeli Biblia quinquies; *Tien Ly* 天理 Caeli ratio semel; *Tien mim* 天命 Caeli mandatum septies.

Secundus dicitur *Cim chin Kiao Kao* 全真教考, id est purae ac verae Religionis examen. In hoc libro reperitur scriptum *Tien* 天 Caelum simpliciter pro Deo bis et vigesies; *Xam Ti* 上帝

supremus Dominus pro Deo semel; *Tien Kim* 天經 Caeli Biblia ter; *Kim Tien* 敬天 colere caelum septies; *Su Tien* 侍天 servire Caelo bis; *Pay Tien* 拜天 revereri Caelum ter.

Tertius dicitur *Su pien yao tao pien mum cien xue* 四篇要道補注便蒙淺說, id est quatuor capitulorum doctrinae valde necessariae ad rudiorum captum explicatio. In hoc reperitur scriptum *Tien* 天 Caelu[m] simpliciter pro Deo semel; *Tien chi* 天志 Caeli decretum semel; *Tien mim* 天命 Caeli mandatum duodecies; *Tien Ly* 天理 Caeli ratio semel; *Tien Kim* 天經 Caeli scriptura seu Biblia ter.

Hinc igitur vides Mahometanos in China per vocem *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 significare supremum ac vivum rerum omnium Dominum; Mahometanos, inquam, quorum multos et sinicarum litterarum gradibus et Magistratibus insignes, Litteratorumque Praesides videre est.

Prob. 6. Ab Autoritate Iudaeorum; multi enim sunt et Pekini et in Provincia *Ho nan* 河南. De his P. Ioannes Paulus Gozani Societatis IESU, in Metropoli praefatae Provincia *Ho nan* 河南 dicta *Kay fum* 開封 degens, 30. Iunii [169] anni 1705. sequentia sic tesatur: testor. Iudaeorum Archisynagogum sinice *Cham Kiao* 掌教 (in ea quippe urbe Synagogam habent Iudaei) hebraeo nomine Phinees, cognomine sinico *Kao* 高, hodie coram me in meo cubiculo scripsisse nomina hebraica *Adam, Abraham, Hodoi* (nempe *Schaddai*) *Elohim*, et *Adonai* quod ultimum ipse pronuntiat *Ngetonoi*. Secundo eum dixisse haec tria Dei nomina *Hodoi, Elohim*, et *Adonai* a se et a suis Iudaeis sinice explicari per vocem *Tien* 天 Caelum, et *Tien Ye* 天爺 caeli Dominum (*Tien Ye* 天爺 et *Tien chu* 天主 sinice idem significant, nisi quod *Tien Ye* 天爺 magis adhibeatur in vulgari sermone). Tertio per vocem *Tien* 天 et *Tien Ye* 天爺 a se et a suis Iudaeis non intelligi caelum materiale, sed Creatorem caeli et terrae, qui Adamum primum hominem creavit, qui Abrahae per Angelos circumcisionem praescrispsit, qui dedit Legem Moysi in monte Sinai, etc. ita praefatus Pater.

Haec confirmant tria magna monumenta lapidea intra dictam Synagogam erecta sub diversis Imperatoribus, quae continent compendium et elogium Legis Mosaicae.

In primo monumento erecto sub Imperatore *Hum Chi* 弘治 circa annum Christi 1487. legitur *Tien* 天 Caelum pro Deo sexies; *Kim Tien* 敬天 colere Caelum quater.

In secundo erecto sub Imperatore *Chim Te* 正德 circa annum Christi 1511. legitur *Tien* 天 Caelum pro Deo semel; *Tien mim* 天命 Caeli mandatum bis.

In tertio erecto sub hoc Imperatore *Kam hi* 康熙 anno Christi 1663. legitur *Xam Ti* 上帝 supremus Dominus pro Deo semel, *Tien* 天 Caelum simpliciter pro Deo septies; *Kim Tien* 敬天 colere Caelum bis.

Deinde iidem Iudaei Pekini dederunt Patribus Societatis IESU librum de sua lege sinice scriptum, quo domi ad instructionem utuntur, et cui titulus est *Mim Kiao Siu* 明教序, id est clarae Religionis brevis instructio. In eo libro legitur *Xam Ti* 上帝 pro Deo semel; *Tien* 天 simpliciter pro Deo octies.

Ex his ergo patet a Iudaeis, quorum nonnulli et Bacchalaurei, et Licentiati, et Doctores, litterisque sinicis praestantes sunt, adhiberi in China vocem *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 ad significandum Deum.

Probatur 7. Ab Authoritate Sinarum Infidelium. Non tantum Iudaei et Mahometani nunc adhibent istas voces *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 ad significandum supremum Numen, sed etiam ipsi Sinae suae sectae litterariae miri Zelatores idem praestant, quorum unum dumtaxat librum a paucis annis in urbe *Sum Kiam* 松江 Provinciae Nankinensis contra nostram Religionem [170] editum affero. Eius titulus est *Pie Si Yam Sie Kiao Lun* 闢西洋邪教論, id est pravae Religionis Europaeorum refutatio. Sic ille ait: esse unum supremum Dominum, qui in nostris libris classicis *Su Xu* et *V Kim* 四書五經 vocatur *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 estne homo qui istud ignoret? Sed dicere illum incarnatum, hoc nimis rude et stupidum est. Ille est altissimus; cum caelum, terram, homines ipse producat, in caelis tonet, educat ventos ab extremis mundi, enimvero quomodo potuerit fieri homo, et indigna pati?

Idem etiam probat quoddam diploma in favorem Religionis Christianae quondam datum Patri Alphonso Vanhoni Societatis IESU Missionario a Governatore urbis *Kiam Cheu* 絳州 Provinciae *Xan si* 山西 anno 1633 quando nondum exorta erat controversia de voce *Tien* 天, uti supra dixi. Iste Governator in suo diplomate utitur vocibus *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 ad significandum nostrae Religionis Deum.

Recole insuper omnia quae in praecedenti capite dixi de Authoribus modernis; et praecipue vide cap. 2. Quaest. 3. in textibus num. 6. littera E. denique

Probatur 8. et ultimo. Deus potest appellari *Xam Ti* 上帝, uti iam in quaestione praecedenti probavimus et vidimus; ergo etiam potest appellari *Tien* 天 seu Caelum; quia vocem *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 saepissime pro uno et eodem solent Sinae accipere.

Nota; dum dico: Deus potest appellari *Tien* 天 Caelum, intelligo in modo loquendi; id est dum dicitur ista vox *Tien* 天 Caelum, per illam potest apud Sinas intelligi et significari Deus, sicut apud Europaeos.

Atque haec videntur sufficere ad demonstrandum usum vocis *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 pro significando vero et supremo caeli Domino, seu Deo in China hisce temporibus adhuc vigere, et Sinas aliosque Chinae Incolas per illas voces vere eum significare. Quidni ergo et Christiani in China non possint uti subinde iisdem vocibus ad eum exprimentum et significandum, praesertim cognita illarum tanta utilitate, aptitudine, imo et necessitate?

Obiicies 1. Omnes libri et commentarii istorum Sinarum recentiorum sunt pleni Atheismo; omnia enim referunt ad caelum materiale, aut ad ingenitam eius virtutem materialem tanquam ad causam primam; ipsique librorum classicorum commentarii ab hoc Imperatore *Kam hi* 康熙 in lucem editi eodem etiam tendunt; v. gr. in eius commentario *Ge kiam xu kim* 日講書經 seu Annalium Imperialium tomo 2. cap. *Yao tien* 堯典 dicit in colendo Caelo nihil maioris momenti esse, quam Kalendarium conficere, et caeli [171] temporum rationem habere. Ergo ista vox *Tien* 天 Caelum, cum pro re materiali communiter a litteratis Sinis nunc accipiatur, non potest adhiberi ad significandum Deum.

Respondeo Neg. Anteced. Isti enim libri et commentarii, uti iam saepe vidimus in capite secundo, agnoscunt pro primo rerum Principio aliquod Ens Spirituale seu Spiritum, quem modo per Causam unicam, modo per Rationem, modo per Excellentiam, modo per primum Terminum, modo per rem invisibilem et incomprehensibilem explicant, adeoque non ad caelum materiale, aut eiusdem virtutem materialem tanqua[m] ad causam primam omnia referunt; sive agnoscunt unum supremum Numen, quod omnia producit, regit et prospicit, quodque virtutem remunerat, ac vitia castigat. Atque isti commentarii ab hoc Imperatore *Kam hi* 康熙 in lucem

editi, uti alii, eo tendunt; nec ullus afferri potest textus aut locus in quo Atheismum doceat; imo frequenter variis in locis designat claris verbis dari unum verum et supremum rerum omnium Dominum, maxime in toto decursu istius commentarii *Ge kiam xu kim* 日講書經, utque etiam patet ex diversis istorum commentariorum locis iam saepius a me citatis, et adhuc citandis.

Quod attinet ad textum in obiectione citatum, haec sunt eius verba: cultus Caeli et regimen populi in Viro sapiente non tantum ex interiori cordis affectu procedit; sed eius animus, quo Caelum reveretur, singulariter curat res Ephemeredu[m] et Instrumenta pro motibus caelestibus facienda; eiusque animus, quo populis prospicit, singulariter curat dandam illis temporum distributionem, seu Kalendarium. Unde nil aliud ibi dicitur, quam quod cultus Caeli et regimen populi non in solo interiori animi affectu consistat, sed etiam foras promanare debeat ad curandas res Kalendarii et motuum caelestium, atque ad dandam populis temporum distributionem.

Obiicies 2. Sinae gentiles quando dicunt *Tien* 天 Caelum, nihil aliud intelligunt quam vel caelum istud materiale ac caeruleum, vel quamdam eius virtutem materialem.

Resp. Negando Assumptum. Sed intelligunt *Xam Ti* 上帝, Rationem, et similia quae iam dixi non esse materialia.

Obiicies 3. Istae voces *Xam Ti* 上帝, *Ratio*, et similes iuxta illorum sensum sunt vanae, et de subiecto non supponente.

[172] Respondeo Negando Assump. Sed istae voces supponunt pro Subiecto invisibili, spirituali, incomprehensibili, ubique existenti et omnia agenti. Vide cap. 2. Quaest. 3. et alibi: postquam enim isti Sinae recentiores omni mentis conatu in varias partes se verterunt ad explicandas illas voces *Ratio*, *Xam Ti* 上帝, *Caelum* et similes, tandem eo semper deveniunt, ut velint per illas significari aliquod primum Principium occultum, quod in recondita ac misteriosa caligine assidue agit, omnia invisibili modo producit, omnia iustissime regit: annon vere hoc Deus? An hoc forte de subiecto non supponente? Caelum enim materiale non est reconditum, occultum, invisibile; non est opus tantis ambagibus ad illud explicandum. Unde patet Caelum pro vero caeli Spiritu veroque caeli Domino ab illis sumi, adeoque Deum poste appellari *Tien* 天 Caelum, seu vocem *Caelum* posse pro Deo accipi ac intelligi.

Paragraphus II. Particularis assertio de duabus vocibus *Kim Tien* 敬天, id est revereri Caelum.

Harum duarum vocum controversarum origo haec fuit: Imperator *Kam hi* 康熙 anno sui Imperii decimo quarto, id est Christi 1675. singulari benevolentia visitans nostrum Pekinense Societatis IESU Collegium, ac Patrum cubicula; cum esset in cubiculo Patris Ludovici Buglio, ipse arrepto penicillo has duas voces exaravit *Kim Tien* 敬天, id est revereri Caelum, easq[ue] dedit more Sinico in tabella publica exponendas. Pekinenses Patres statim eas apponi iusserunt in Ecclesia Pekinensi ad patefaciendum Imperatoris de nostra Religione animum atque existimationem. Deinde alii Patres Missionarii in aliis Provinciis degentes, easdem Pekino acceptas simili Tabellae inscriptas appendi curarunt, alii in templi vestibulo seu potius anteriori hospitum atrio, alii intra ipsum templum. Lapsu temporis, advenientes novi Missionarii, Tabellam conspicati, ut fieri amat, nunc mirari, nunc despiciere, nunc improbare eam in aliis etiam Patrum Residentiis apponi, quae data fuisset tantum uni Patri Ferdinando Verbiest, uti aiebant; nunc istarum duarum vocum sensum arguere, culpae, reprobare; ac tandem eo deventum est, ut diceretur [173] ab Idololatria excusari non posse, adeoque tollenda Imperatoria Tabella vel ipsa solius periculi suspicione, ne abominatio desolationis in loco Sacro

[err. corr. sancto] collocaretur. Ita parva scintilla magnum excitavit incendium. Quo haec omnia motivo, quo examine, qua consultatione, qua mora non est meum disquirere: nunc tantum videamus utrum ista Tabella seu inscriptio *Kim Tien* 敬天 sit idololatrica, nec ne?

Respondeo et Dico ista Tabella non est magis Idololatrica, quam ipsum Caelum est Idolum; sed Caelum non est Idolum; ergo nec ista Tabula est Idololatrica. Prob. minor. Idolum iuxta Corn. a Lapidem 1. cor 8. hebraice dicitur אֵלִיל *elil*, id est vanitas, res vana, inanis; vel iuxta alios, id est Deiculus, forticulus; sed Caelu[m] pro caeli Rectore ac Domino sumptum non est vanitas, res vana et inanis, ut iam saepe vidimus; nec Caelum est forticulum aut Deiculus; Sinae enim nihil Caelo maius, excellentius, honorabilius, fortius agnoscunt; ergo Caelum non est Idolum. Deinde idem Cornelius ibidem vocem graecam εἰδωλον quae ex se significat formulam, explicans dicit quod scriptura et Scriptores Ecclesiastici nomen Idoli arcta[ve]rint ad imaginem Dei, qui habetur Deus, et revera non est. Sed Caelum, dic quaeso, cuius est imago? Non est imago caeli materialis; alioqui idem esset imago, et simul res per imaginem repraesentata, quod repugnat; imago enim realiter distinguitur a re quam repraesentat; ergo Caelum non est imago caeli materialis. Si autem dicas Caelum esse imaginem Caeli im[m]aterialis seu rei immaterialis; ergo tunc erit imago caeli Domini, Rectoris, Effectoris invisibilis, Rationis omnia efficientis et gubernantis: non enim datur aliud Caelum immateriale aut alia res immaterialis; sed caeli Dominus, Rector, Effector etc. est revera Deus; ergo Caelum sic sumptum non est Idolum. Iam vero cum causa arguendae et improbandae praedictae Tabella seu inscriptionis *Kim Tien* 敬天, fuerit ista vox *Tien* 天 *Caelum*, et ista vox *Caelum* nullo modo Idolum significet; ergo praedicta Tabella libera est ab illa nota, nec est periculum ut abominatio desolationis ponatur in loco Sancto.

Deinde ista et similes Tabellae seu inscriptiones Sinicae sunt tantum quaedam verba encomiastica, quae Imperator et Mandarinii aliis largiri solent in occasionibus particularibus ad testandam suam erga illos benevolentiam et existimationem; illaeque postea ad publicum conspectum, ut passim videre est in tota China, appenduntur tum in domibus privatis, tum in fanis, non ut aliquis cultus aut honor eis deferatur, sed ut pateat [174] donatoris benevolentia et existimatio; adeoque sunt tantum quaedam dona honoraria. Sed quid vetat donum honorarium sive domi ad ornatum, sive in templo ad famam (si nihil ad cultum pertineat) appendi? An etiam fortasse aliquis prohibebit in templo appendi capta Turcarum vexilla, vel alia dona tholis affigi? An quis arguit olim profanum S. Ignatii ense in sacra montis Serrati Aede fuisse suspensum? quin imo ego, ut memini, vidi Namurci in Aede B. Virgini sacra antiquum parvum Idolum *Namen*, unde creditur Namurci nomen emana[vis]se, relinqui ad memoriam, intra lapideae columnae concavitate[m]. An forte quis clamabit *abominatio desolationis in loco Sancto*? Sed haec per auxesim dicta sint. Nam praeterquam quod praedicta tabella seu inscriptio *Kim Tien* 敬天 sit tantum donum honorarium, ut omnes no[ve]runt, qui Sinas no[ve]runt; et palam appendatur, non ut cultus signum existat, sed tantum ut doni existimatio appareat; etiam, continet, uti vidimus, sensum sanissimum et nostrae Religioni valde conformem.

Et quidem quod attinet ad locum templi, non tantum non indecens pro apponenda ista tabella, sed potius videtur quasi aptior quam quivis alius; quia iste locus templi clarius quam alius, et aliquo modo ex se indicat inscriptionem ibi appensam loqui de Deo Christianorum sat in China noto, ac praesertim ob inexistentem Christi Salvatoris imaginem; adeoque ex quacunque parte illam inscriptionem accipias, nullum apparet Idololatriae nec vestigium nec periculum.

Denique ut magis adhuc veritas pateat, afferamus ipsiusmet Donatoris, publica et authentica testimonia, quibus superius allata de vocibus *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 efficaciter et comprobantur et confirmantur.

Paragraphus III. Publica et authentica Imperatoris Tartaro-Sinici *Kam hi* 康熙 Testimonia, quibus vocis *Tien* 天 ac *Xam Ti* 上帝, et quorundam Rituum circa Defunctos controversorum legitimus sensus declaratur.

[175] Cum Patres Societatis IESU Pekini degentes viderent tanto ardore in China et in Europa inter Europaeos controverti de vero ac legitimo quorundam Rituum ac vocum Sinicarum sensu, tandem communi consilio decreverunt supplicem libellum, qui has controversias contineret, conficere, illimque Imperatori, utpote et Legislatori et summo legum Rituumque Sinicorum Interpreti offerre, ut quis esset verus ac legitimus eorum sensus veraque ratio, declarare dignaretur. Itaque die 30. Novembris 1700. libellum supplicem in hunc modum publice obtulerunt:

Libellus supplex, quem Praeses tribunalis Matheseos Philippus Grimaldi, Thomas Pereira, Antonius Thomas, Franciscus Gerbillon et caeteri Europaei venerabundi offerunt Imperatori, aliquid ab eo edoceri suppliciter postulantes.

Nos exteri vestrae Maiestatis subditi accepimus viros Europaeos qui litteras profitentur, audivisse dari in hac China ritus colendi Confucium, litandi Caelo, ac faciendi ceremoniam *Su* 祀 sive *cy* 祭 Maioribus defunctis; horum, inquit, procul dubio datur ratio ac causa; hanc singillatim addiscere exoptamus etc.

Nos Vestrae Maiestatis subditi iuxta id, quod angustissima nostra mens capere potest, arbitramur Confucio cultum exhiberi, non ad petenda ab eo bona, ingenium, dignitates, sed dumtaxat ob praeclara, quae ut hominum Magister reliquit, vitae documenta. Deinde ceremoniam *cy* 祭 quae defunctis Maioribus fit, proficisci ex intentione testandi suum erga Parentes amorem; nec iuxta Sinarum, qui Virorum litteris excultorum doctrinam profitentur, ritus, illam explicari aut intelligi de postulatione alicuius auxilii, sed solum eam fieri ad explendam filialis observantiae, qua posterius Parentes defunctos recolunt, mentem; et quamvis erigant defunctorum Parentum tabellam, non tamen per hoc eos indicare defunctorum Parentum animas in illa lignea tabella residere; sed tantum exterius aliquod, quo posterius suis progenitoribus gratias agant, diutn[æ] u]rnaque memoria illos recolant perinde ac si praesentes adessent, signum exhibere. Praeterea quod attinet ad litaminis, quod Caelo fit in suburbano terrae aggere, ritus, arbitramur illud non fieri caelo caeruleo ac materiali; sed offerri primo caeli, terrae, ac omnium rerum Principio, Domino ac Rectori; illudque esse, quod Confucius sic ait: litandi Caelo ac Terrae ritus, est id, quo servitur caeli Domino ac Rectori seu *Xam Ti* 上帝, et hunc [176] quidem modo caeli Dominum *Xam Ti* 上帝, modo Caelum *Tien* 天 vocari, non secus ac vestram Maiestatem, quae non summus Dominus, sed modo sub *Gradibus* (id est sub Imperialis aulae *gradibus* ministrorum excubias agentium consuetum verbum, quo Imperatorem vocant), modo *Imperialis Aula* vocatur; quamvis nomina sint diversa, una tamen et eadem res significatur; huncque esse verum sensum istarum duarum vocum *Kim Tien* 敬天 (id est revereri Caelum vel Caelum colito) quas vestra Maiestas hisce annis praeteritis dignata est propria manu exarare, nobisque largiri in publica tabula apponendas, existimamus. Nos igitur exteri vestrae Maiestatis subditi, iuxta inbecillem nostrum captum, hoc praedicto modo illis respondemus; sed cum ista pendeant ab his Chinae moribus, non audemus particulari nostro iudicio niti ac fidere; idcirco omni cum reverentia Vestram Maiestatem rogamus, ut nos

edocere non dedignetur. Itaque nos exteri Vestrae Maiestatis subditi summa cum veneratione ac demissione illius mandatum expectamus.

Imperatoris *Kam hi* 康熙 Anno 39. die 20. decimi mensis Lunaris, libellus in manus Imperatoris delatus, et ab ipso eade[m] die exceptu[m] illius responsum his verbis: *ea quae scripsistis, optime scripta sunt, magnaue Viae (seu recte et communi omnium hominum Doctrinae) penitus cohaerent. Caelum colere, Principibus ac Parentibus inservire, Magistros ac Superiores revereri, ista est orbi universo communis consuetudo et sensus. Omnia, quae in hoc scripto continentur, verissima sunt; nec est, quod mutari aut emendari debeat.*

Ex hac ergo clara Imperatoris declaratione et per totum quidem Imperium divulgata, patet utrum possit adhuc Europaeis relinqui controversiae aut scrupuli locus, in sequendo rituum ac vocum Sinicarum sensu ab ipsomet summo eoru[m] Interprete, et aliis primae notae viris Sinis declarato; huic enim Imperatoris declarationi accesserunt Primatum ac primariorum Pekini Doctorum testimonia; nempe Fratris natu maioris ipsiusmet Imperatoris, impense studiis et libris legendis dediti; Principis *So San* 索三, qui decem; Principis *Mim* 明, qui quindecim; Magnatis *Y san gha* 伊桑阿, qui quatuordecim annis fuerunt primi totius Imperii Ministri seu Colai, Sinica eruditione praestantes; Doctoris et Colai *Cham Ym* 張英, qui Imperatoris et filiorum eius per multos annos extitit Magister; Doctoris *Han* 翰 Praesidis Collegii Doctorum Regionum sive *Han lin yuen* 翰林院; ceteros omitto. Hi omnes non tantum ea, quae in praefato libello sup[er]p[ro]p[ri]e approbaverat Imperator, approbaverunt; sed etiam fusiori et [177] distinctioribus verbis tum significationem vocis *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 usurpari pro Deo, tum Defunctorum cultum Sinensem nihil nisi politicam observantiam continere testati sunt. Illorum testimonia, quae Pekini in Archivo Collegii Societatis IESU cum praefata Imperatoris declaratione asseruantur, hic singillatim recensere supervacaneum: duco; quia cum iam saepius typis excusa fuerint, facile est cuilibet ea videre.

Sed veniamus ad alia adhuc clariora Imperatoris testimonia circa vocis *Tien* 天 significationem, adeoque et *Xam Ti* 上帝, quia *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 solent ordinarie sumi a Sinis pro uno et eodem: quae testimonia et Romae habentur sigillis munita, et in Pekinensi ipsius Imperatoris Archivo asseruantur.

Anno 1706. die 22. Iulii. misit duos Aulicos *Hescken* (alio nomine *Hen Ka ma* 赫世亨) et *Chao cham* 趙昌 ad Illustrissimum D. Patriarcham Antiochenum tunc Pekini versantem (nunc Eminentissimum S. Rom. Ecclesiae Cardinalem) iussitque per eos haec illi dici: Vestrae Christianae Legis homines dicunt *Kim Tien Chu* 敬天主 colere seu colito caeli Dominum, et Sinae dicunt *Kim Tien* 敬天 colere Caelum; diversae quidem sunt voces; at sensus unus idemque est.

Insuper per eosdem haec iussit dici dirigendo sermonem ad Dominum Appiani Interpretem Illustrissimi Domini Patriarchae: Tu vero *Pi Tien Siam* 畢天祥 (Dominus Appiani sic in China vocabatur), tibi hoc nomen assumpsisti, quod sonat idem ac *Caeli similitudo*. Quid causae est cur non voluisti nominari *Pi Tien Chu siam* 畢天主祥, id est caeli Domini similitudo? (Indicando quod ipsemet Dominus Appiani per vocem *Tien* 天 in suo nomine intelligeret caeli Dominum, non caelum materiale; quandoquidem non vellet dici caeli materialis similitudo, sed caeli Domini seu Dei); sua est nimirum cuilibet regno consuetudo imponendi rebus nomina; nec dici potest propter nomina et voces diversam esse rationem et doctrinam. Deinde cum Illustrissimus Dominus Patriarcha per suum Interpretem respondisset, Europaeos in China non uti vocibus *Tien chu* 天主 nisi bene explicatis: et nos etiam, inquit, non utimur voce *Tien* 天

, nisi pariter bene explicata iam a multis saeculis. Noster autem modus loquendi est longe latior quam vester; quia vos eum tantum vocatis Dominum caeli; Nos autem Dominum caeli, terrae, animalium, plantarum, omnium denique viventium et non viventium.

Postea die 2. Augusti eiusdem anni 1706. in colloquio quod habuit Imperator cum Illustrissimo D. Episcopo Cononensi in Tartaria, quo [178] eum advocaverat, rursus idem testatus est coram suis Aulicis, multisque praetentibus Missionariis tum saecularibus tum Religiosis Societatis IESU sic: nonne tibi iam dixi (alloquendo D. Episcopum Cononensem) *Tien* 天 significare ipsum Dominum caeli, et esse longe pulchrius hoc Dei nomen, quam *Tien chu* 天主, aut *Tien Ti uan ue chi Chu* 天地萬物之主, prout vos in China Deum appellatis? Nam primu[m] (nempe *Tien chu* 天主) non significat nisi Dominum caeli, secundum (nempe a ten *Tien Ti uan ue chi Chu* 天地萬物之主) Dominum caeli, terrae, et decem millium rerum. Sed vox *Tien* 天 significat Dominum caeli, terrae, et universorum. Dic mihi, cur me compellant populi *Van sui* 萬歲? (Id est decem millia annorum); hoc fieri nequit secundum vestram Religionem, quia ego non habeo decem mille annos. Hoc fit, respondit Dominus Cononensis, ad denotandum desiderium, quo optant ut Vestrae Maiestati vita quam longissime extendatur. Cui Imperator: recte dicis; hinc ergo disce in nostra China verba et ritus non esse intelligenda, ut mere sonant aut secundum speciem quam foris ostendunt.

Deinde sub finem eiusdem colloquii rursus sic: Iam pridem dixi *Tien* 天 et *Tien chu* 天主 (id est Caelum et caeli Dominum), idem significare.

Imperator non contentus viva voce hanc vocis *Tien* 天 significatio[n]em palam et authentice declara[vi]sse; insuper eadem die 2. Augusti iussit scripto per dictos Aulicos *Hesken* et *Chao cham* 趙昌 iuridice intimari eidem Domino Cononensi. In hoc scripto sic ait alloquendo Dominum Cononensem: ego Imperator ut viam tibi aperirem, dixi tibi *Kim Tien* 敬天 colere Caelum, id ipsum esse quod in vestra Lege dicitis *Kim Tien Chu* 敬天主 colere caeli Dominum.

Praeterea hoc scriptum iussit etiam iuridice intimari ac tradi Illustrissimo Domino Patriarchae Antiocheno; eique die 11. Augusti praefatus Aulicus *Hesken* tradidit.

Quid, quaeso, potest aut magis clare declarari, aut magis authentice affirmari, aut magis iuridice intimari? Potestne adhuc superesse aliquis dubitandi locus de significatione istius vocis *Tien* 天? Habentne iudices fortiores, efficaciores, evidentiores ac magis authenticas probationes, dum in civilibus et criminalibus cautis ferunt sententiam? An fortasse aliquis malevolus aut Missionis Sinicae obstinatus in pugnatore dicet haec testimonia ab Imperatore extorta ac data ad placendum Patribus Societatis IESU? Enimvero Imperator volet coram tota sua Curia dare responsa absona, absurda, falsa, scriptoque ea intimare, imo et in suo interiori [179] Archivo asservare, ut non solum nunc existentibus suis Sinis, sed et futuris appareat ignorans, adulator, ridiculus. Egregia sane obiectio. De aliis eiusdem Imperatoris responsis ac testimoniis idem fer iudicium.

Nihil igitur videtur posse his addi ad clarius probandum ac demonstrandum id quod assumpsimus, nempe istarum vocum *Tien* 天 et *Xam Ti* 上帝 significationem apud Sinas pro Deo sumi.

Deinde cum Testimonium Imperatoris, et aliorum de libello supplice supra relato datum complectatur etiam ritus ac ceremonias, quas ad colendos Progenitores defunctos ac Magistrum suum Confucium adhibent Simae, aperteque declaret illas adhiberi ac fieri eo modo, ex quo manifeste infertur nihil nisi meram observantiam civilem continere, nihilque supersitiosum in

eis latere; certe viderer sequentem, quem proposui Tractatum de ceremoniis Sinarum erga Defunctos, posse omittere, et hic calamum sistere; quia tamen pronum est homini cupere scire, quid ipsimet libri Sinici de iis dicant, quid praescribant, quaenam loca ambigua aut obscura contineant, quasnam difficultates pariant, ideo illum hic subnecto.